

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

VASİLİY VLADİMİROVİÇ BARTHOLD (1869–1930)
HAYATI, ESERLERİ VE ORTA ÇAĞ TARİH
EĞİTİMİNE KATKILARI

Gurban HÜSEYNOV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR

Konya–2013

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı	Gurban HÜSEYNOV
Numarası	098302041001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	Vasiliy Vladimiroviç Barthold (1869--1930) Hayatı, Eserleri ve Orta Çağ Tarih Eğitimine Katkıları

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gurban HÜSEYNOV		
	Numarası	098302041001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR		
	Tezin Adı	Vasiliy Vladimiroviç Barthold (1869–1930) Hayatı, Eserleri ve Orta Çağ Tarih Eğitimine Katkıları		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Vasiliy Vladimiroviç Barthold (1869–1930) Hayatı, Eserleri ve Orta Çağ Tarih Eğitimine Katkıları başlıklı bu çalışma ..11.../..07.../2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

1. Prof. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR (Danışman)
2. Doç. Dr. Cemal GÜYEN
3. Yrd. Doç. Dr. Sefer SOLMAZ

Özdemir
Güyen
Solmaz

ÖN SÖZ

Vasilij Vladimiroviç Barthold, XIX. yüzyılın en önemli tarihçilerinden birisidir. O, Orta Asya tarih ve coğrafyası, Türk tarihi, Türklerin İslamlaşma süreci, Müslümanlıktan sonraki Türk Dünyası hakkında günümüz tarihçilerini ve tarih anlayışlarını etkileyen birçok araştırma ve inceleme yapmıştır. Barthold aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında akademik üslup arayışı içindeki üniversite yapılanmasının şekillenmesinde de önemli katkıları olmuştur. Onun İstanbul Üniversitesi'ndeki dersleri, Türk tarihçilerince izlenmiş ve metodunu benimseyenler olmuştur.

Daha önce konuyla ilgili yeterli çalışma yapılmadığı için Barthold'un hayatı, eserleri ve onun Orta Çağ tarih eğitimi bu çalışmada ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede Rusya'nın Oryantalizm politikasına değinilmiş ve Barthold'un yaptığı araştırmalar ve yazdığı eserler incelenmiştir.

Bu araştırma giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında öncelikle araştırmanın konusu, amacı ve metodu hakkında bilgi verilmiş sonra kısaca Rus Oryantalizminin tarihçesi irdelenmiştir.

Birinci Bölüm'de Barthold'un hayatı, ailesi, yetiştiği çevre, çocukluğu, aldığı eğitim, akademik faaliyetleri ve ölümü ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de kitapları, makaleleri, ansiklopedi maddeleri, konferansları tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Barthold'un Orta Çağ tarih eğitimine katkıları üzerinde durulmuştur.

Çalışmalarına yön verip, bütün aşamalarda yardımını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. H. Ahmet ÖZDEMİR'e minnet dolu teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Ayrıca giriş bölümünden sonuç bölümüne kadar her aşamada büyük emek sarfeden Yrd. Doç. Dr. Sefer SOLMAZ hocama ve Almanca tercüme konusunda yardımcı olan Arş. Gör. Yasemin Acar'a teşekkür ederim.

ÖZET

Gurban HUSEYNOV, Vasiliy Vladimiroviç Barthold (1869–1930) Hayatı, Eserleri ve Orta Çağ Tarih Eğitime Katkıları, Konya 2013.

Bu çalışmada, Orta Çağ Tarihine ve eğitimine büyük katkıları olmuş, Türkiye’de Üniversite yapılanması sırasında öğretim üyeliği yapmış olan Vasiliy Vladimiroviç Barthold’un hayatı, eserleri ve Orta Çağ Tarih eğitime katkıları ele alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın konusu, amacı ve metodu hakkında bilgi verildikten sonra Oryantalizm kelimesinin tanım ve amacı ile Rus Oryantalizminin kısa tarihine değinilmiş ve bu kavramın Rusya’da nasıl ortaya çıktığı hususu incelenmiştir. Ardından Barthold’un hayatı, yetiştiği çevre, çocukluğu, aldığı eğitim, bilimsel çalışmaları, ölümü ve kişiliği ele alınmıştır. Ondan sonra yayımlanan kitapları, makaleleri, konferansları, gezileri, topografik incelemeleri, kütüphane çalışmaları, dünyanın değişik üniversitelerindeki dersleri hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak Barthold’un Orta Çağ Tarih eğitime katkıları üzerinde durulmuştur. Kitap tanıtımlarına, eleştirilerine ve hakkında yapılan eleştirilere, ayrıca Orta Çağ Tarihi’yle alakalı görüşlerine değinilerek çalışma neticelendirilmiştir. O, yaptığı araştırmalarla İslam âlemine ve Türk dünyasına önemli hizmetlerde bulunmuş ve özellikle İslamiyet’ten sonraki Türk tarihi hakkında çok değerli çalışmalar meydana getirmiş, adeta yeniden keşfedilmeyi bekleyen hazine değerinde bir tarihçi olarak halen gündemdeki yerini korumaktadır.

Anahtar Sözcükler: Vasiliy Vladimiroviç Barthold, Oryantalizm, Rus oryantalizmi, Orta Çağ Tarihi, Orta Çağ Tarih Eğitimi, İslam Tarihi, Türk Tarihi.

SUMMARY

Gurban HUSEYNOV, Vasiliy Vladimirovich Barthold, His Life, His Works and Contrubitions to Medieval History Education, Konya, 2013.

This research that handles Vasiliy Vladimiroviç Barthold's life, works and his contributions to the Middle Ages History Educations. He has contributed to the middle ages history and education and has worked as a faculty member at the time of structuring university in Turkey consists of introduction, result and three main parts.

Next information about the topic, aim and the methodology of the research, the meaning and aim of the word "orientalism" and the brief history of the Russian orientalism are mentioned and also how this concept is occurred in Russia is analysed. Then, the life of Barthold, the environment in which he grew up; his childhood, education, scientific researches, death and his personality are discussed. Next, much many information about his books, articles, conferences, travels, topographical analysis, library studies and his lessons which he had given in many different universities of the world are given. Finally, the contributions of Barthold to the Middle Age History Education are mentioned. And the research is resulted in dealing with the demonstrations of his books, the critiques he made and made about him and also his thoughts about Middle Age History. Barthold contributed to the Islam and Turkish history a lot with his studies; created many valuable works especially about the Turkish history after Islam and he still maintains his value as a historian just like a precious treasure waiting for a rediscovery.

Key Words: Vasiliy Vladimirovich Barthold, Orientalism, Russian Orientalism, Medieval History, Medieval History Education, Islam History, Turkish History.

KISALTMALAR

a. e. : aynı eser

Arş. : Araştırma

bk. : bakınız

c. : Cilt

çev. : çeviren

Doç. : Doçent

Dr. : Doktor

EI¹ : *The Encyclopedia of Islam*¹

EI² : *The Encyclopedia of Islam*²

GAİMK : Гос Академия Истории Материальной Культуры (Maddî Kültür Tarihi Devlet Akademisi)

Gör. : Görevli

LİJVYA : Ленинградский Институт Живых Восточных Языков (Leningrad Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü)

Ord. : Ordinaryus

İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi

İA : İslam Ansiklopedisi

Prof : Profesör

SAGU : Среднеазиатский Государственный Университет (Orta Asya Devlet Üniversitesi)

St. : Saint

S.Ü. : Selçuk Üniversitesi

sy. : Sayı

s. : sayfa

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TTK : Türk Tarih Kurumu

T. : Tom

yay. : yayınlayan, yayını

yy. : yüzyıl

Yrd. : Yardımcı

ZVORAO : Список Восточного Отделения Русского Археологического Общества (Rus Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü Notları)

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	
Tez Kabul Formu	
Önsöz	
Özet	
Summary	
Kısaltmalar	
İçindekiler	
Giriş	1
I. Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Amacı ve Metodu	1
III. Rus Oryantalizmi	2

BİRİNCİ BÖLÜM - HAYATI, AİLESİ, YETİŞMESİ VE KİŞİLİĞİ

1.1. Soyu, Ailesi ve Doğumu	5
1.2. Eğitim Hayatı	5
1.3. İlmî Hayatı	7
1.4. Hocalığı	10
1.5. Siyasî Hayatı	13
1.6. Ölümü	15
1.7. Kişiliği	16

İKİNCİ BÖLÜM - ESERLERİ VE BİLİMSEL AKTİVİTELERİ

2.1. Kitapları	19
2.1.1. Rusça Kitapları	19
2.1.2. Türkçeye Çevrilen Kitapları	20
2.1.2.1. <i>Asya'nın Keşfi Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm</i>	21
2.1.2.2. <i>Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni</i>	23
2.1.2.3. <i>İlk Müslüman Türkler</i>	24
2.1.2.4. <i>İslam Medeniyeti Tarihi</i>	25
2.1.2.5. <i>Kırgızlar</i>	27
2.1.2.6. <i>Moğol İstilâsına Kadar Türkistan</i>	29
2.1.2.7. <i>Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövmletlerin Yeri</i>	31
2.1.2.8. <i>Müslüman Kültürü</i>	33
2.1.2.9. <i>Orta Asya Tarih ve Uygarlık</i>	35
2.1.2.10. <i>Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler</i>	35
2.1.2.11. <i>Tarihte Türk Dünyası</i>	37
2.1.2.12. <i>Türk Moğol Ulusları Tarihi</i>	39
2.1.2.13. <i>Uluğ Beg ve Zamanı</i>	40
2.1.3. Çevirileri	42
2.1.3.1. <i>Kitab-ı Hududi'l-Alem Mine'l-Maşrık ile'l-Mağrib</i>	42
2.1.3.2. <i>Kitab-ı Dedem Korkut</i>	42
2.2. Makaleleri	43
2.2.1. Rusça Makaleleri	43
2.2.1.1. Eleştiri Türündeki Makaleleri	58

2.2.1.2. Ülkemizde Yayımlanan Makaleleri	63
2.3. Ansiklopedi Maddeleri	64
2.3.1. Tek Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri (EI ¹).....	64
2.3.2. Tek Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri (EI ²).....	70
2.3.3. Çok Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri	71
2.4. Ülkemizde Yayımlanan Ansiklopedi Maddeleri	74
2.4.1. Tek Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri	74
2.4.1.1. Tek Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri Tanıtımı.....	78
2.4.1.1.1. Abaka.....	78
2.4.1.1.2. Abazalar.....	78
2.4.1.1.3. Abdullah b. İskender.....	78
2.4.1.1.4. Abdul Kerim Buhârî	79
2.4.1.1.5. Abd Al Malik Bin Nuh	79
2.4.1.1.6. Abdülrezzak Semerkandi.....	79
2.4.1.1.7. Afşin	79
2.4.1.1.8. Ahal Tekke	79
2.4.1.1.9. Ahmed	80
2.4.1.1.10. Ahmed B. Sahl.....	80
2.4.1.1.11. Akıska.....	80
2.4.1.1.12. Aksaray	80
2.4.1.1.13. Aksu.....	81
2.4.1.1.14. Ali Tegin.....	81
2.4.1.1.15. Alma	81
2.4.1.1.16. Alp Tegin.....	81
2.4.1.1.17. Altay	82
2.4.1.1.18. Altı Şehir	82
2.4.1.1.19. Altıntaş	82
2.4.1.1.20. Amr	82
2.4.1.1.21. Aral Gölü	83
2.4.1.1.22. Arakan	83
2.4.1.1.23. Argun	83
2.4.1.1.24. Arslan Han.....	83
2.4.1.1.25. Aşkabad	84
2.4.1.1.26. Atsız.....	84
2.4.1.1.27. Badgis	84
2.4.1.1.28. Bahçesaray.....	84
2.4.1.1.29. Balaklava	84
2.4.1.1.30. Baliş	85
2.4.1.1.31. Balkaş	85
2.4.1.1.32. Bamiyan.....	85
2.4.1.1.33. Barak Hacib	85
2.4.1.1.34. Barak Han	86
2.4.1.1.35. Batu.....	86
2.4.1.1.36. Baydar.....	86
2.4.1.1.37. Baydu.....	86
2.4.1.1.38. Baykal.....	87
2.4.1.1.39. Baykara.....	87

2.4.1.1.40. Bayram Ali Han.....	87
2.4.1.1.41. Baysungur.....	87
2.4.1.1.42. Badahşan.....	87
2.4.1.1.43. Balami.....	88
2.4.1.1.44. Benakit.....	88
2.4.1.1.45. Benakiti.....	88
2.4.1.1.46. Bermekiler.....	88
2.4.1.1.47. Berza'a.....	88
2.4.1.1.48. Bişbalık.....	89
2.4.1.1.49. Böri-Tigin.....	89
2.4.1.1.50. Burtas.....	89
2.4.1.1.51. Buşenc.....	89
2.4.1.1.52. Burhan Ailesi.....	90
2.4.1.1.53. Cengiz.....	90
2.4.1.1.54. Çağatay.....	90
2.4.1.1.55. Çağaniyan.....	91
2.4.1.1.56. Çağan-Rud.....	91
2.4.1.1.57. Çarağan.....	91
2.4.1.1.58. Çelebi.....	91
2.4.1.1.59. Çimkent.....	91
2.4.1.1.60. Çoban.....	92
2.4.1.1.61. Çoban Ata.....	92
2.4.1.1.62. Çu.....	92
2.4.1.1.63. Demir Kapı.....	92
2.4.1.1.64. Derbend.....	92
2.4.1.1.65. Duğlat.....	93
2.4.1.1.66. Ebu Ali.....	93
2.4.1.1.67. Ebülhasan.....	93
2.4.1.1.68. Etek.....	93
2.4.1.1.69. Etrek.....	93
2.4.1.1.70. Evliya Ata.....	94
2.4.1.1.71. Farab.....	94
2.4.1.1.72. Fergana.....	94
2.4.1.1.73. Feyzabad.....	94
2.4.1.1.74. Gazan.....	94
2.4.1.1.75. Gerdizi.....	95
2.4.1.1.76. Germesir.....	95
2.4.1.1.77. Geyhatu.....	95
2.4.1.1.78. Gök-Tepe.....	95
2.4.1.1.79. Guçduvan.....	95
2.4.1.1.80. Gurhan.....	96
2.4.1.1.81. Gurganc.....	96
2.4.1.1.82. Hafız Ahmed Paşa.....	96
2.4.1.1.83. Halha.....	96
2.4.1.1.84. Halil Sultan.....	96
2.4.1.1.85. Hanfu.....	97
2.4.1.1.86. Hansa.....	97

2.4.1.1.87. Harizmşah.....	97
2.4.1.1.88. Haydar Mirza.....	97
2.4.1.1.89. Hisar	97
2.4.1.1.90. Hokand	98
2.4.1.1.91. Hoten	98
2.4.1.1.92. Hulagu	98
2.4.1.1.93. Huttel	98
2.4.1.1.94. İli.....	98
2.4.1.1.95. İskender Bey Munşi.....	98
2.4.1.1.96. İsmail b. Ahmed	99
2.4.1.1.97. İsmail b. Nuh	99
2.4.1.1.98. Kefe	99
2.4.1.1.99. Kerç	99
2.4.1.1.100. Keş.....	99
2.4.1.1.101. Kuçan.....	100
2.4.1.1.102. Kulca.....	100
2.4.1.1.103. Kurama	100
2.4.1.1.104. Mangışlak	100
2.4.1.1.105. Mangıt.....	100
2.4.1.1.106. Mansur.....	101
2.4.1.1.107. Maveraünnehir.....	101
2.4.1.1.108. Mezarı Şerif.....	101
2.4.1.1.109. Saray	101
2.4.1.1.110. Sart.....	101
2.4.1.1.111. Sendabil	102
2.4.1.1.112. Sır Derya.....	102
2.4.1.1.113. Sibir ve İbir.....	102
2.4.1.1.114. Sin-İ Kelan.....	102
2.4.1.1.115. Slavlar.....	102
2.4.1.1.116. Sogd.....	103
2.4.1.1.117. Sugdak	103
2.4.1.1.118. Şeybaniler	103
2.4.1.1.119. Şirvan.....	103
2.4.1.1.120. Şirvanşahlar	103
2.4.1.1.121. Tacik	104
2.4.1.1.122. Taciki.....	104
2.4.1.1.123. Tahiriler	104
2.4.1.1.124. Taliş	104
2.4.1.1.125. Taraz	104
2.4.1.1.126. Tarım	105
2.4.1.1.127. Toharistan	105
2.4.1.1.128. Türkistan.....	105
2.4.2. Çok Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri.....	105
2.4.3. Konferansları.....	106
2.4.4. “Doğu Bilimciler Heyeti’nde” verdiği konferanslar	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM - FİKİRLERİ ve ORTA ÇAĞ TARİHİ'NİN DEĞİŞİK ALANLARINA KATKILARI

3.1. Tarihe Bakış Açısı ve Metodolojisi	108
3.2. Rus Oryantalizmindeki Yeri	112
3.3. Orta Çağ Tarihi'ne Katkıları	113
3.4. Türk-İslam Tarihi'ne Bakış Açısı ve Katkıları	116
3.5. Orta Asya Türk Tarihi'ne Getirdiği Yenilikler	118
3.6. İslam Tarihine Bakış Açısı	119
3.7. Eleştirileri	124
3.8. Hakkında Yapılan Eleştiriler	127
3.9. Kaynakları Değerlendirmesi	132
3.10. Çağdaş Araştırmacıları ve Çalışmalarını Değerlendirmesi	136
Sonuç	138

Bibliyografya	141
---------------------	-----

Ekler

Özgeçmiş

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu Rus oryantalist Barthold'un hayatı, eserleri ve Orta Çağ Tarihi eğitimine katkıları oluşturmaktadır. Araştırmanın başlangıcında Barthold'un hayatının ve eserlerinin ortaya konulması amaçlanmıştı. Fakat yoğunlaştıkça konunun sadece Barthold'un hayatı ve eserleriyle sınırlandırılmasının doğru olmadığı kanaatine varılarak, onun Orta Çağ Tarihi eğitimine katkıları eklenmiştir. Ancak Bartold'u ve onun yetiştiği çevreyi tam olarak anlayabilmek için konuya bir ön hazırlık olmak üzere Rus oryantalizminin tarihî gelişimini kısaca ele alma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

B. Araştırmanın Amacı ve Metodu

Konunun seçiminde amaç, ünlü Rus tarihçi Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un hayatını, bilimsel çalışmalarını, akademisyenliğini, Ortaçağ Tarihi'ne katkılarını ve bu bağlamda Türkiye'deki faaliyet ve çabalarını ortaya koymaktır.

Bu araştırmada önce Rus oryantalizmi olarak adlandırılabilir durumun oluşum süreci gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Rus oryantalistlerin Orta Asya'ya gelişleri, buradaki Türk dünyası ve onların dini olan İslamiyet üzerine yapılan araştırmalar ele alınmak istenmiştir.

Kaynak taramasına Türkiye'de mevcut kütüphanelerin kataloglarının incelenmesiyle başlanmıştır. Sonra Türkçe kitap, makale ve tez çalışmaları ele alınmıştır.¹ Ardından yurt dışında bulunan birkaç üniversite kütüphanesindeki materyallerden bazı dostlar aracılığıyla yararlanılmıştır.²

Faydalanılan kütüphaneleri şöylece sıralamak mümkündür: Rus Devlet Kütüphanesi (Российской государственной библиотеки), Bakü Devlet Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, İSAM, TTK ve Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi ile Kazan Üniversite kütüphaneleri.

¹ Soltayev, 2009; Adilbayev, 2000: 78; Alp, 2009: 327-345.

² Rusya, Azerbaycan ve Kazan Üniversite kütüphaneleri.

C. Rus Oryantalizmi

Rusya'da Doğu dünyası ve İslam diniyle ilgili araştırma ve incelemeler devletin gelişimiyle orantılı olarak ilerlemiştir. Ekonomik yönden güçlenen Rusya, komşu devletlerin (İran, Osmanlı ve Moğol) saldırılarına karşı düşmanı tanıma, kendini koruma, ekonomik çıkar elde etme gibi amaçlarla bu devletlerin tarihi, coğrafyası ve halk inançları hakkında bilgi toplamak istemiştir. Yapılan bu çalışmalar Rusya'da kendine has bir oryantalist anlayış doğmuştur. Bu durumu İ. P. Minayev: *“Biz incelemelerimiz sırasında Doğu’yu hiçbir zaman uzak ve gereksiz bir bölge olarak görmedik. Doğu’yu komşu ve araştırılması her zaman gerekli bir bölge olarak görmüşüzdür”*³ şeklinde ifade etmektedir.

Şu andaki bilgilere göre Rus Oryantalistlerin Doğu bilimi için yaptıklarının ve kayda geçirilen ilk seyahatlerinin XV. asra ait olduğu söylenebilir. Aslında Rus Oryantalistler ilk olarak bölge halklarının dinleri üzerinde durarak bu konuda bilgiler toplamaya çalıştılar. Bunun sonucunda Hz. Muhammed’in hayatı, Kur’an, Mekke ve Medine’yi anlatan yazılar yazılmaya başlandı. Birinci aşamada Türkleri tanıyan yazarlar, ikinci aşamada da onların yaşam tarzlarını ve dini inançlarını eleştiriyorlardı. Ancak Bartold bize: *“XVII. yüzyılda Rusya Müslüman devletlerle komşu olmasına rağmen İslam dini, Hz. Muhammed ve onun öğretileriyle bağlı niteliksiz yabancı kitaplar tercüme ediliyordu”*⁴ şeklindeki ifadeleriyle Rus oryantalizminin o günkü düşük seviyesi ile ilgili bir tespit yapmaktadır. Nitekim Türklerin yaşam tarzına ve inançlarına dair eserlerin yazılması ve bunların eleştirel bir bakış açısıyla incelenmesi daha sonra Rus devletinin başına geçen I. Petro döneminde (1689-1725) başlamıştır. Petro iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra komşularını daha yakından tanımak için diplomatik faaliyetlere başlamıştır. Bu cümleden olarak 1692 yılında ilk defa Çin’e elçi göndermiştir.⁵ Çin’e gönderilen bu elçinin getirdiği belgelerin incelenmesi sonucu 1696’da Rusya’da bir tür oryantalist faaliyetlerin temelleri atılmıştır.

³ Soltayev, 2009: 34.

⁴ Barthold, 1977: 536.

⁵ Barthold, 2004: 276.

Yukarıda değinildiği gibi Rus oryantalizmi XV. yüzyılda seyahatlerle başlamış ve XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen dönemde daha çok teorik düzeyde altyapı çalışmaları yapılmıştır. Bu dönemdeki çalışmalar sistematik olmadığı gibi, şahsi çalışmalardan ve genellikle misyonerlik faaliyetlerinden ibaret görülmektedir.⁶

I. Petro tarafından 1721–1722 yıllarında düzenlenen İran seferinde Derbend’de çok kıymetli şark elyazmalarının bulunması ve bunların incelenmesi Rus Oryantalizminin gelişmesinde önemli rol oynadı.⁷

Barthold’un dediği gibi “*XVII. yüzyılda Rusya’da şark dillerini bilmek lüzumsuz ve egzotik bir iş olarak görülüyordu*”. Rusların devlet politikası Şark halklarına karşı birkaç kere değişti. Kraliçe Elizabeta Petrovna (Rusça: *Елизавета (Елисавет) Петровна*) devrindeki (1740–1762) misyonerlik hevesleri beklenmeyen bir sonuç verdi ve İslam’ın güçlenmesine ve Rusya’nın steple olan sınırlarında Müslüman bilim dünyasının yeni merkezinin, Rus yöneticilerinin himayesi altında kurulmasına sebep oldu. Bu faaliyetlerde hiçbir ilmî sesin olmadığını Barthold üzümlere bildirmiştir.⁸

Çar’ın emriyle 1802 yılında Dış İşleri Bakanlığı oluşturulmuş ve 1820’de Asya Komitesi bu bakanlık bünyesine eklenmiştir. 1823’te de Asya Komitesi bölümüne bakanlık için uzmanlar hazırlayan Doğu Dilleri Eğitim Bölümü eklenmiştir.⁹

Rusya’da oryantalizm I. Aleksandr (1801–1825) zamanında bu faaliyetler hızlanmışsa da 1917 yılında Rusya’da baş gösteren Kızıl Devrimle birlikte son bulmuştur.¹⁰

⁶ Barthold, 2004: 252.

⁷ Barthold, 2004: 285.

⁸ Barthold, 1977: 537.

⁹ Soltayev, 2009: 38.

¹⁰ Maraş, 2005: 21.

Bolşevik İhtilali sonrası Rusların yetiştirdiği en önde gelen şarkiyatçılardan birisi olan Barthold'un çalışmaları da kısıtlanmıştır. Araştırmacı, editörlüğünü yaptığı *Mir İslama* dergisinden istifa etmiştir.¹¹

Çarlık Rusyası yıkıldıktan sonra Stalin dönemi sonuna kadar Barthold'un eserleri unutulmuş hatta yayınlanmasına bile izin verilmemiştir. Fakat Stalin'den sonra yazarın eserleri tekrar yayınlanmaya başlanmıştır.

¹¹ Barthold, 2004: 19.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI, AİLESİ, YETİŞMESİ VE KİŞİLİĞİ

1.1. Soyu, Ailesi ve Doğumu

Vasiliy Vladimiroviç Barthold (Василий Владимирович Бартольд) 15 Kasım 1869 tarihinde Petersburg’da Ruslaşmış bir Alman ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi.¹² Vaftiz ismi Wilhelm, Alman olduğuna işaret eder. O, Batı Avrupa dillerinde yayınlanan çalışmalarında Wilhelm ismini kullanmayı tercih etmiştir.¹³ Ataları Baltık’ta doğmuşlardır. Lüteryen papazı olan annesinin dedesi Hamburg’dan Rusya’ya göç etmiştir. Borsacı olan babasından çocuklarına intikal eden miras, Barthold’un tahsil hayatını ve daha sonraki araştırmalarının yanında bu araştırmalar için yaptığı gezilerini finanse etmeye fazlasıyla yetmiştir. Hatta Barthold bu konuya ilişkin olarak otobiyografisinde şöyle demektedir: “1917 Büyük Ekim İhtilali’nden sonra babamın evlatlarından hiçbiri göç etmedi”.¹⁴ Çocukluk ve gençlik yıllarında ailesinin maddi durumunun iyi olmasından dolayıdır ki Barthold çok yönlü sosyal bilimler eğitimi almış, Batı Avrupa’nın eski, klasik ve temel dillerini öğrenmiş ve çocukluktan beri dikkatini çeken tarih mesleğine yönelmiştir.¹⁵

1.2. Eğitim Hayatı

Barthold 1887 yılında sekizinci St. Petersburg Kolejinin altın madalya ile bitirdi. Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin antik tarihini tercih ederek 1887 yılının sonbaharında St. Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi’nin Arap, Fars, Tatar, Türk Dilleri Bölümü’nü kazandı.¹⁶ Gençlik yıllarında orta çağ tarihine ilgi duymaya başlamıştı. Barthold’un sonradan fark ettiğine göre fakültede “Doğu tarihinin tek temsilcisi, genel olarak Avrupalıların Doğu seyahatleri tarihini ve bunun

¹² Smirnov, 1966: 39–40.

¹³ Yuri Bregel, “Barthold, Vasili Vladimiroviç” *Encyclopaedia Iranica*. <http://www.iranica.com/articles/barthold-vasilii> (31.05.2011)

¹⁴ Barthold, 1977: 14. Yazar otobiyografisinde babasının zenginliğini anlatırken bu konuya değinmesinin sebebi, o dönemde zengin olduklarından dolayı ülke dışına göç etmeye gerek duymamalarıdır.

¹⁵ Barthold, 2010: 7.

¹⁶ Barthold, 1977: 14.

haricinde birkaç dersle de Orta Asya tarihini veren Veselovskiy”di.¹⁷ Doğu Tarihi Kürsüsü’nde görev yapan Prof. N. İ. Veselovskiy (1848–1918), Barthold’u çalışma alanını seçmesinde tamamen serbest bıraktı. Barthold’un esas danışmanı ünlü ve çok yönlü ilim adamı Viktor Romanoviç Rozen (1849–1908) idi.¹⁸ Rus milliyetçisi (Fransız asıllı olmasına rağmen) V. R. Rozen, Rus şarkiyatının geleceğinin parlak olacağına inanıyordu ve genç şarkiyatçıların yetişmesi için büyük gayret gösteriyordu. Kendisinin de ifade ettiği gibi: “*Üniversite çalışmalarında o zamanın diğer genç şarkiyatçıları gibi daha çok Arap Dili ve Edebiyatı uzmanı olan Profesör Rozen’in idaresinde idi. Yetenekli ve enerjik âlim yeni şarkiyatçıları hemen kendine çekiyordu*”.¹⁹ Barthold üniversitede Türkolog P. M. Melioranskiy (1868–1906) ve yaş farkına rağmen fırsatlar el verdiği ölçüde Türkolog akademisyen V. V. Radloff (1837–1918) ile de yakınlaştı.

Barthold, daha üniversite öğrencisi iken ilmî araştırmalar yapıyordu. 1889 yılında *О христианстве в Средней Азии* (Orta Asya’da Hıristiyanlık) adlı makalesinden dolayı fakülte tarafından gümüş madalya ile ödüllendirildi. 1891 yılında üniversiteyi bitirdikten sonra V. R. Rozen’in tavsiyesi ile 1891–1892 yıllarında yüksek ihtisas için kendi imkânları ile Finlandiya, Almanya, İsviçre, Kuzey İtalya, Avusturya, Macaristan ve Krakov’a (Polonya) gitti.²⁰ Halle Üniversitesinde İslâmiyatçı August Müller’in (1848–1892) ve Eduard Meyer’in derslerini dinlemiş ve dostane ilişkiler kurmuştur. Strasburg Üniversitesinde ise ünlü Arabiyatçı Teodor Nöldeke’in (1836–1930) derslerini dinlemiştir. Ülkesine döndüğünde St. Petersburg Üniversitesinde “*Doğu Tarihi Bölümünde profesörlüğe hazırlanmak için istihdâm edildi (1892)*”.²¹ 1893 yılında Doktora öğrencisi oldu. 1896 yılında privat-dotsent (Yüksek okulda ders verebilecek yeterlilik derecesi, yardımcı doçent) oldu. Verdiği derslerden bazıları daha sonra yayınlandı. 1897–1901 yıllarında St. Petersburg Üniversitesinde Mints kabinesinin koruyuculuğunu yaptı.²²

¹⁷ Barthold, 1977: 15

¹⁸ Inayatullah, 1961: 81.

¹⁹ Barthold, 1977: 15.

²⁰ Barthold, 1977: 15.

²¹ Barthold, 1977: 16.

²² Petruşevsky, 2004: 5-6.

Barthold için XIX. yy'ın 90'lı yılları birçok temel kaynak üzerinde çalışma dönemi oldu. Daha çok yayınlanmamış eserleri araştırarak o yıllarda *Туркестан в эпоху монгольского нашествия (Moğol İstilâsına Kadar Türkistan)* adlı temel çalışmasını ortaya koymuştur. Bu çalışmasını 1900 yılının sonunda Doğu Dilleri Fakültesine doktora tezi olarak sundu.²³ Tezini savunduktan sonra Doğu Bilimleri Tarihi Doktoru unvanını aldı. 1901 yılında profesör, 1910 yılında Rus Bilimler Akademisi'nin muhabir üyeliğine ve 25 Ekim 1913'te Radlof, Salema, Oldenburg ve Marr tarafından imzalanan öneri üzerine 2'ye 25 oyla Ordinaryüslüğe seçildi.²⁴

1.3. İlmî Hayatı

Doğu Dilleri Fakültesinin sekreterliğini 1906 yılından 1910 yılına kadar yaptı.²⁵ 1910 yılında İlimler Akademisinin muhabir üyesi, 1913 yılında ise (12 Ekim) tam üyesi oldu. 1905–1912 yılları arasında Rus Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü sekreterliği görevini ifa etti, 1908–1912 yılları arasında *Список Восточного Отделения Русского Археологического Общества (ZVORAO)* (Rus Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü Notları)nın redaktörü oldu. Bilhassa Marko Polo'nun seyahatinin İ.P. Minayev'in tercüme edip cemiyetin *Путешествия* (Seyahatler) adı ile yayınladığı eserin redaktörü oldu.²⁶

Barthold 1912 yılında *Мир Ислама* (İslâm Dünyası) adlı ilmî derginin redaktörü ve yayıncılarından biriydi.²⁷ O, İçişleri bakanı Makarov'un *Mir İslama*'yı çarlığın millî ve sömürge siyasetinin yapıldığı bir dergiye dönüştürme isteğini reddetti ve bunun sonucunda da redaktörlükten istifaya mecbur kaldı. 1903 yılında kurulan Rus Orta ve Doğu Asya Araştırmaları Komitesi'nin iki sekreterinden biriydi. Kendisinin de dediği gibi, bu görevde bulunduğu süre içerisinde komitenin bütün protokolleri sadece onun tarafından düzenlenmiştir.²⁸

²³ Inayatullah, 1961: 82.

²⁴ Dostoyevski, 1930–1931: 88–135.

²⁵ Barthold, 1977: 16.

²⁶ Barthold, 1977: 16.

²⁷ Barthold, 1977: 17.

²⁸ Barthold, 1977: 17.

Barthold el yazmaları üzerine çalışmak ve araştırmalar yapmak için Orta Asya'ya ilmî seyahatlerde bulunmuştur. St. Petersburg Üniversitesi ve İlimler Akademisi adına 1893–1894 yıllarında Orta Asya'ya gitti. 1902 yılında da aynı yere bu kez St. Petersburg Üniversitesi adına gitti. Rus Orta ve Doğu Asya Araştırmaları Komitesi adına kazı yapmak üzere 1904 ve 1916 yıllarında da Semerkant'a gitmiştir. Barthold: “*Orta Asya'ya yaptığım seyahatlerin arasında en başarılısı 1902 yılında sadece el yazmaları için yaptığım seyahattir. Doğu tarihinde hiç kimse tarafından kullanılmamış bu materyallerin bolluğu karşısında el yazmalarını okurken eski şehirlerin yerinde yaptığım kazılardaki gibi âdeta yeni bir dünya keşfediyormuşçasına zevk duydum*”²⁹ diye yazıyordu. Barthold 1900 ve 1908 yıllarında ilmî çalışmalar yapmak için Kafkasya'ya gönderildi [Ani (Türkiye-Kars)]. Barthold sürekli yurtdışına gidiyordu. Barthold 1895 yılında Paris, Londra-Oxford, Hollanda, 1898 yılında Almanya; 1905'te Almanya, Avusturya, Tirol, İsviçre; 1906 yılında Avusturya, Sırbistan, Bulgaristan, Türkiye, Mısır; 1908–1909 yıllarında İtalya, (Napoli'ye kadar) Budapeşte; 1909 yılında Finlandiya; 1911 yılında İrlanda, Kuzey Amerika, Almanya, Fransa; 1912 yılında Viyana, Tübingen, Hamburg, Lubec; 1913 yılında İsveç, Norveç; 1914 yılında İsveç, Danimarka, İngiltere, Gibraltar, Tolon, İtalya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya'ya seferlerde bulundu.³⁰

Barthold Doğu bilimi sahasında Türkiye'de ve yurt dışında XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra ünlü oldu. Bolşevik ihtilâlden sonra ilmî ve sosyal faaliyetleri daha da arttı. İlimler Akademisinin Doğu Bilimcileri heyetinin daimi başkanı idi. Taşkent'te *Среднеазиатский Государственный Университет-SAGU*'nun (Orta Asya Devlet Üniversitesi) kurulmasında görev aldı. Bütün Doğu bilimcilerini birleştiren V.V. Radloff Derneği'nin yöneticiliğini yaptı. Daha sonra ise Türkoloji Merkezi'nin başkanı oldu (1928–1930).³¹ *Гос Академия Истории Материальной Культуры - GAİMК* (Maddî Kültür Tarihi Devlet Akademisi) başkanının yakın dostu idi. *İran* adlı ilmî derginin, İlimler Akademisinin yayınladığı dergilerin ve daha birçok derginin redaktörlüğünü yaptı. Barthold Sovyet yönetimi tarafından Doğu Sovyet ülkelerinde açılan Doğu Tarihi Kürsüsü'nde,

²⁹ Barthold, 1977: 17.

³⁰ Barthold, 1977: 17.

³¹ Barthold, 1977: 18.

kütüphanelerde, el yazmaları arşivlerinde ve müze açma çalışmalarında görev almıştır. 1920’li yıllarda yeni kurulan *Ленинградский Институт Живых Восточных Языков -ЛІВУА*’da (Leningrad Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü) ve Leningrad’ın diğer yüksek öğretim kurumlarında öğretmenlik faaliyetlerine devam etmiştir. Barthold 1920, 1927 ve 1928 yıllarında da Orta Asya’ya ilmî seyahatler yapmıştır.

Ekim İhtilâli’nden sonra da çalışmalarına faâl bir şekilde devam etti. Temel çalışmalarından başka *Ислам* (İslâm, 1918), *Культура Мусульманства* (İslâm Kültürü, 1918), *История Туркестана* (Türkistan Tarihi, 1922) *История Культурной Жизни Туркестана* (Türkistan Kültürel Hayatı Tarihi, 1927) adlı ilmî-popüler çalışmalarını yayınladı ve yine *Таджики* (Tacikler, 1925), *Киргизы* (Kırgızlar, 1927), *Туркмены* (Türkmenler, 1929) adlı denemelerle o zamana kadar incelenmeyen bu halkların tarihinde yeni bir sayfa açtı.

Akademisyen İ. Yu. Kraçkovskiy, Barthold’un bu ilmî avâmî çalışmaları hakkında şöyle yazar: “Avâmî olarak hazırlanmış olan bu çalışmalar bu alanda çalışanlar için çok şeyler veriyordu çünkü sadece ilmin ulaştığı genel sonuçları toparlamıyor, kendi araştırmalarında ulaştığı önemli sonuçları da ortaya koyuyordu.”³² 1892–1930 yılları arasında Barthold’un 400 den fazla ilmî çalışması basılmıştır. Birkaç çalışması da ölümünden sonra basıldı. Barthold’un 247 madde yazdığı *Encyclopedia of Islam*’a katkısı çok önemlidir. Bu maddelerin 113 tanesi 1913 yılında yayımlanan ilk ciltte yer almaktadır. Bunların çoğu Barthold’un Rusça’da yayımlanan araştırmalarının sonuçlarını çok yoğunlaştırılmış bir şekilde sunmaktadır. Barthold’un baş eseri olan *Моғол İстilasına Kadar Түркистан*’ın İngilizce baskısının Gibb Memorial Series arasında yayımlanması özellikle önemlidir.

Barthold’un çalışmalarının dokuzu Batı dillerinde on sekizi Şark dillerinde yayımlanmıştır. 19 çalışması ise bizzat kendisi tarafından Batı dillerinde özellikle Almanca yayımlanmıştır. Ölümünden sonra diğer dillere çevrilen çalışmaları daha

³² Barthold, 1977: 19.

çoktur. Özellikle Umniakov'un bildirdiğine göre Batı dillerinde 24, Şark dillerinde ise 20 çalışması vardır.

Barthold'un bütün eserlerinin içerdiği 283 çalışmadan 43'ü (İslam Ansiklopedisi'nde bulunan makaleleri hariç) orijinal olarak Batı dillerinde yayımlanmış veya bu dillere çevrilmiştir, fakat onun en önemli kitaplarından altısı sadece Rusça yayımlanmıştır.

1.4. Hocalığı

Bu konudaki en kapsamlı çalışma Almanca olarak yayımlanmış gözükmeğdir.³³

Ölümünden sonra düzenlenen bir anma toplantısında kendisini yakından tanıyan Nicholas Yakovlevich Marr'ın konuşmasından³⁴ Barthold'un hocalığına, ders anlatış biçimine ve öğrencileriyle ilişkilerine dair ipuçları çıkartmak mümkündür. Marr'a göre Barthold, ilme bağlı bir insandır. Diğer akademisyenler ve öğrencileri ondan ateşten korkarcasına korkarlardı. O, bilim adamlarında samimiyet arar ve içtenliği kimde bulursa ona son derece saygı duyardı. Sahtekârlığı ve samimiyetsizliği kardeşinde bile olsa asla kabul etmezdi. Riyakârlıktan hoşlanmadığı için bu kötü alışkanlığın yaygın olduğu ortamdaki çok sıkıntı duymuştur. Bu sebeple sosyal yaşamdan uzak ve adeta yalnızlığa mahkûm bir münzevi hayatı tercih etmek zorunda kalmıştır.³⁵

Barthold, bilimsel kuruluşların kurucularını, gençleri, öğrencileri, yerli araştırmacıları ve ilimle uğraşan herkesi kendine çeken bir cazibeye sahipti. İnsanlara saygı gösterir, önem verirdi. Her zaman yardıma hazırdı, bilgisini, tecrübesini cömertçe paylaşırdı. Sert ama sevecen, prensiplerine son derece bağlı, idealist ve titiz bir hocaydı ama öğrencilerine karşı iyimser, özenli, içten davranışlar sergilerdi. Bağımsızlığına düşkündü. Önyargılardan uzak ve bilimsel dürüstlüğe uygun davranılmasından yana idi. O, akademik ortamda dalkavukluk, makam hırsı ve

³³ Dostoyevski, 1930-1931: 88-135.

³⁴ Konuşmanın tam metnine ulaşmak için bk. Marr, 1931: 8.

³⁵ Petruşevsky, 2004: 5-6.

riyakârlık gibi ilkesizliklere karşıydı ve bunlardan uzak dururdu. Söz ustalığı yapmakla uğraşmazdı. Son derece sâde bir konuşma tarzını yeğlemişti. Ders veya konferans esnasında âdeta salonla sohbet ederdi. Fakat onun dersleri yahut konuşmaları, titiz metodolojik hazırlıkları, ince tahlilleri ile eski tarihi kaynakları ve eski görüşleri keskin tenkidi ile fevkalade verimli bir hal alırdı. O, ülkesine ve akademik dünyaya bıraktığı zengin bilimsel mirasın yanı sıra iyi bir hocanın nasıl olacağına da örneğini vermiştir.³⁶

Barthold, büyük bilim adamlarının çoğunda rastlandığı gibi yerine gönül huzuruyla bırakabileceği gayet iyi yetişmiş bir öğrenci bulamamaktan şikâyetçidir. Çocuğu olmayan bir akademisyen olarak o bu yoksunluğu sadık öğrencileri vasıtasıyla tatmin etmek istemiş fakat aradığı özellikte bir öğrenci bulamamıştır. Bunu hayatının sonlarına doğru, ölümünden yaklaşık 4,5-5 yıl önce yazdığı bir mektupta üzüntüyle belirtmiştir.³⁷

Barthold eğitim öğretim hayatına ilk defa 21 Ağustos 1896 yılında Petersburg Üniversitesinde “Cengiz Kağan’ın Göçebe İmparatorluğu ve Bu İmparatorluğun Daha Sonraki Yönetiminin Anahatları”nı konu edinen dersi anlatarak başlamıştır.³⁸

Barthold hayatı boyunca Petersburg Üniversitesinde birçok ders vermiştir. Bu derslerle ilgili bilgiler tabloda (Tablo 1) gösterildiği gibidir. Barthold, bu derslerde bir taraftan kendi yazdığı kitaplar olan “Avrupa’da ve Rusya’da Uzak Doğu Eğitim Tarihi”, “Halife ve Sultan”, “İran’ın Tarihi ve Coğrafi Kısa Öyküsü”nü kullandı diğer yandan da Rus ve yabancı âlimlerin yayımlarını kullanıyordu. Hepsini tespit etmek mümkün görülmemektedir. Yalnız onun teorik derslerin yanı sıra pratiğe de önem verdiği anlaşılıyor. Doğu Tarihi Alanında Pratik Alıştırmalar adlı ders buna delil sayılabilir.

³⁶ Petruşevsky, 2004: 5-6.

³⁷ Barthold, 2004: 13. Bk. Ostroumov’a yazdığı mektup.

³⁸ Dostoryevski, 1930-31: 88-135.

Barthold'un Verdiği Dersler

Üniversite	Yıl	Dönem	Ders adı	Zorunlu	Seçmeli	Özel	Kredi
St. Petersburg	1901-1902	V-VI	İran'ın Tarihi ve Coğrafi Kısa Öyküsü	+			2
"	1903-1904	VII-VIII	Orta Asya'nın Coğrafya ve Etnografyası	+			1
"	1903-1904	V-VI	Doğu Tarihi Hakkında Araştırmalar		+		1
"	1903-1904	V-VI	Doğu Para ve Madalya Bilgisi		+		1
"	1905-1906	I	Avrupa'da Uzak Doğu Eğitim Tarihi	+			1
"	1905-1906	II	Rusya'da Uzak Doğu Eğitim Tarihi	+			1
"	1905-1906	III-IV	Doğu Tarihi alanında pratik alıştırmalar	+			1
"	1905-1906	V-VI	İran'ın Tarihi ve Coğrafi Kısa Hikâyesi	+			1
"	1905-1906	VII-VIII	Doğu Tarihi Bağlamında Tarih Yöntembiliminin Sorunları	+			
"	1914-1915	III-IV	Doğu Hilafeti'nin Tarihi			+	2
"	1914-1915	III-IV	Orta Asya Tarihinde Yakın Doğu ve Uzak Doğu'ya Özgü Kültürel Elementlerin Anlamı		+		1
"	1916-1917		İslamiyet'in İlk Yüzylında ve Sasanelerin Kültürü	+			1
"	1916-1917		Müslüman Mısır Tarihi	+			1
"	1918-1922		İslamiyet'in İlk yüzyılları	+			
"	1918-1922		Afrika ve İspanya Tarihi	+			
"	1918-1922		İran'ın Ortaçağ Şehirleri	+			

Tablo: 1

1.5. Siyasi Hayatı

Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un resmi ideolojiye ve otoritelere karşı bağımsız duruşu, kaçınılmaz olarak, Komünist Parti eleştirmenlerinin saldırı odağı oldu. Devrimden önce, 1912 gibi çok erken bir dönemde, yöneticilerin akademisyenliği idari ihtiyaçların hizmetine verme teşebbüsü Bartold ve İçişleri Bakanı arasında keskin bir çatışmaya sebep olmuş ve neticede Barthold *Mir İslama* dergisinin editörlüğünden istifa etmiştir. Devrim sonrasında da kendisine gelen teklifleri geri çevirmiştir. Buna örnek verecek olursak *Komunist Düşünce* dergisinin editörlük teklifine Barthold şöyle yanıt veriyor: “*Bir kominist olmadığım, bir katılımcı olmayı da kendi açımdan mümkün görmüyorum*”.³⁹

Sovyet gücüne ve Marksist bilime karşı olumsuz tutumuna rağmen, Devrim sonrası bilimsel organizasyonlarda aktif bir rol alması ve birçok bilimsel komite, konsey ve çalışma grubuna üye veya başkan olması onun Sovyet bilimi için değil de bilim ve kültüre yönelik vazife duygusu için çalıştığının göstergesidir. Barthold çalışmasını Sovyet gücü için değil, Sovyet gücüne rağmen sürdürmüştür. Yaşadığı sıkıntılardan mektuplarında bahseden Barthold 18 Mart 1929 tarihli mektubunda şöyle yazıyor: “*Müsaade olursa, memuriyetlerimin yarısını büyük bir memnuniyetle bıraktırdım*”.⁴⁰

Sovyet basınında Barthold'a yönelik ilk saldırılar onun çalışmasının muhtevasıyla değil, bunların basım yeriyle ilişkilendirilmiştir. “X. Asır Başlarında Roma'dan Bağdat'a Gönderilen Elçilik Heyeti” başlıklı yazısı 1928 yılında Prag'daki Rus göçmenler tarafından yayımlanan “Seminarium Kondakovianum”un ikinci cildinde basıldı. Barthold'un dışında Leningradlı birkaç bilgin de yazılarını bu ciltte yayımladılar. Bu cilde katkıda bulunan Sovyet bilginlerinin suçlarını itirafa mecbur kalmalarından sonra Moskova'da *İzvestiya* gazetesinde kızgın bir yazının yayımlanmasına sebep oldu.⁴¹

³⁹ Barthold, 2004: 19.

⁴⁰ Barthold, 2004: 19.

⁴¹ Barthold, 1977: 604.

Aynı yıl yayımlanan *Türkistan'ın Kültürel Hayatının Tarihi* adlı eseriyle Barthold daha çok eleştiriye maruz kaldı. Bu kez partili eleştirmenleri kızdıran Barthold'un Çarlık Rusya'nın sömürgeci siyasetini ve diğer bazı yanlışlarını meşrulaştırma eğilimi olmuştur. 1930 yılında *Novı Vostok* yayım kurulu Barthold'dan İran'daki feodalizm üzerine bir yazı yazmasını istedi. Birkaç kere gelen tekliften sonra yazıyı yazan Barthold'un makalesinin sonuna Marks'ın görüşlerini çarpıttığı hususunda suçlayıcı ifadeler ilave ettiler. Bu konuda 18 Nisan 1930 tarihli mektubunda Barthold şöyle yazıyordu: “*Benden birkaç kere böyle bir yazı yazmamı talep ettiler, Novı Vostok için. Her seferinde reddettim fakat sonunda kabul ettim ve bunun yanlış olduğu ortaya çıktı. Ne pahasına olursa olsun bir yazı talep etmek ve sonra aynı sayıda onu tahkir edici bir şekilde eleştirmek, bu şüphesiz nevi şahsına münhasır bir usul*”.⁴²

Barthold ölümünden önce 2 Haziran 1930 tarihli mektubuyla *Novı Vostok*'a bir eleştiri yazdı: “*Çok kızgın olmama rağmen bu, zihnime üzüntü veya kalp kırıklığı şeklinde yansımıyor. Şimdiye kadar azarlanmaktan ziyade övgüye mazhar oldum, hatta bazen mahçup olacak şekilde övülüyorum. Yetkili ve dürüst birinden bile gelse aşırı övgüyü, ekseriya, aşırı bir yerginin takip ettiğini biliyorum. Henüz buna maruz kalmadım. Eğer bu vaki olursa zihnimde felsefi bir huzur elde edeceğimi umuyorum*”.⁴³

Barthold'a yönelik asıl saldırılar ölümünden sonra başladı. 1931 yılında Aşkabat'ta “Türkmen Araştırmaları” mecmuası Barthold'un *Türkistan'ın Kültürel Hayatının Tarihi* üzerine ağız bozuk bir eleştiri yaptı. 1933 yılında Taşkent'te Profesör Iarotsky *Barthold ve Orta Asya Tarihi Görüşü* adlı makalesiyle eleştiriye devam etti. 30'lu yılların ortasında M.N. Pakrovsky'nin ilk tarihsel okulu mahkûm edildi ki mahkûm olunanlar arasında Barthold'un partili eleştirmenleri de bulunuyordu. Bu olaydan sonra Barthold'a yönelik eleştiriler durdu.⁴⁴

⁴² Barthold, 2004: 21.

⁴³ Barthold, 2004: 21.

⁴⁴ Barthold, 2004: 22.

Barthold'a yöneltilen eleştiriler bir süre durmuş olsa da 40'lı yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin ideolojik rejim karşıtlarını avlama kampanyasından dolayı tekrar başladı. 1949 yılında Taşkent Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Bölümü'nde düzenlenen bir toplantıda Barthold Pan-İrancılık ve Türklerin özellikle de Özbeklerin tarihsel değerlerini düşürmekle suçlandı.⁴⁵ 50'li yılların ortalarına gelindiğinde ise yazılı veya sözlü bir ilan olmamakla birlikte genel olarak Barthold hakkında konuşmak, onun eserlerinden faydalanmak ve iktibas yapmak yasak gibiydi.

Barthold'a yapılan eleştiriler ne yazık ki Orta Asya devletlerinden yani Barthold'un tarihini araştırdığı Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan gibi bölgelerden geliyordu. Bölgede bulunan eğitimli tarihçiler Barthold'un yaptığı çalışmalardan dolayı ona minnet duygularını iletecekleri yerde siyasi menfaatler elde etmek amacıyla bu tür çalışmalar yapıyorlardı.

Stalin sonrası dönemde ise Barthold'a yöneltilen eleştiriler tamamen durdu. Hatta 1963- 1977 yılları arasında Barthold'un bütün eserleri Moskova'da on cilt olarak yayımlandı. İlk cilde önsöz yazan İ.P. Petruşevski Sovyet tarihçilerin, sadece inceledikleri problemler hususunda değil kullandıkları eleştirel metotlarla da Barthold'un takipçileri olduklarını iddia etti.⁴⁶

1.6. Ölümü

Barthold'un hayatının son yıllarında (Mayıs 1928) sevgili eşi Mariya Aleksiyevna vefat etti.⁴⁷ Şahsî hayatı eşi ile sıkı sıkıya bağlıydı. Eşinin vefatından sonra fazla yaşamadı ve Leningrad (Petersburg) yakınlarındaki sanatoryumda 19 Ağustos 1930'da 61 yaşında böbrek yetmezliğinden öldü.⁴⁸ Böribay Ahmedov'un kaydına göre gençliğinden beri böbrek hastası idi.⁴⁹ Leningrad'daki Smolensk kabristanlığına eşinin yanına defnedildi.

⁴⁵ Barthold, 2004: 22.

⁴⁶ Barthold, 2004: 24.

⁴⁷ Barthold, 2004: 20.

⁴⁸ Inayatullah, 1961: 82.

⁴⁹ Barthold, 2010: 9.

1.7. Kişiliği

Barthold üstün çalışma gayreti ile diğerlerinden farklıydı. Hocalığı, ilmî cemiyetler ve dergilerdeki görevlerine rağmen, asıl işini araştırmacılık olarak görüyordu. Orta Asya'da yerli âlimlerle ilişkisini devam ettirerek, *Туркестанский Кружок Любителей Археологии* (Türkistan Arkeoloji Meraklıları Derneği) nin çalışmalarına katılarak (1895–1917) *Туркестанский Ведомости* (Türkistan Belleteni), *О Краина* (Sınır), *Русские Туркестана* (Rus Türkistan'ı) dergileri ve diğer yerli organlarla işbirliği yaparak geniş ilmî ve sosyal faaliyetlerde bulunuyordu.⁵⁰

Sovyet basınında Barthold'a yönelik ilk saldırılar onun çalışmasının muhtevasıyla değil, bunların basım yeriyle ilişkilendirilmişti." Asır Başlarında Roma'dan Bağdat'a Gönderilen Elçilik Heyeti" başlıklı kendi deyimiyle "çok masum" bir konudaki yazısı, 1928'de Prag'daki Rus göçmenler tarafından yayımlanan *Sminarium Kondakovianum*'un ikinci cildinde basıldı. Barthold'un çevresindeki Leningradlı birkaç bilgin de yazılarını bu ciltle yayımladılar.

Bu durum bu cilde katkıda bulunan Sovyet bilginlerinin, Barthold ve Karachkovski müstesna, suçlarını itirafa mecbur kalmalarından sonra Moskova'da *Известия (İzvestiya)* gazetesinde (22 Kasım 1928) kızgın bir yazının yayımlanmasına sebep oldu. Bu pişmanlıkları memnuniyetle haber veren *Известия* "bilimsel topluluğun Barthold ve Karachkovski tarafından sürdürülen sessizlik karşısında şaşkın olduğunu" bildiriyordu. Bilindiği kadarıyla, bu sessizlik kırılmamıştır.

Aynı yıl Barthold *Культурная история жизни Туркестана (Kulturnoi Istoriia Jizni Turkestana: Türkistan'ın Kültürel Hayatının Tarihi)* adlı çalışmasıyla eleştirmenlere daha ciddi bir saldırı imkânı verdi. Önceleri Barthold'u Türkistan tarihi alanında en önemli uzman olarak gören ve saygı duyan partili eleştirmenler, kitaba yönelik bazı eleştirilerde onu Çarlık Rusyası'nın sömürgeci siyasetini ve diğer bazı yanlışları meşrulaştırma eğilimi içinde olmakla suçladılar.

⁵⁰ Barthold, 1977: 18.

1930'da НОВЫЙ ВОСТОК (*Noviy Vostok*) yayım kurulu Barthold'dan, İran'daki feodalizm üzerine bir makale talep etti, fakat makalenin yayımlandığı sayıya, Barthold'un Marks'ın görüşlerini çarpıttığı hususunda suçlayıcı ifadeler ilave ettiler. Barthold'a yönelik daha önemsiz fakat daha şiddetle idrak edilen bir saldırı taşra basınında gündeme geldi. Bununla birlikte tüm bunların Barthold'a pek fazla bir zararı olmadı. Barthold, ölümünden kısa bir süre önce, 2 Haziran 1930 tarihli mektubuyla НОВЫЙ ВОСТОК (*Noviy Vostok*)a usturuflu bir eleştiri yazdı:

Ostroumov'a yazdığı 18 Kasım 1925 tarihli mektubunda üzüntüyle “*Fiziksel halef yokluğu (Çocuklarının olmadığını kastederek) sadık öğrenciler guruhuyla tatmin edilebilirdi, fakat böylelerine sahip değilim ve şüphesiz olmayacağım*” diyordu”.⁵¹

Akademisyen N.Ya. Marr, SSCB İlimler Akademisinin Barthold'un anısına düzenlediği oturumundaki konuşmasında onunla ilgili olarak şunları söylemiştir: “*Hayatının her gününde ve aile hayatında da olduğu gibi sebatkâr, ilme bağlı bir insan. Hâlis kalpli Vasiliy Vladimiroviç'ten ateşten korkarcasına korkarlardı. İçtenliği, samimiyeti karşısında, rakibinde bile görse onu destekler, yardım ederdi. Sahtekârlığı, samimiyetsizliği asla kabul etmezdi, kendi kardeşi bile olsa... Vasiliy Vladimiroviç eski zamanların riyakâr şartlarını sevmeydi ve sıkıntı çekiyordu, arkadaşlık ortamından uzak kalmış, yalnız idi. Ona merkezdeki kurumlardan ziyade taşradakiler yaklaşırdı.*”⁵²

Her zaman Sovyet Doğu cumhuriyetlerindeki genç ilim kurumlarının kurucularını, gençleri, öğrencileri, bölge bilimi ile uğraşan yerli araştırmacıları ve ilimle uğraşanları kendine çekiyordu. Onların hepsine ehemmiyet verirdi, her zaman yardıma hazırdı ve onlarla geniş bilgisini, ilmî tecrübesini cömertçe paylaşırdı. Görünüşte sert, aynı zamanda çekici, katı ilkeli, yüksek talepleri olan, titiz olmakla birlikte öğrencilere karşı iyimser, ihtimamlı, içten davranırdı, hür ve samimi, dürüst biri idi. O, devrime kadar ki akademik ortamda yaygın olarak görünen dalkavukluk, makam hırsı ve riyakârlık gibi ahlâksızlıklara asla müsamaha göstermezdi.

⁵¹ Barthold, 2004: 13.

⁵² Barthold, 2004: 20.

Üniversitedeki konferanslarında söz ustalığı yapmakla uğraşmazdı. Son derece sade konuşur, âdeta salonla sohbet ederdi. Fakat onun bu aslî dersleri titiz metodolojik hazırlıkları, ince tahlilleri ile eski tarihi kaynakları ve eski görüşleri keskin tenkidi ile aslilik arz ediyordu.

Petruşevsky'nin dediği gibi “*Dünya tarih biliminde, birkaç neslin yapması gereken araştırmalar isteyen aynı ülkenin tarihinin tetkiki konusunda ve bir noktada onun tarihini kurarak bu kadar çok çalışma yapan başka bir bilim adamı bulmak zordur*”.⁵³

Sir. E. D. Ross, Barthold anısına yaptığı bir konuşmada onu “Türkistan’ın Gibbon’u” şeklinde yâd etmiştir.⁵⁴

Uluslararası bilim çevreleri, Barthold’un Şark Tarihi incelemelerine fevkalade katkısını açıkça kabul eder. 1917 Devrimiyle birlikte, Rusyadaki Şarkiyat araştırmalarının temel direklerinden biri olarak görülen Barthold çok üst düzey bir saygı gördü ve hayatının son günlerine kadar akademik çevrelerde karşı konulamaz bir otorite olarak kaldı.

Rus Bilimler Akademisi 13 Aralık 1930 yılında Barthold’un anısına Akademinin küçük konferans salonunda bir anma töreni düzenlemiştir. Bu konferansta Akademi üyeleri Barthold’la bağlı olarak aşağıdaki başlıklı konuşmalar yapmıştır:

1. N.Ja. Marr: Giriş Konuşması
2. A.Ju. Yakubovski: Orta Asya Tarihçisi olarak Barthold
3. B.Ja. Vladimirov: Moğol Tarihçisi olarak Barthold
4. A.N. Samajloviç: Barthold ve Türk Dilleri
5. J.J. Kraçkovski: İslam Tarihçisi olarak Barthold
6. S.F. Oldenburg: Doğu Bilimleri Tarihçisi olarak Barthold⁵⁵

⁵³ Barthold, 2010: 10.

⁵⁴ Barthold, 2004: 2.

⁵⁵ Dostoyevski, 1930-1931: 135. (Bu konuşmaların metinleri bulunamadı.)

İKİNCİ BÖLÜM

ESERLERİ VE BİLİMSEL AKTİVİTELERİ

2.1. Kitapları

2.1.1. Rusça Kitapları

- 2.1.1.1. Мир Али-Шир и политическая жизнь⁵⁶, Т. II, s. 199.
- 2.1.1.2. Сведения об Аральском море и низовьях Аму-дарьи с Древнейших времен до XII века⁵⁷, Т. III, s. 15.
- 2.1.1.3. К истории орошения Туркестана⁵⁸, Т. III, s. 97.
- 2.1.1.4. Археологии⁵⁹, Т. IV, s. 21.
- 2.1.1.5. Двенадцать лекций по истории турецких народов Средней Азии⁶⁰, Т. V, s. 19.
- 2.1.1.6. Ислам⁶¹, Т. VI, s. 81.
- 2.1.1.7. Культура Мусульманства⁶², Т. VI, s. 143.
- 2.1.1.8. Историко географический обзор Ирана⁶³, Т. VII, s. 31.
- 2.1.1.9. Иран. Исторический обзор⁶⁴, Т. VII, s. 229.
- 2.1.1.10. Zwölf Vorlesungen über die Geschichte der Turken Mittelasiens, Hildesheim, 1962.
- 2.1.1.11. Великих Моголов⁶⁵, London, 1928.
- 2.1.1.12. История Туркестана⁶⁶, Таşkent, 1922.
- 2.1.1.13. История Тюрков Средней Азии⁶⁷, Paris, 1934.
- 2.1.1.14. Христианство Восток⁶⁸, 1924.

⁵⁶ Mir Ali Şir i Politiceskaya Jizn, *Mir Ali-Şir ve Siyasi Hayatı*.

⁵⁷ Svedeniya ob Aralskom More i nizovyah Amu-Derya s Dreyneyşih vremen do XII veka, *Eski Çağdan XVII yüzyıla kadar Amu Derya ve Aral gölü Çevresi*.

⁵⁸ K İstorii Oroşeniya Turkestana, *Türkistan'da Sulamanın Tarihi*.

⁵⁹ Arhelogii, *Arkeoloji*.

⁶⁰ Dvenadçat Lekçii po istorii Tureçkih narodov Sredney Azii, *Orta Asya Türk Halklarının Tarihiyle Bağlı 12 Ders*.

⁶¹ İslam, *İslam*.

⁶² Kultura Muslumanstva, *Müslüman Kültürü*.

⁶³ İstoriko geografiçekski obzor İrana, *İran Tarihi ve Coğrafyası*.

⁶⁴ İran, *İstoriceksi Obzor, İran Tarihi*.

⁶⁵ Velikih Mogolov, *Hint Moğolları*.

⁶⁶ İstoriya Turkestana, *Türkistan Tarihi*.

⁶⁷ İstoriya Türkov Sredney Azii, *Orta Asya Türklerinin Tarihi*.

⁶⁸ Hristianstvo Vostok, *Doğuda Hristiyanlık*.

- 2.1.1.15. *History of the Semirechye, Four Studies on the History of Central Asia*, çev. V.T. Minorsky. Leiden 1958-1962, C. I, XVI+ 183 s., C. II, XII+ 200 s.
- 2.1.1.16. *Новый Ресурс Для История Тимура*⁶⁹, 1936.
- 2.1.1.17. *Грузовые Инструменты Центральная Азия*⁷⁰, 1937.
- 2.1.1.18. *Турецкой Всемирным История*⁷¹, 2008.⁷²

2.1.2. Türkçeye Çevirilen Kitapları

- 2.1.2.1. *Asya'nın keşfi, Rusya ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. K. Bayraktar- A. Meral, İstanbul 2004, 401 s.+ kaynakça+Dizin.
- 2.1.2.2. *Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni*, çev. İ. Kamalov, İstanbul 2012, 170 s.+ bibliyografya+indeks.
- 2.1.2.3. *İlk Müslüman Türkler*, çev. M. A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, İstanbul 2008, 496 s.+resimler.
- 2.1.2.4. *İslam Medeniyeti Tarihi*, başlangıç, izah, düzeltme ve ilaveler M. Fuad Köprülü, İstanbul 2004, 327 s.+ kaynakça.
- 2.1.2.5. *Kırgızlar*, çev. Ufuk Deniz Aşçı, Konya 2002, 99 s. + indeks.
- 2.1.2.6. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1990, 644 s. + kronoloji cetveli+ ilaveler ve düzeltmeler+bibliyografya+dizin.
- 2.1.2.7. *Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövlətlərin Yeri*, çev. Z. Bünyadov – E. Ağayeva, Bakü 1999. 143 s. + açıklamalar.
- 2.1.2.8. *Müslüman Kültürü*, çev. M. Fatih Karakaya, İstanbul 2013, 96 s.
- 2.1.2.9. *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2010, 350 s. + kaynakça.
- 2.1.2.10. *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, yay. Hazırlayan Kazım Yaşar Koprıman - İsmail Aka, Ankara, 2006, 207 s.+Umumi dizin+ Maddeler dizin haritası.

⁶⁹ Noviy Resurs Dlya İstoriya Timura, *Timurleng Tarihi İçin Yeni Bir Kaynak*.

⁷⁰ Qruzoviy Instrumentı Çentralnaya Aziya, *Orta Asya'da Taşımacılık Araçları*.

⁷¹ Tureçkoy Vsemirnim İstoriya, *Tarihte Türk Dünyası*.

⁷² 13. sıradan liste sonuna kadarki kitapları görme fırsatı bulamadık. Sadece Güray Kırpık'ın makalesi vasıtasıyla haber olduk. Bilgi için bk. Kırpık, 2009: 243.

- 2.1.2.11. *Tarihte Türk dünyası*, çev. M. A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, haz. Nurer Uğurlu, İstanbul 2008, 470 s. + Bibliyografya.
- 2.1.2.12. *Türk Moğol Ulusları Tarihi*, çev. H. Eren, Ankara, 2006, 44 s. + dizin.
- 2.1.2.13. *Uluğ Beg ve zamanı*, çev. İ. Aka, Ankara, 1997, X+185 s. + uluğ begin hayatının umumî kronolojisi + bibliyografya +dizin.

2.1.2.1. Asya'nın Keşfi Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi⁷³

Barthold'un bu eseri⁷⁴ iki bölümden oluşmaktadır. Yazar birinci bölümde Batı'da Şarkiyat çalışmalarını ikinci bölümde ise Rus çalışmalarını okurlara sunmuştur. Kitabın içeriği hakkında bilgi vermeden önce bu kitaba neden "*Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*" ismini verdiği üzerinde durmak lazım. Bu konuyla bağlı olarak Barthold'un P.N. Savicky'e yazdığı mektubunda şöyle der: "*Kitabımın başlığını koyarken herhangi bir tarihi doktrini gözetmiyordum. Eğer sunuşumu Orta Çağ'dan başlatsaydım o zaman belki "Batı Avrupa" ifadesini kullanırdım. Fakat Batı Avrupa'nın henüz ayrı bir kültürel dünya özelliği kazanmadığı antik dönem, kitabımda büyük bir yere sahipti. Bu yüzden Şark hakkındaki Avrupa bilimini bir bütün olarak kabul ettim. Bu Avrupalı bilimin, Küçük Asya'nın Batı kıyısında başladığını, Afrika kenti İskenderiye'de geliştiğini ve Avrupa'da birkaç asır boyunca yarım kalan bilimsel çalışmanın Bağdat'ta ve İslam kültürünün diğer merkezlerinde devam ettiğini bilmek beni bu konuda rahatsız etmemiştir. 'Rusya'yı Avrupa'ya dâhil etmeli miyiz' sorusundan bağımsız olarak Rusya'da yapılan şarkiyat çalışmalarını ayrıca ele aldım. Bana yol gösteren, Rusya'da Şark'a karşı alınan vaziyet ile Şark ile ilgili incelemelerin farklı yollar takip etmesi ve Rus biliminin Batı Avrupa bilimine boyun eğmesinden sonra bile önemini yitirmemesiydi. Bana öyle geliyor ki şimdi bile*

⁷³ Asyanın Keşfi Rusyada ve Avrupada Şarkiyatçılığın Tarihi, Rusyada ve Avrupada Şarkiyatçılığın Tarihi, çev. K. Bayraktar- A. Meral, İstanbul 2000.

⁷⁴ Bu eser daha sonra *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm* (çev. K. Bayraktar- A. Meral, İstanbul 2004) adıyla yeniden yayınlanmıştır.

Rusya’da yapılan Şarkiyat araştırmaları, ‘Rus Coğrafiya Bilimi’nden çok daha özel bir bilimsel dünyayı temsil etmektedir.⁷⁵”

Kitabın giriş kısmında Yuri Bregel’in “*Barthold ve Çağdaş Şarkiyat Araştırmaları*” isimli makalesi bulunmaktadır. Şaban Bıyıklı tarafından İngilizceden dilimize tercüme edilen bu makale kitabın orijinalinde olmadığı halde Türkçe çevirisine alınmıştır. Yuri Bregel’in bu makalesi Barthold hakkında çok az bir bilgiye sahip olan okurlar için büyük önem taşıyor çünkü Barthold hakkında yazılan en kapsamlı makaledir. Yuri Bregel’in giriş makalesinden sonra yazarın B. Nikitin’e ithaf ettiği önsöz bulunmaktadır. Bu kısımda yazar kitabın genel muhtevası hakkında bilgi vermiş ve kısa da olsa dönemin şartlarını anlatarak Oryantalizm’in öneminden bahsetmiştir.

Batıda Şarkiyatçılık ismini verdiği birinci bölümde yazar genel olarak tarih biliminin nasıl ortaya çıktığı hakkında bilgi verdikten sonra Batı’nın Doğu’yu keşfiyle oluşan bir Şarkiyatçılık hakkında yazmış. Bu bölümde yazar Bizans dönemine kadar inerek Orta Çağ’da Doğu’nun keşfiyle ve daha sonra cereyan eden hadiselerle bağılı olarak Moğol istilasını ve bu istilanın tarih bağlamında olan etkisinden bahsetmiştir.

Batı’da Şarkiyatçılık ismini verdiği birinci bölümde Avrupa’da cereyan eden tarih olaylarını anlatan Barthold “*Şarkla İlgili Rus Çalışmaları*” adını verdiği ikinci bölümde Rusya’da meydana gelen oryantalizm üzerinde durmuştur. Bu kısımda yazar Rusya’nın Şarka ilgi duymasından başlayarak yaptıkları çalışmalardan bahsetmiştir.

Bilimsel değerinin yanı sıra, Barthold’un bu eseri şarkiyatçılık tarihinin Asya-Avrupa ilişkileri ve Rusya’nın bu ikisi arasındaki yeri hakkında daha genel bazı sonuçlar içermektedir.

⁷⁵ Barthold, 2004: 29.

2.1.2.2. Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni

Barthold'un *Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni*⁷⁶ adlı eseri dört bölümden oluşmaktadır. Eserin Rusça'dan Türkçe'ye tercümesini yapan İlyas Kamalov giriş kısmına yazarın *Soçineniya* adlı külliyyatında bulunan eserlerinin listesini vermiştir.

Halife ve Sultan ismini taşıyan birinci bölümde yazar İslam'da dört halife dönemini ayrıntılarıyla anlatmamıştır. Önce 661-750 yılları arasında hüküm süren Emevilerin hâkimiyetine değinmiş. Abbasi tarihçilerine göre din adamları Abbasi dönemine kadar muhalefette kalmış ve Emevilerin kılıncıtan geçirilmesiyle Peygamberin akrabaları olan Abbasiler iktidara gelmiştir. Bu kısa bilginin ardından yazar Peygamberin vefatını ve ondan sonra dört halife dönemini kısaca ele almıştır. II Ömer'in halifeliği dönemine kadar dördüncü halife olan Hz. Ali camilerde okunan hutbelerde lanetlenmişse de II Ömer bu durumu yasaklamıştır. Bununla bağlantılı olarak ta Halife Memun Muaviye'nin ölümünden 1,5 asır sonra hutbelerde onu lanetleyen dualar okutmaya çalışsa da bu halk tarafından büyük tepkiye sebep olunca kaldırmıştır. Daha sonra yazar halifelikle bağlı olarak hutbe okutulması ve para bastırılması konularına değinmiştir. Halifelik tarihini Osmanlı dönemine kadar anlatan yazar Abbasi halifeliğine Moğolların son verdiğini ve daha sonra halifelik makamının Mısırlılara geçtiğini ve Osmanlı hükümdarı Sultan Selim döneminde halifeliğin Osmanlı'ya geçtiğini vurgulamıştır. Bununla Osmanlı Sultanına tabi olmayan bölgelerdeki Müslümanlar üzerinde dahi dünyevi hâkimiyetin sağlandığına dair bir anlayış hâkim olmuştur. Sultan'ın Müslümanlar üzerindeki bu hâkimiyeti ise Rusya tarafından Küçük Kaynarca (1774) antlaşması ile geçersiz kılınmıştır.

Karadeniz'de İslam adını taşıyan ikinci bölümde yazar İslamiyetin Karadeniz'e geç ve en debdebeli dönemi olan Osmanlı zamanında geldiğine değinerek Trabzon bölgesinin kısa tarihini anlatmıştır. İslam Kültürünün bölgeyi Volga ve Orta Asya bölgeleri ile ticaretinden dolayı doğudan ve deniz bağlantısı sayesinde güneyden olmak üzere iki yönden etkilediğini vurgulamıştır.

⁷⁶ *Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni*, çev. İ. Kamalov, İstanbul 2012.

Türkiye, İslam ve Hristiyanlık adını taşıyan üçüncü bölümde yazar İslam devletçiliğinin ilk adımlarından Türk İmparatorluğu'nun kuruluşuna ve ilk Türk sultanlarından Tanzimat dönemi Osmanlı anayasasının oluşturulmasına kadar olan dönem içindeki İslam devletçiliğinin gelişme sürecini bütün yönleriyle ele almamıştır. Hz. Peygamber dönemini ve onun vefatıyla birlikte İslamın Türkler arasında yayılmaya başladığını ve XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Sultanlarının İslamiyet ile yakınlaşmalarını ele almıştır.

Moğol İstilasası ve İran Kültürüne Tesirleri başlıklı son bölümde yazar uzmanlık alanı olan Moğol döneminden ve Moğolların Müslüman dünyası üzerinde yaptığı saldırılardan bahsetmiştir. Daha X. yüzyılda Türkistanda yayılmaya başlayan İslam dini Türk halklarını etkisi altına almıştır. Türkler etkileşim halinde oldukları halkların da katkılarıyla kendilerine özgü edebi bir dil oluşturmuşlardır. Moğolların yıkıcı siyaseti sonucunda ise bölgede birçok eser ya tamamen yok edilmiş ya da kısmen tahrip edilmiştir.

2.1.2.3. İlk Müslüman Türkler

Vasilij Vladimiroviç Barthold'un *İlk Müslüman Türkler*⁷⁷ adlı eseri Örgün yayınevinin katkılarıyla 2008 yılı Mayıs ayında basılmıştır. Eser Türk-Arap ilişkileri ile başlamış ve daha sonra Türk-İslam devletleri anlatılarak kitaba giriş yapıldıktan sonra üç bölümden oluşmaktadır.

Tarihte Türk Dünyası adlı eserinde olduğu gibi yine bu eserde de Barthold ilk önce Türk-Arap ilişkilerine değinmiş ve daha sonra İlk Müslüman Türk devletleri olan Samanoğulları, Karahanlılar, Gazneliler, Oğuzlar, Büyük Selçuklu Devleti, Harzemşahlar ve Karahıtaylar hakkında bilgi verilmiştir. Bu devletlerin tarihine uzun uzadı yer ayırmayan yazar sadece devletlerin önemli hükümdarları, hüküm sürdükleri topraklar ve kurulup yıkılma dönemini ele almıştır.

⁷⁷ *İlk Müslüman Türkler*, çev. M. A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, İstanbul 2008.

Eserin adı ile içeriğinin bir birine tam olarak uymadığı dikkatli bir okuyucunun gözünden kaçmamaktadır. Çünkü eserin adı *İlk Müslüman Türkler* olsa da fakat eser büyük bir ölçüde Moğol dönemini anlatmaktadır.

Giriş kısmında yazar Moğollardan önceki dönemi kapsayan ve hatta Araplardan önceki döneme inerekten tarih yazıcılığı hakkında bilgiler vermiş ve tarihsel olaylar çerçevesinde her dönemin kendisine has tarih yazıcıları hakkında ve onların yazdıkları eserler hakkında bilgi vermiştir.

Birinci bölümde yazar İslam fetihlerinin yapılmasından başlayarak XII. yüzyıla kadar olan dönemi kapsayan Orta Asya Türklerinin tarihi ve kültürüyle bağlı bilgiler vermiştir.

Karahıtaylar ve Harzemşahlar başlığını taşıyan ikinci bölümde ise yazar Karahıtayların Maveraünnehre gelmeleri ve Harzemşahlar devletinin kurulmasıyla başlayan bir dönemi ele almıştır.

Coğrafi bilgiler de içeren üçüncü bölümde ise yazar Maveraünnehir ve çevresinin coğrafi özelliklerinden bahsetmiştir.

2.1.2.4. İslam Medeniyeti Tarihi

*İslam Medeniyeti Tarihi*⁷⁸ adlı eser 1918 yılında Rusça olarak basıldı. Daha sonra eser 1922 yılında Kazan'da Cemal Velidi tarafından Tatarcaya tercüme edilerek basıldı. Daha sonra eser 1927 yılında Gazi Yunus tarafından Özbekçeye tercüme edilmiştir. Ankara'da Dil Tarih-Coğrafya Fakültesinde Orta zaman Tarihi kürsüsünde olan Fuat Köprülü Talebesi Ahad Ural'a kitabı Tatarcadan Türkçeye tercüme etmesini istedi. Eser 1934 yılında ise Shahid Suhrawardi tarafından İngilizceye tercüme edilerek basıldı.

Barthold'un yazmış olduğu İslam Medeniyeti Tarihi kitabı 146 sayfadan oluşmaktadır. Bu kitabın diğer kitaplardan farkı Fuad Köprülü'nün başlangıç, izahlar

⁷⁸ V. V. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, başlangıç, izah ve düzeltmeler M. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1973.

ve düzeltmeler eklemiş olmasıdır. Aslında kitap tanıtımı yapılırken Fuad Köprülü'nün adını anmamak çok yanlış olurdu. Köprülü'nün öğrencisi olan Ahmed Ural bu kitabı Tatarcadan Türkçeye tercüme etmiştir. Kitabın Türkçe tercümesini sıkı bir şekilde gözden geçiren Fuad Köprülü esere kendisinden de ilaveler ekleyerek bu eseri daha da eşsiz kılmıştır. Eserin başlangıç kısmında İslam tarihi anlatılmadan önce Türk tarihi hakkında kısaca bilgi vermiş ve daha sonra İslam Tarihi anlatılmıştır.

Sayfa 13 ve 24 arasında yer alan başlangıç bölümünde Fuad Köprülü Genel Türk tarihinden bahsederken aynı zamanda ülkemizde İslam tarihi ve medeniyetiyle bağlı eserler hakkında da bilgi vermiştir. Daha sonra yazar Barthold'un yazmış olduğu eserlerle bu konuda yazılan diğer eserlerin bir kıyaslamasını yapmıştır.

Barthold'un yazmış olduğu orijinal eser Giriş ve altı bölümden oluşmaktadır.

Oryantalist İslam yahut Arap medeniyetinin tarifi diyerek giriş kısmında çok geniş bir şekilde İslam tarihini anlatmaya başlamıştır. O dönemde İslam'ın hâkim olduğu bölgede olan devletlerin komşularıyla olan ilişkileri ve Kavimler arasındaki ilişkilerin medeni ilerleyişi hakkında bilgi vermiştir.

Yazar eserinde İslam tarihini anlatırken farklı bir yaklaşımla İslam medeniyeti Hıristiyan dünyası açısından da değerlendirmiş ve Roma imparatorluğundan başlayarak İslam medeniyetinin etkilerinden bahsetmiştir. İslam dinini en başından anlatan yazar daha sonra Halifelik döneminde İslam dininin yayılması ve Halifeliğin İslam dini için önemi ve İslam ilimlerinin başlangıcından bahsetmiştir. Bağdat ve Arap medeniyeti hakkında bilgi verdikten sonra dünyada İslam dini denilince akla gelen İran medeniyeti hakkında ve İslam dininin bu medeniyete etkisi hakkında bilgi vermiştir. İran'ın İslam dinini kabul etmeden önceki dönemlerini anlatan yazar İslam dininin kabul edilmesinden sonra Moğol İstilasına kadar olan dönemi geniş bir şekilde anlatmış ve Moğol İstilasının İran medeniyetine etkisinden bahsetmiştir. Eserin son bölümünde yazar XV. yüzyıldan sonra Müslüman dünyasından bahsederken bu kısımda Osmanlı tarihine değinmiş ve Osmanlı kültür ve medeniyetini, bilimsel faaliyetleri, devletin gelişmesini ve Osmanlı'nın komşu

devletlerle ilişkilerini anlatmıştır. Bu dönem anlatılırken son olarak da Rus ve İngiliz müstemlekelerinin bu medeniyete etkisi hakkında bilgi vermiştir.

Eserin 81. sayfasından başlayarak 246. sayfasına kadar olan kısımda Prof. Dr. Fuad Köprülü “*İzahlar ve Düzeltmeler*” başlığı altında Barthold’un eserinin tercümesine yaptığı düzeltmeleri eklemiştir. Kitabın sonunda ise Prof. Dr. Fuad Köprülü İlaveler başlığı altında esere yaptığı eklemeleri koymuştur.

2.1.2.5. *Kırgızlar*

Orhun Yazıtlarında haklarında bahsedilen Kırgızlar Orta Asya’nın alan olarak en küçük ülkelerinden biri olan Kırgızistan’da yaşamaktadırlar. Kırgızistan 31 Ağustos 1991 senesinde Rusya’dan bağımsızlığını geri kazandı. Fakat Kırgız Türkleri M.Ö. II yüzyıla kadar uzanan tarihi bir geçmişe sahiptir. Geçmişten günümüze kadar gelen bu köklü Türk boyunun da dili yine Türkçenin kuzey-batı Kıpçak (Tölü) grubuna giren Kırgız Lehçesidir.

Eser *Kırgızlar*⁷⁹ adı ile 1991 yılında Bişkek’te basılmıştır. Eseri Rusça orijinalinden Dardail Sulaymankulov tercüme etmiştir. Eser ülkemizde 2002 yılında Ufuk Deniz Aşçı tarafından Kırgızcadan Türkçeye tercüme edilerek basılmıştır.

Çevirenin önsözünde başlayan eserde daha sonra eserin yazarı hakkında bilgi verilmiştir. Eser altı bölümden oluşmaktadır. “*Orta Asya’da şu an yaşayan halklar arasında, çok erken zamanlardan itibaren tarihte adları anılan halklardan en eskisi de Kırgızlardır.*” diyerek başlayan “*En Eski Bilgiler*” adını taşıyan birinci bölümde yazar Kırgızların tarihine M.Ö. 201 yılına ait olduğunu bildirmiş ve Çin kaynaklarından Kırgız tarihiyle bağlı kaynakları araştırmıştır.

Eserin ikinci bölümünde yazar Kırgız tarihinin VI. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar olan dönemini ele almıştır. Yazar bu bölümü anlatırken 6–9. yüzyıl arasında Kırgız tarihiyle bağlı Çin kaynaklarından daha çok 618–907 yılları arasında hüküm süren Tan (Tanşu) sülalesinin tarihinden faydalandığını bildirmiştir. Kırgızların

⁷⁹ V. V. Barthold, *Kırgızlar*, çev. Ufuk Deniz Aşçı, Kömen yay., Konya 2002.

yaşadıkları bölge, onların Tan ülkesiyle olan ilişkileri ve ülkenin coğrafi konumuyla bağlı bilgileri yazar Tan sülalesinin tarihinden elde etmiştir.

“Kırgızların Büyük Birliği” adını taşıyan üçüncü bölüm Kırgız tarihinin IX. ve X. yüzyıllarını kapsamaktadır. Bu bölümde yazar Kırgızların Moğolistan’ı ele geçirmelerini ve yapılan savaşta Kırgızlarla Uygurların birliğini ve sonraki gelişmeleri anlatmıştır.

“*Yenisey Kırgızları*” adını taşıyan dördüncü bölümde yazar Kırgız tarihinin X. yüzyıldan sonrasını ele almıştır. Kısa bir süreliğine güçlü devlet olan Kırgızlar bu gücü kaybedince beş yüz yıl süren bir dönem boyunca Yenisey’de adlarını duyurabilmiş, hatta Uygur hâkimiyeti altına girmiştir.

“*Tyan-Şanlı Kırgızlar*⁸⁰” adını taşıyan beşinci bölümde XVI. ve XVII. yüzyıl arası Kırgız tarihi anlatılmıştır. Bu dönemi anlatırken yazar Mirza Haydar’ın “*Tarihi Reşid*” ve Mahmut Çuras’ın eserlerinden faydalandığını belirtmiştir. 1898 yılında yayımlanan “*Yedi Su Tarihinin Oçerki*” adlı makalesi de Kırgızların XVI. ve XVII. yüzyıl arasındaki tarihini anlatmaktadır.

Yazarın “*Yenisey Kırgızları*” adını verdiği altıncı bölüm Kırgız tarihini XVII. yüzyıldan itibaren ele almıştır. Rusların bölgeyi ele geçirmeleri ve Oyrat birlikleriyle sürekli savaş halinde olmaları hasebiyle bu dönemle bağlı Rus kaynaklarında yeteri kadar bilgi olduğunu ve buradan faydalandığını belirtmiştir. Kırgızların dünyanın birçok yerine dağıldığını ve önceki dönemlerde yaşayan kahraman halkının yok olmasına dair yazılan bir dörtlükle kitap bitiyor. Eser bu dörtlükle bitmesinden dolayı buraya alınmıştır:

Dağ yamaçlardaki kayınların yüzünde

İz yok mu Kırgız baltası vurmayan

Nehir yataklarında, mecralarda, vadilerde

Kırgız yok mu, öldürülmüş yatmayan.

⁸⁰ Eserdeki “Tyan Şan” kelimesini Tanrı Dağı olarak vermiştir.

2.1.2.6. Moğol İstilasına Kadar Türkistan

Giriş ve beş bölümden oluşan *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*⁸¹ kitabının kaynaklar bölümünde dönemin edebiyat, coğrafya ve tarih yazarlarının kitapları hakkında geniş bilgi vermiştir.

Giriş bölümü kendi içinde üçe ayrılarak okuyuculara sunulmuştur. Kaynaklar bölümünün birinci kısmı olan “Moğollardan önceki devir” başlığında yazar Moğol dönemine kadar olan tarih, coğrafya ve edebiyat yazarlarının eserlerini anlatmıştır. Bu kısımda Araplardan önce Orta Asya’da tarihi edebiyatın varlığını anlattıktan sonra Arapça tarihi eserler hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra bibliyografik eserler hakkında bilgi vererek Teberi’nin kaynaklarını sunmuştur. Dönemin ilk coğrafyacılarını anlattıktan sonra Büveyri devri tarihçileri anlatılmış ve Samaniler dönemi edebiyatçılarına değinilmiştir. On üçüncü yüzyıl coğrafyacıları ve bu dönemde çeşitli şehirlerde yaşayan tarihçiler ve onların yazdıkları eserler hakkında bilgiler de bu dönemde yer almaktadır. Moğollardan önceki devir anlatılırken seyyah ve coğrafyacılar da unutulmamış ve onlar hakkında da bilgi verilmiştir.

Kaynaklar bölümünün ikinci kısmı olan “*Moğol istilas devri*” anlatılırken çağdaş Çinliler ve Müslümanlar hakkında bilgi verilmiş ve Moğol Çağatay edebiyatı hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu bölümde yazar Cüveyni, Yuan-şi, Reşidudin, Vassaf ve Mirhand’ın eserlerinden bahsederek yazarlar hakkında da geniş bilgi verilmiştir.

Kaynaklar bölümünün üçüncü kısmında yazar Avrupa’da yayınlanmış başvurma kitapları hakkında bilgi vermiştir. Bu kısımda yazar Degvignes, Baron d’ohsson, Sir Henry Howart, Wolff, Erdmann, Roverty ve L. Cahun gibi yazarların eserleri hakkında bilgi verdikten sonra Rus Yazar Prof. V.A. Shukovsky ve onun eseri hakkında bilgi verilmiştir.

⁸¹ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Kervan yay., Ankara, 1981.

Barthold kaynaklar bölümünde sadece tarih, coğrafya ve edebiyat yazarları hakkında bilgi vermekle yetinmemiş bu yazarların yazdıkları kitaplar hakkında da bilgi vermiş ve bu kitapların eksik kalan kısımları hakkında eleştiri yapmıştır.

Moğol istilasına kadar Türkistan kitabının birinci bölümünde yazar diğer tarihçilerin yazdıkları tarih kitabından farklı olarak ilk önce coğrafi bilgiler sunmuştur. Maveraünnehrin coğrafi özelliklerini anlatan yazar daha sonra Belh, Zareşan, Semerkanti Buhara, Kiş, Nesev, Harizm, Kas, Gurgancı Fergana, Hocendi, Uşrusana, İlak, Şaşıyeisfıcab şehirleri hakkında geniş bilgi vermiştir. Tarihçi Bartholdu bu kısmı anlatırken tarihçi kişiliğinden sıyrılarak bir coğrafyacı ve seyyah gibi bu şehirlerin coğrafi özelliklerini anlatmış, bir şehirden başka bir şehre giden en kısa yollar hakkında bilgi vermiştir. Barthold bu şehirleri anlatırken şehrin tarihi geçmişi, şehirde olan yapılar, şehrin nüfusu, komşu şehirlerle ilişkilerine de değinerek elde edilmesi zor olan çok değerli bilgiler vermiştir.

Barthold'un "*on ikinci yüzyıla kadar Orta Asta*" adını verdiği ikinci bölümde XII. yüzyıla kadar Orta Asya'da hüküm süren devletler, bu devletlerin komşularıyla ilişkileri, devlet içindeki siyasi ve sosyal gelişmeler anlatılmıştır. Bu dönem Araplarla başlayıp Selçuklu döneminde sultan Sencere kadar olan devri kapsamaktadır. Emevi ve Abbasileri anlatan Barthold Arap hâkimiyeti döneminde halkın sosyal ve kültürel yapısı, yerli halkla Araplar arasındaki münasebetler, halkın Araplara karşı mücadelesi ve dönemin önemli valileri hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra yazar Tahiri, Somani ve Safariler hakkında bilgi vererek yerel yönetimin halkla olan ilişkilerini, yönetimi ve Tahiri, Somani ve Safariler arasında kıyaslamalı bilgileri anlatmıştır. Mahalli hanedanlar, ticaret ve sanayi, vergi ve gümrükler hakkında görüşleri anlatan yazar Karahanlıların ortaya çıkışını, Samanilerle olan ilişkilerini Karahanlılar içinde meydana gelen iç kavgaları, Gaznelilerle Karahanlıların mücadelesini ve önemli Karahanlı hükümdarlarını anlatmıştır. Daha sonra yazar Selçukluların savaş zaferlerini anlatarak Selçukluların Maveraünnehri nasıl hâkimiyetleri altına aldığını okurlara sunmuştur.

Barthold'un "*Kara-Hitaylar ve Harizmşahlar*" adını verdiği üçüncü bölümde Kara-Hitaylar'ın Maveraünnehre gelmelerinden başlayarak İslam siyasi teşkilatının

çöküşüne kadar olan dönemde *Harizmşahlar* devletinin kurulması, Kara-Hitay Harizmşah mücadeleleri, Gurlular'ın ortaya çıkışı, Harizmşahların Gurlularla olan mücadelesi, Kıpçak ve Moğollara karşı verilen mücadele ve bunu takiben Halife ile mücadeleler anlatılarak Moğol tarihine giriş verilmiştir.

Cengiz Han ve Moğollar'ın anlatıldığı dördüncü bölümde yazar Moğol tarihi, Uygur kültürü hakkında geniş bilgiler vererek Cengiz Han'ın hayatı, şahsiyeti, dünyaya bakışı, diğer devletlerle teması, Harizmşahlarla Moğollar arasındaki mücadeleyi anlatmıştır. Kitabın başından beri anlatılan Maverünnahrin önemi Moğol istilası döneminde de anlatılmış v Maverünnahre sahip olmak için mücadeleler vermiştir. Bu bölgeye sahip olmak için yine Harizmşahlarla Moğollar uzun süre savaşmışlar ve bu savaşlar sonunda Cengiz Han Maverünnehri zapt etmiştir.

Kitabın son bölümünde, “*Moğol hâkimiyeti altındaki Türkistan*” 1227–1269 yılları arasında cereyan eden olaylar anlatılmıştır. Bu dönemde Türkistan'a sahip olan Moğolların izledikleri siyaset, halkla olan ilişkileri, devlet yönetimi, devlet organlarının teşkilatlanması, meydana gelen çeşitli isyanlar, Moğol-Hıristiyan anlaşması üzerine Maverünnehirde meydana gelen Hıristiyanlığın durumu ve son olarak da Moğol şehzadeleri arasında meydana gelen taht kavgaları anlatılmıştır.

2.1.2.7. Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövlətlərin Yeri

*Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövlətlərin Yeri*⁸² adlı eser Barthold'un Azərbaycan'da 1924 yılında Üniversite'de verdiği konferanslardan oluşmaktadır. Kasım ve Aralık aylarında verilen bu konferans 20 dersten oluşmaktadır. Kitap baskıya hazırlanırken dersler birleştirilmiş ve 10 ders olarak yayınlanmıştır. Eser Azərbaycan tarihini yakından ilgilendirdiği için Azərbaycan doğu bilimleri araştırmacısı olan Ziya Bünyadov'un dikkatini çekmiş ve eseri tercüme etme kararı almıştır. Fakat değerli doğu bilimleri uzmanının suikasta kurban gitmesi

⁸² V. V. Barthold, *Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövlətlərin Yeri*, yay. Ziya Bünyadov – E. Ağayeva, Azərbaycan Elmlər Akademisi Ziya Bünyadov Adına Doğru Bilimler Enstitüsü yay., Bakü 1999.

sonucu yaptığı çalışma yarıda kalmış ve daha sonra onun bu çalışması öğrencisi olan E. Ağayeva tarafından devam ettirilmiştir. Eserin I – VII kısımları Bünyadov, VII – X kısmı ise Ağayeva tarafından Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir. Bu değerli eser Türkçeye tercüme edilmediği için kitap tanıtımı tarafımdan Türkçe yazılmıştır.

Eser redaktör, Azerbaycan Tarih etnografya bölümü ve Barthold'un yazdığı önsözlerle başlıyor ve daha sonra on ders olarak konferans metinleri verilmiştir. Konular anlatıldığı zaman yazar eserine konuların sonunda öğrencilerin kendisine yöneltmiş olduğu sorulara da yer vermiştir.

Araştırmacılar Azerbaycan tarihiyle bağlı fikir bildirdiklerinde ülkenin Türkiye, İran, Dağıstan, Gürcistan, Rusya ve Ermenistan'la olan komşuluk ilişkileri üzerinde yorumlar yaparak veya bu konuda araştırmalar yaparak hazırlanıyorlar. Akademik Barthold da bu konuyla bağlı konferans verdiği zaman bu ilişkileri göz ardı etmemiş ve derslerini bu ilişkiler çerçevesinde anlatmıştır. Hazar sahilinde bulunan devletlerden herhangi biri hakkında bir makale yazılacaksa, bu ülkenin diğer komşu ülkelerle olan ilişkileri ve komşu devletlerin de gelişme süreci anlatılması gerek. Azerbaycan tarihini anlatan Barthold Azerbaycan'ın gelişme gösterdiği dönemlerde komşu devletlerin ne tür gelişmelere gebe olduğu hakkında da bilgi vermiştir. Bu bakımdan eser Azerbaycan tarihini anlatsa da diğer devletler için de önem arz ediyor.

Azerbaycan tarihi Kaspiler'in anlatılmasıyla başlamıştır. Daha sonra Babil – Asur ve Midya – İran imparatorluklarının bu bölgeye karşı olan ilgilerine değinilmiştir. Hazar denizinin yüzölçümü Herodot'un verdiği bilgilere dayanarak anlatılmıştır. Azerbaycan tarihi bir kronoloji çerçevesinde 20 ders halinde anlatılmıştır. Bu dersler çerçevesinde Timur döneminden sonra Azerbaycan'da oluşan Safevi devletinin kurulma amacına ve kuruluş aşamasına geniş yer verilmiştir.

Son iki dersi Hazar sahilinde bulunan devletlerin kaynakları ve edebiyatı hakkında geniş bir bilgiye yer vermiştir. Bu derste bölgeyle bağlı olarak yazılan eserler ve bölge halkının kültürü hakkında konuşulmuştur.

2.1.2.8. Müslüman Kültürü

Barthold'un, XX. yüzyılın başlarında, yani yaklaşık yüz yıl önce kaleme aldığı bu eser, Müslüman dünya, özellikle de İran ve Türkistan araştırmalarında toplumsal tarih yazımına ve antropolojiye öncülük eden bir çalışma olmanın yanı sıra, oryantalist bakışın çarpıklığını düzeltme adına ilk onurlu çabalardan biridir. *Müslüman Kültürü*⁸³ kitabıyla Barthold, tarih yazımı ve tarih, coğrafya, kültür ve sıra dışı kişilikler arasındaki bağlantı ve dinamikleri araştırma tutkusuyla sadece zamanı için yeni bir bakış açısı değil çağdaş araştırmalar için bugün bile geçerli bir yöntem sağlıyor.

Önceleri Müslümanların sonra da Moğolların hâkimiyetinde gerçekleşen tarihsel ve sosyo-kültürel değişimlere dair yorumlarında olduğu kadar, İslâm tarihi konusunda da *Müslüman Kültürü* güçlü tezler ortaya koymaktadır.

O, Hristiyan Doğu ve İslam İçin Önemi başlıklı birinci bölümde Hristiyanlığın doğuşundan başlayarak dini öğretileri ve din adamlarının çalışmaları anlatmıştır. Hristiyan dininin İslam diniyle olan ilişkileri ve Hristiyan dininin İslamdan etkilenişini anlatmıştır.

Hilafetin ve Arap Kültürünün Başlangıcı adını verdiği ikinci bölümde VII. yüzyılda Arap yarımadasında meydana gelen halk harekâtından başlayarak İslam dininin dünyaya yayılmasında ve bu yayılma sürecinde savaşlarda yıkılan şehirlerin yerine yeni şehirlerin kurulmasından bahsetmiştir. İslam dininin yayılma sürecinde bilimi anlatırken Kûfe ve Basra şehirlerini örnek vermiş ve VIII. yüzyılda dönemin diğer şehirleriyle kıyaslanamayacak kadar bilimin geliştiğini vurgulamıştır.

Bağdat ve Arap Kültürünün Gelişimi adını verdiği üçüncü bölümde yazar öncelikle Bağdat'ın kültür ve gelişimini anlatmıştır. Kûfe ve Bağdat'ta başlayan Arap gramer ve filolojisi İslam fetihleriyle tüm dünyaya yayılıyordu. Ona göre Medinetüsselam olarak adlandırılan şehir 1258'de Moğolların gelişiyile Bağdat olarak anılmaya başlanmıştır. Daha sonra yazar şehrin kale duvarları hakkında bilgi

⁸³ V. V. Barthold, *Müslüman Kültürü*, İstanbul, 2013.

vermiş duvarların arasında kalan şehrin ve kale kapılarının genel tasvirini yapmıştır. Şehrin mali durumuyla bağlı bilgi verirken arazi gelirlerinin hilafetin mali sisteminin temelini oluşturduğuna değinmiştir. Müslüman halk ve kamuoyu sanayi ve ticaretteki vergilere düşman olması bakımından arazi gelirleri öncelik teşkil ediyordu. Hilafet toprakları genişledikçe bilime ve bilim insanlarına verilen destek de artıyordu. IX. ve X. yüzyıllar boyunca bilimsel faaliyet artık Dicle ve Fırat vadisinde yoğunlaşmıştı.

Fars Kültürü ve Diğer Memleketler Üzerindeki Etkisi başlıklı dördüncü bölümde yazar öncelikle Pers kentleri hakkında bilgi vermiş ve bu şehirler arasında İsfahan'ın IX. ve X. yüzyıllar arasında büyük şehirler arasında yer aldığını vurgulamıştır. Fars edebiyatından bahsederken Tahirilerin fars edebiyatına düşman olduklarını fakat ülke topraklarında düzeni sağlamak adına Fars diline ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Fars edebiyatının Rönesans devri olarak da Samani Hanedanlığını zamanını almıştır. Taberi'nin yazdığı Kur'an tefsiri yine bu dönem ortaya çıkmıştır. Fars edebiyatına karşı olan Büveyhiler ise Arap edebiyatının etkisi altında kalmıştır. Dönemin bilim adamları olarak da İbn Sina ve Ebu Reyhan Biruni'yi örnek vermiştir.

Moğol İstilasası ve Fars Kültürü Üzerindeki Etkisi başlığını taşıyan beşinci bölümde yazar Moğolların İran ve Mezopotamya'ya saldırılarından bahsetmiştir. İran'dan başka Mezopotamya ve Küçük Asya'yı içeren Moğol İmparatorluğu 1258'de Bağdat'ın ele geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Barthold'un ifadesiyle Moğol istilasası İslam dünyasını Karanlık Çağlar'a götüren bir olay olmuştur. Dönemin tarih olaylarını en güzel, Müslümanlığa geçmiş bir Yahudi olan Reşidüddin anlatmıştır.

Eserin son bölümü XV. yüzyıldan Sonra Müslüman Dünya adını taşımaktadır. Bu bölümde yazar XIX. yüzyıla kadar olan Müslüman dünyası hakkında bilgi vermiştir. İslamın fetihler bakımından en ihtişamlı dönemi XV. ve XVI. yüzyıllar olmuştur. Avrupa'da Viyana kapılarına dayanan İslam orduları daha sonraki dönemlerde gerilemeye başlamış ve güç kaybetmiştir. İslamın bilime verdiği değer azalmasıyla XIX. yüzyıldan sonra kültürel liderlik Müslümanlardan Hristiyanlara geçmiştir.

2.1.2.9. Orta Asya Tarih ve Uygarlık

*Orta Asya Tarih ve Uygarlık*⁸⁴ adlı eser 2010 yılında basılan Barthold'un en son eseridir. Bu eserin diğerlerinden farkı kitabın makalelerden oluşmuş olmasıdır. Barthold'un yazdığı makaleler ölümünden sonra bir araya getirilmiş ve bu makaleler daha sonra tercüme edilmiştir.

Eser dört bölümden oluşmaktadır. Her bir bölümde farklı konular hakkında yazılmış makaleler yer almaktadır.

Birinci bölümde yazarın Türkistan'la bağlı üç makalesi Geçmişte Türkistan, Türkistan ve Türkler, Moğol İstilasından Önce Türkistan'da Hıristiyanlık yer almaktadır.

İkinci bölümde ise Yedisi Tarihinden yansımalar başlığı altında Usunlar, Karluklar, Türkler, Karahanlılar, Kara-Kitaylar, Moğolistan ve Kalmıklar adlı makaleleri yer almaktadır.

Orta Asya Tarihinden Yansımalar başlığı taşıyan üçüncü bölümde ise Timuriler, Şeybaniler ve orta Asya; Tacikler; Kırgızlar; Türkmenler; Zeynül Ahbar; Sartlar adlı makaleleri yer almıştır.

Uygarlık tarihinden yansımalar adlı beşinci bölümde ise Amu derya, Sır Derya ve Horasan makaleleri bulunmaktadır.

2.1.2.10. Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler

*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*⁸⁵ adlı kitap Barthold'un en son eserlerinden biridir. Fakat bu kitabın özelliği içinde bulunan konuları yazarın İstanbul'da öğretim üyeliği yaptığı 1926 yılında ders olarak anlatmış olmasıdır. Kitap ilk defa 1927 yılında yayımlansa da daha sonra anlatım dili sadeleştirilerek ve gözden geçirilerek defalarca basılmıştır. Barthold daha hayattayken bu kitabın Almanca

⁸⁴ V. V. Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2010.

⁸⁵ Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, yay. Kazım Yaşar Koprıman- İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2006.

tercümesini tekrar gözden geçirme fırsatı bulmuştur. Kitabın Almanca tercümesi aslıyla kıyaslanmış ve mevcut olan ufak tefek hatalar daha sonraki baskılarda düzeltilmiştir. Sadeleştirme işinde, Ragıp Hulusi Özdem tarafından Türkçeye çevrilen ve Türkiyat Enstitüsü yayınları arasında çıkan baskı esas olarak alınmıştır.

1975 yılında ikinci kez basılan eser kısa bir sürede tükenmiştir. Prof. Dr. Hasan Eren yayın ile ilgili olarak Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılan *Dünya Edebiyatından Seçmeler* dergisinde bir yazı yazarak⁸⁶ bazı konulara dikkat çekmiş ve yeni baskı yapılacağı zaman üzerinde durduğu eksikliklerin giderilmesini temenni etmiştir. Bu sebeptendir ki, 2006 yılında tekrar basılan bu kitabın dili sadeleştirilmiş ve aynı zamanda hataları da düzeltilmiştir.

Eser Barthold'un son çalışması olması bakımından geniş araştırmalarının birçok sonuçlarını, özetlenmiş olarak kapsamaktadır. Ayrıca yazar dersleri Türkiye'de verdiği için Türk Tarihi hakkında daha tarafsız bir şekilde konuşmuştur. Orta Asya tarihi üzerine ihtisas yapan Barthold elbette ki Türk Tarihi'nin gelişmesini bir bütün olarak ele aldığı zaman bir takım kabul edilmez düşünceleri olmuştur.

Eser önsöz, XII ders, dizin ve harita bölümlerinden oluşmaktadır. Önsöz kısmı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Tarihi Profesörü Bahaeddin Ögel tarafından yazılmıştır. Burada eser hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Eserin önsöz kısmından sonra geleneğe sadık kalınarak Barthold'un anlattığı konular dersler halinde başlıklandırılmıştır. Orhon Kitabelerinin ve Türk Abideleri hakkında verilen birinci ders kapsamında bu konuda yaptığı araştırmaların sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Kavimler göçünden başlayarak Timur zamanına kadar olan dönemde Türk Tarihi öğrencilere anlatılmıştır. Son ders ise Orta Asya Türklerinin ekonomik ve kültürel hayatı üzerinde durmuştur.

⁸⁶ "Rusya'da Türkoloji Çalışmaları", *Dünya Edebiyatından Seçmeler*, sy. 2, Kültür Bakanlığı yay., (Nisan 1977), s. 72-84.

2.1.2.11. Tarihte Türk Dünyası

Barthold'un *Tarihte Türk Dünyası*⁸⁷ isimli eseri Örgün yayınevinin katkılarıyla Temmuz 2008 yılında basılmıştır. Eserin Türkçesi üzerinde M.A. Yalman, T. Andaç ve N. Uğurlu çalışmıştır.

Barthold'un kısa özgeçmişi ve hayatı boyunca yazdığı eserler hakkında bilgi verildikten sonra Türk-Çin ilişkilerini anlatarak konuya başlamıştır. Eser dört bölümden ve kitabın içine alınan Türkistan kitabından oluşmaktadır. Türkistan eseri ise önsöz, giriş, kaynaklar ve iki bölümden oluşuyor. Kitabında sonunda ise 681 yılından 1269 yılına kadar olan dönemi kapsayan kronolojik cetvel ve kaynakça bulunmaktadır.

Barthold Tarihte Türk Dünyası başlığı altında Türk-Çin, Türk-İran, Türk-Arap ve Türk-Moğol ilişkilerinden bahsetmiştir. Daha sonra yazar Moğol yayılması dönemini ele alarak bu konuda Cengiz dönemini, Altın Orda devletini, İlhanlılar, Çağataylar ve Kubilay Hanlığı hakkında kısa bilgiler sunmuştur. Daha sonra ise Timurlar ve bu başlık altında Yıldırım Bayezit hakkında bilgi verdikten sonra Timurlular sonrası meydana gelen siyasi olayları anlatmış ve burada da okuyuculara Türk hanlıkları hakkında bilgiler vermiştir. Hanlıklar hakkında bilgiden sonra kültür ve medeniyet konusuna değinen Barthold, devlet yönetimi, hukuk, ordu, dil ve edebiyat üzerinde durmuştur. Türk Dünyasını anlattığı bu bölümün sonunda ise faydalandığı kaynakları da sıralamayı unutmamıştır.

Bölgelere ayırdığı eserin birinci bölümünde Sibiryaya, Altay ve Abakan Türklerinden bahseden yazar yine diğer eserlerinden farklı olarak bu bölümün sonunda da faydalandığı kaynakları sıralamıştır.

İkinci bölümde yazar Türkistan'ı doğu ve batı diye ikiye ayırmış ve Doğu Türkistan ve Batı Türkistan Türkleri üzerinde durarak bu halkların tarihi ve kültürü hakkında okurlara bilgi vermiştir.

⁸⁷ *Tarihte Türk dünyası*, çev. M. A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, haz. Nurer Uğurlu, İstanbul 2008.

Eserin üçüncü bölümü ise Kafkasya Türklerine ayrılmıştır. Bu bölümde yazar Kafkasya, Azerbaycan ve İran bölgelerinde yaşayan Türk boyları hakkında tarihsel bilgiler sunmuştur.

Dördüncü ve son bölümde ise yazar Avrupa'ya göç eden Türk boylarını ele alarak İdil-Ural, Kırım, Gagavuz, Karaim ve Polonya-Lehistan Türklerinin tarihi kültürü üzerinde çalışma yapmıştır.

Türkistan başlığı taşıyan kitabın ikinci kısmı ise yine iki bölümden oluşmaktadır. Tarihte Türk Dünyası başlığını taşıyan kitabın birinci bölümü tercümelerden oluşsa da Türkistan ismini taşıyan ikinci kısım yalnız çeviri değildir. İngilizce tercümelerden faydalanan yazar bu konuyu tekrar gözden geçirmiş ve genişletmiştir.

Türkistan adı taşıyan bu kısım ilk baskıda ayrı bir kitap olarak basılmış ve yazar orda önsöz kısmını kendisi yazmıştır. Eserin ilk baskısında Moğol dönemine fazla yer vermeden eseri yazan Barthold daha sonra eseri genişleterek Moğol egemenliğinin sürdüğü yıllara yer ayırmıştır. Böylelikle eser Moğolların Türkistan'da ortaya çıkışlarının ve ülkeyi nasıl ele geçirdiklerinin bir araştırması haline geldi. Eserin İngilizce yayını ve İndeks kısmı Mr. H.A.R. Gibb tarafından hazırlanmıştır. Eser İngilizceye tercüme edilse de yazarın yazdığı bilgilerin dışına fazla çıkılmamış ve hiçbir eklenti yapılmamıştır.

Kaynaklar başlığı taşıyan bölümde yazar Moğol yayılması dönemi tarih yazarları hakkında geniş bilgiler vermiş ve bu yazarların yazdıkları eserleri tanıtmıştır. Daha sonra Avrupa'da yayınlanmış başvuru eserleri hakkında bilgi vermiştir.

Eserin birinci bölümü tamamen Cengiz han ve Moğollar dönemine ayrılmış ve bu bölümde yazar Moğol tarihini derinlemesine olarak ele almıştır.

Eserin ikinci bölümünde yazar Türkistan'ın Moğol egemenliği altına girdiği 1227 yılından başlayarak 1269 yılına kadar olan tarihi olaylardan bahsetmiştir.

Moğol istilası döneminin anlatıldığı bölüm 1269 yılına kadar devam etmiştir ve yazar eserin sonunda 618-1269 yılları arasını kapsayan geniş bir kronolojik cetvel ve daha sonra faydalandığı eserlerin kaynakçasını vererek eserini tamamlamıştır.

2.1.2.12. Türk Moğol Ulusları Tarihi⁸⁸

Orta Asya Türk tarihinin uzmanı olarak ün yapmış olan Barthold, Türkiyat Enstitüsünün çağrısı üzerine 1926'da İstanbul'da Orta Asya tarihi hakkında bir dizi ders vermişti. Onun verdiği bu dersler 1927'de *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* adlı kitapta toplanmıştır. İstanbul'da verdiği derslerden sonra Barthold, 1926-1927 yılında Taşkent'e çağırılmıştı. Taşkent'te de Türk ve Moğol uluslarının tarihi hakkında altı ders vermiştir. Onun bu dersleri 1928'de küçük bir kitap olarak çıkmıştır.

Bu derslerde Barthold, İstanbul'da verdiği konferansları birçok bakımdan bütünlüdeği gibi, Orta Asya'da yaşayan göçebe kavimlerin tarihinde daha önceden temas etmediği birtakım yönler üzerinde de durmuştur. Bundan başka, Taşkent derslerinde Kazak ve Kırgızların tarihine de daha geniş yer vermiş, Ruslarla steplerde yaşayan komşuları arasındaki bağları gözden geçirmiş, göçebe kavimlerin tarihine ilişkin çalışmalarda Rus gezginlerinin rolü üzerine birtakım bilgiler ortaya koymuştur. Buna karşılık Taşkent'te verdiği derslerde, yerleşik hayata geçen Türk kavimlerinin tarihine hemen hemen hiç temas etmemiştir.

İlk derste Barthold Türk Moğol göçebeleri hakkında bilgi vermiştir. Bu halkların göçebeliğini anlatırken atın evcilleştirilmesini ele almış ve M.V. Farmakovskiy'nin yazısına dayanarak Skit vazosunda tasvir edilen at resmi ile doğuda yaşayan ve "Przewalski atı" adını alan yabani at cinsi arasındaki benzerlik üzerinde durmuştur. Göçebe kavimlerin tarihlerini incelemede etnografi ve linguistik bilimlerinin öneminden bahsetmiştir.

İkinci derste Barthold bir kez daha linguistik bilimine değinerek Orhun yazıtlarının öneminden bahsetmiştir. Türkler tarafından kullanılan alfabeler ve

⁸⁸ Wilhelm Barthold, (2006), *Türk Moğol Ulusları Tarihi*, çev. Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

onların kökenine değinmiştir. Oğuzlar ve onların kullandığı alfabe hakkında bilgi veren yazar daha sonra Uygurlar ve Uygurları mağlup ederek Moğolistan ve Orta Asya'da üstün hale gelen göçebe bir kavim olan Kırgızlardan bahsetmiştir.

Üçüncü derste yazar göçebe Türk halklarının dillerini daha kapsamlı bir şekilde ele almış ve bu bölümde Karahanlı devletinin önemli şahsiyetlerinden Kaşgarlı Mahmut ve onun eseri hakkında bilgi vermiştir. Kaşgarlı Mahmut'un Türkmen kelimesini etimolojik olarak "Türk manend" yani Türke benzer olarak nitelendirdiğini ve bu konunun Fars kaynaklarında da geçtiğini vurgulamıştır.

Dördüncü derste Barthold Moğol devletinin kurulmasından ve Moğol fetihlerinden bahsetmiştir. İran'a saldıran Moğolların burada Türkleşmesi ve İslam dinini kabulüyle alakalı bilgiler vermiştir.

Beşinci derste Kırgızların dünya tarih sahnesinde önemlerini kaybetmesini ve bu kayıp sonunda Moğolların etkin konuma yükseldiğini vurgulamıştır. 1218 yılında Cengiz hanın büyük oğlu Cuçi'ye kesin olarak boyun eğen Kırgızlar 1756-58 yıllarında Çinlilerin Kalmık devletini yok etmesiyle yeniden Yedisu bölgesine Kırgız ve Kazaklar hâkim olmuşlardır.

Altıncı bölümde Barthold XVII. yüzyılda Hazar denizinden Çin sınırına kadar olan topraklarda hüküm süren Türk boylarının kendi aralarındaki çekişmelerini dile getirmiş, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Türk yaşamına değinen Barthold Rusların bu bölgeyi işgal etmelerinden ve kendi kültürlerini Türklere aktarmalarından bahsetmiştir.

2.1.2.13. Uluğ Beg ve Zamanı

Orta Asya Türk Tarihi uzmanı olan Prof. Dr Vasiliy Vladimiroviç Barthold *Uluğ Beg ve Zamanı*⁸⁹ adlı eserini Rus ilimler akademisine 28 Ocak 1915 yılında takdim etmiş ve eser 1918 yılında Petrograd'da Akademinin Tarih-Dil şubesi yayınları arasında yayınlanmıştır. Barthold'un şu ana kadar olan eser tanıtımlarında

⁸⁹ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1990.

görüldüğü gibi her zaman Vasiliy Vladimiroviç soyadını kullanmıştır. Ama bu eser diğerlerinden farklı olarak Wilhelm soyadıyla basılmıştır.

Eserin 1918 yılında basılan nüshası esas alınarak 1930 yılında İstanbul'da Tahiroğlu Akdes Nimet tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra 1935 yılında Leipzig'de Walther Hinz Almancaya; 1958 yılında Leiden'de T. Minorsky tarafından İngilizceye ve Hüseyin Ahmedi Pur tarafından Tebriz'de Farsçaya tercüme edilmiştir. Eserin Almanca ve İngilizce baskıları sonraki yıllarda da basılmıştır.

Eser 1990 yılında Kültür Bakanlığı tarafından basıldığı esnada eserin Almanca, İngilizce ve Türkçe olan baskıları karşılaştırılmış ve eklemeler yapılmıştır. Örneğin eserde İngilizce tercümeden Minorsky'e ait olan notlar parantez içinde (V.M.), son baskının redakte heyetinin eklediği notlar ise (İ.A.) olarak verilmiştir. Ayrıca eserin ilk baskısında verilen Arap harfleri ile yazılmış notlar da baskı sorunlarından dolayı Türkçe yazılmıştır.

Uluğ Beg bir hükümdar olmasının yanı sıra aynı zamanda bir âlimdi. Onun zamanına kadar tahta çıkan hükümdarların âlim sıfatı taşımaması ve onun bir Astronomi âlimi olması dolayısıyla kendisi İslam tarihçileri tarafından Aristo'nun hükümdar öğrencisi olan İskender'e benzetmişler. Ana dili olan Türkçe dışında Arapça ve Farsça biliyordu. Kendini Matematik ve Astronomiye adayan bu bilgin hükümdar aynı zamanda diller ve dinlere de fazlasıyla düşkündü. Uluğ Beg hakkında yazılan bu eser onun faaliyetlerini geniş bir şekilde kapsamıştır. Biz ne kadar da Uluğ Beg hakkında bilgi vermeye çalışsak da Barthold'un bu eserinde anlatılanlar kadar bilgi veremeyiz.

Wilhelm Barthold'un yazmış olduğu Uluğ Beg ve Zamanı adlı eser giriş ve yedi bölümden oluşmaktadır. Yazar Uluğ Beg'in hayatını anlatmadan önce birinci bölümde Moğol İmparatorluğu ve Çağatay Devleti, ikinci bölümde ise Ulus emirleri ve Timur Saltanatı hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra üçüncü bölümden başlayarak Uluğ Beg'in hayatı anlatılmıştır. Üçüncü bölümde onun doğumu, eğitimi, evlenmesi konuları anlatılırken aynı zamanda yazar Timur hakkında da bilgi vermeye devam etmiştir. Örneğin Timur'un Çin seferi ve onun ölümü hakkında bilgiler sunmuştur.

Daha sonra ise dördüncü bölümde Uluğ Beg'in tahta geçişi ve onun hâkimiyeti zamanında dış olaylardan bahsetmiştir. Yazar beşinci bölümde onun döneminde Maverannehir hakkında bilgi verdikten sonra tekrardan altıncı bölümde Uluğ Beg'in özel hayatına yer vermiş ve aile hayatı, hocaları, inşa ettiği rasathanesi hakkında bilgi vermiştir. Son olarak da yedinci bölümde Uluğ Beg'in hayatının son zamanları anlatılmıştır. Onun hâkimiyetinin son yıllarında meydana gelen siyasi olaylar ve bu devirde yaptığı son savaşlar anlatılmıştır.

2.1.3. Çevirileri

- 1- *Kitab-ı Dedem Korkut*, 1962. 300 s.
- 2- *Hudud el-alem*, 1930.

2.1.3.2. Kitab-ı Hududi'l-âlem Mine'l-maşrik İle'l-mağrib

Barthold'un bilim dünyasına takdim ettiği meçhul bir müellife ait *Kitab-ı hududi'l-âlem mine'l-maşrik ile'l-mağrib*⁹⁰ adlı bir eser daha vardır. Kitab-ı hududi'l-âlem mine'l-maşrik ile'l-mağrib farsça kaleme alınmış olup genel coğrafyaya dairdir.

Seyit Celalettin Tahrani tarafından yeniden yayınlanan⁹¹ nüshasının önsözünde yayıncı kitabın h.372/ 982–983 yılında kaleme alındığını belirtmektedir. Kitabın tek nüshası h.652/ 1258 tarihinde Abdül Kayyum ibn Hüseyin ibn Ali el Farisi tarafından istinsah edilmiştir. Söz konusu nüsha Tomanski'nin eline geçmiş ve Rus müştüşik Barthold Bilimler Akademisi adına 1930 yılında Petersburg'da 800 adet tıpkıbasımını yapmıştır.

Barthold esere Rusça bir mukaddime yazmış ve sonuna bir indeks eklemiştir. Barthold'un kanaatine göre kitabın yazarı yazıldığı devrin emirlerinden Muhammed bin Ahmed el Haris olmalıdır.

⁹⁰ Wilhelm Barthold, *Kitab-ı hududi'l-âlem mine'l-maşrik ile'l-mağrib*, Tahran Meclis Matbaası, Tahran 1352.

⁹¹ Tahran, h.1352/1983.

2.2. Makaleleri

2.2.1. Rusça Makaleleri

- 2.2.1.1. “Musulmanski İzvestiya o Çinqizidax-Xristianax⁹²”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 263-265.
- 2.2.1.2. “O Hristiyanstve v Turkistane do Mongolskiy Period⁹³”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 265-303.
- 2.2.1.3. “O prepodavaniya Tuzemny Narechiy v Samerkande⁹⁴”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 303-306.
- 2.2.1.4. “Vmesto Otveta Gospodin Lapinu⁹⁵”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 306-310.
- 2.2.1.5. “Yeşo o Slove Sart⁹⁶”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 310-315,
- 2.2.1.6. “Yeşo o Xristiyanstve v Sredniy Azii⁹⁷”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 315-320.
- 2.2.1.7. “Neskolko Slov Ob Arisyskiy Kulture v Sredniy Azii⁹⁸”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 322-333,
- 2.2.1.8. “Tuzemets o Russkom Zavoyevaniya⁹⁹”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 333-350.
- 2.2.1.9. “İzvleyecheniya İz Tarihi Şahruhi¹⁰⁰”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 350-359.
- 2.2.1.10. “Otziv O Trudah Şkapskogo¹⁰¹”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 359-361.
- 2.2.1.11. “K Voprosu O Rodine Hakim Ata¹⁰²”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 361-362.

⁹² Cengiz ve Hristiyanlık Hakkında Müslüman Kaynakları

⁹³ Moğol Dönemi Öncesinde Türkistanda Hristiyanlık

⁹⁴ Semerkand'da Yerli Lehcelerin Okutulması Hakkında

⁹⁵ Lapine Cevap

⁹⁶ Sart Hakkında

⁹⁷ Orta Asya'da Hristiyanlık Hakkında

⁹⁸ Orta Asya'da Ari Kültürü Hakkında

⁹⁹ Rus Fetihleri Hakkında Notlar

¹⁰⁰ Tarihi Şahruhiden Alıntılar

¹⁰¹ Şkapskiy'nin Çalışmaları Hakkında

¹⁰² Hakim Atanın Vatani Hakkında

- 2.2.1.12. “Narodnoe Dvijeniya v Samarkande v 1365 q¹⁰³”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 362-380.
- 2.2.1.13. “K İstorii Arabiskiy Zavoyevaniya v Sredny Azii¹⁰⁴”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 380-388.
- 2.2.1.14. “Seremonial Pri Dvore Uzbekski Hanov 17 Veke¹⁰⁵”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 388-400.
- 2.2.1.15. “Sobitiya Pered Hvinskim Pohodom 1873 goda Po Rskazu Hvinskogo İstorika¹⁰⁶”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 400-414.
- 2.2.1.16. “Sultan Sindjar i Kuzi¹⁰⁷”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 414-417,
- 2.2.1.17. “O Poqrebenii Timura¹⁰⁸”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 423-455.
- 2.2.1.18. “Greko-Baktriyskoye Gosudarstvo i YEgo Rasprostraniye na Severo-Vostok¹⁰⁹”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 455-461.
- 2.2.1.19. “K Voprosu O Yazıkah Sogdiyskom i Toharskom¹¹⁰”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 461-471.
- 2.2.1.20. “Mesta do Musalmanskogo Kulyta v Buhare i Yego Okrestnostyah¹¹¹”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1964, 471-485
- 2.2.1.21. “Svedeniya Ob AralskomMore i Nizovyah Amudarya s Drevneyşih Vremon do XVII. Veka¹¹²”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 1-97.
- 2.2.1.22. “K İstorii Oroşeniya Turkistana¹¹³”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 97-237.

¹⁰³ 1365 yılında Semarkant'ta Halk Harekâtı

¹⁰⁴ Orta Asya'da Arap Fetihleri Tarihi

¹⁰⁵ XVII. Yüzyılda Özbek Hanlarının Sarayında Tören Düzeni

¹⁰⁶ Hive'li Tarihçiyeye Göre 1873 Hive Seferi Öncesi Olayları

¹⁰⁷ Sultan Sencer ve Kuz

¹⁰⁸ Timur'un çöküşü

¹⁰⁹ Rum Baktriy Devleti ve Kuzay-Batıya Yayılışı

¹¹⁰ Soğd ve Tohar Dilleri Hakkında

¹¹¹ Buhara ve Bölgesinde İslam Öncesi Tapma Yerleri

¹¹² Eski Çağlardan XVII. Yüzyıla Kadar Aral Denizi ve Aşağı Cehun İle ilgili Bilgiler

¹¹³ Türkistanın Sulanması Tarihi

- 2.2.1.23. “Turkistanskiy Kray v XIII Veke¹¹⁴”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 237-246.
- 2.2.1.24. “Otziv O Trudah N.F. Siptyakovskogo¹¹⁵”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 246-248.
- 2.2.1.25. “K Voprosu o Vpadenii Amu Deri i Kaspiyskoe More¹¹⁶”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 248-252.
- 2.2.1.26. “Merverrud¹¹⁷”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 252-257
- 2.2.1.27. “K İstorii Xarezma v XVI v.¹¹⁸”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 257-260.
- 2.2.1.28. “Dorojnik ot Bistama do Urqenca¹¹⁹”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 260-268.
- 2.2.1.29. “Cu-i Arziz¹²⁰”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 274-277.
- 2.2.1.30. “Buduşeye Turkistana i Sledı Yego Proşlogo¹²¹”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 307-314.
- 2.2.1.31. “Atchot o Poyezdke v Sredniyuyu Azii s Nauchnoy Çelyu v 1893-94 Godah¹²²”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 21-95.
- 2.2.1.32. “K Voprosu ob Arxeloqikiskiy Peslodovaniya v Turkistane¹²³”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 95-110.
- 2.2.1.33. “Po Povodu Hristiyanskogo Seleniya Vazkerd¹²⁴”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 110-111.
- 2.2.1.34. “Otchet o Komandirovke v Sredniy Aziya¹²⁵”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 111-116.

¹¹⁴ XIII yüzyılda Türkistan Bölgesi

¹¹⁵ N.F. Siptyakovskiy'nin Çalışmaları ile İlgili Görüş

¹¹⁶ Amu Derya ve Hazar Denizine Saldırı Üzerine Soru

¹¹⁷ Merverrud

¹¹⁸ XVI yüzyılda Harizm Tarihi

¹¹⁹ Bistamdan Urgence Yol

¹²⁰ Cui Arziz

¹²¹ Türkistan'ın Geleceği ve Geçmişin İzleri

¹²² 1893-94 Yıllarında Orta Asya'ya İlmi Açamla Yapılan Seyahatin Raporu

¹²³ Türkistan'ın Arkeoloji Tarihi

¹²⁴ Hristiyan Yerleşim Yeri Vazkerd İle İlgili

¹²⁵ Orta Asya'ya Seyahat

- 2.2.1.35. “Mechet Bibi Xanim¹²⁶”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 116-119.
- 2.2.1.36. “Yeşo o Semerkandskih Ossuariyah¹²⁷”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 119-126.
- 2.2.1.37. “K Voprosu ob Arxeoloqikeskix Naxodkax¹²⁸”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 126-130.
- 2.2.1.38. “Otchet o Poezdke v Semerkand Letom 1904 q.¹²⁹”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 130-134,
- 2.2.1.39. “Pismo i Redakçiy¹³⁰”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 134-135.
- 2.2.1.40. “K Statiya Şmidth¹³¹”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 135-136.
- 2.2.1.41. “Otchet ob Osmotre Drevnoqo Musulmanskoqo Kladbşa v Baku¹³²”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 136-139.
- 2.2.1.42. “Poyezdka v Semerkand s Arhelogicheskoy Tselyu¹³³”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 139-141.
- 2.2.1.43. “K Voprosu ob Ossuariyah Turkistanskogo Kraya¹³⁴”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 154-172.
- 2.2.1.44. “K İstorii Merv¹³⁵”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 172-202.
- 2.2.1.45. “Otziv o Trudah N.Y. MARRA Po İsslodevaniya Drevnostoy Ani¹³⁶”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 202-236.
- 2.2.1.46. “Ob Ohrane Zemelnıy Ukastkov s Pamyatnikami İstoricheskami i Arhelogicheskimi¹³⁷”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 236-238.

¹²⁶ Bibi Hanım Mescidi

¹²⁷ Bir Kez Daha Semerkand Anıtları Hakkında

¹²⁸ Arkeoloji Bulguları Hakkında

¹²⁹ 1904 Yazında Semerkand Seyahati

¹³⁰ Mektup ve Basın

¹³¹ Şmidth Kanunları

¹³² Bakü’de Müslüman Mezar Taşlarının İncelenmesi Hakkında

¹³³ Arkeolojik Amaçla Semerkanda Yapılan Seyahat

¹³⁴ Türkistan Bölgesindeki Anıtlarla İlgili

¹³⁵ Merv Tarihi

¹³⁶ N.Y. Marr’ın Ani’deki Tarih Eserleri İle İlgili Çalışmaları

¹³⁷ Tarih ve Arkeolojik Anıtların Bulunduğu Yerlerin Korunması Konusu

- 2.2.1.47. “Noviy Dannı o Samarkandskix Pamyatnikax¹³⁸”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 238-243.
- 2.2.1.48. “Atchot o Komandirovke v Turkistana¹³⁹”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 243-262,
- 2.2.1.49. “Başnya Kabusa Kak Perviy Datirovanniy Pamyatnik Muslumanskoy Persidskoy Arhitekturi¹⁴⁰”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 262-267.
- 2.2.1.50. “Samavolniye Raskopki i Vostokovedeniye¹⁴¹”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 267-269.
- 2.2.1.51. “Arxeoloqiçeskie Rabotı v Samarkande Letom 1924 q.¹⁴²”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 269-280,
- 2.2.1.52. “Buxara¹⁴³”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 280-282.
- 2.2.1.53. “Po Povodu Arheologicheskoy Rabot v Turkistane v 1924 godu¹⁴⁴”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 282-290.
- 2.2.1.54. “Epiqrafika¹⁴⁵”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 307-343.
- 2.2.1.55. “Numizmatika¹⁴⁶”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 343-367.
- 2.2.1.56. “Etnografya¹⁴⁷”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 367-406.
- 2.2.1.57. “Pizanets İzol¹⁴⁸”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 233-236.
- 2.2.1.58. “Korkud¹⁴⁹”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 236-238.
- 2.2.1.59. “Obrozovanie İmperii Çinqiz Xana¹⁵⁰”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 253-266.
- 2.2.1.60. “Drevneturkiskie Nadpisi i Arabskie İstoçniki¹⁵¹”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 284-312.

¹³⁸ Semerkand Tarihi Hakkında Yeni Bulgular

¹³⁹ Türkistan Seyahatinin Raporu

¹⁴⁰ Müslüman Fars Mimarisinin Tarihi Belirlenen İlk Yapıtı Olarak Kabus Kulesi

¹⁴¹ İzinsiz Kazılar ve Şarkiyatçılık

¹⁴² 1924 Yazında Semerkand Kazıları Hakkında

¹⁴³ Buhara

¹⁴⁴ Türkistanda 1924 Yılında Yapılan Arkeolojik Çalışmalar

¹⁴⁵ Epiqrafi

¹⁴⁶ Numizmatik

¹⁴⁷ Etnografi

¹⁴⁸ Pizanet İzol

¹⁴⁹ Korkut

¹⁵⁰ Cengiz Han İmparatorluğunda Eğitim

¹⁵¹ Arap Tarihçiler ve Türk Elyazmaları

- 2.2.1.61. “Noviy İssledovaniya ob Orxinskix Nadpisax¹⁵²”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 312-329.
- 2.2.1.62. “Otvét Q.E. Qrumi-Qrjimaylo¹⁵³”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 329-342.
- 2.2.1.63. “Sistema İschisleniya Orhunskih Nadpisey v Sovremennom Dialekte¹⁵⁴”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 363-365.
- 2.2.1.64. “K Voprosu Ob Uygurskoy Literature i Yego Vliyaniye Na Mongolov¹⁵⁵”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 365-369.
- 2.2.1.65. “K Voprosu o Proishojdeniyah Kaytakov¹⁵⁶”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 369-377.
- 2.2.1.66. “Eşe İzvestie o Korkude¹⁵⁷”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 377-382.
- 2.2.1.67. “Yevropoyets XIII Veka v Kitayskih Uchennih Uchrejdanniyah¹⁵⁸”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 382-392.
- 2.2.1.68. “Noviy Trud o Polovtsah¹⁵⁹”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968.
- 2.2.1.69. “Kitayskie İstochniki o Gunnah¹⁶⁰”, *Soçineniya*, T. V, 409-419, Moskova 1968, 392-409.
- 2.2.1.70. “Bugra Han, Upomyanutıy v Kutadgu Bilig¹⁶¹”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 419-425.
- 2.2.1.71. “Obzor İstoriyi Turkiskih Narodov¹⁶²”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 425-438.
- 2.2.1.72. “Savromennoe Sostoyaniye i Blijayşı Zadachi İzucheniya İstorii Turetski Narodnostey¹⁶³”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 454-466.

¹⁵² Orhun Yazıtları Üzerine Yeni Çalışma

¹⁵³ G.E. Grumi-Qrjimaylo'ya Cevap

¹⁵⁴ Modern Dilde Orhun Kitabelerinin Hesap Sistemi

¹⁵⁵ Uygur Edebiyatı ve Moğollar Üzerindeki Etkisi

¹⁵⁶ Kaytakların Kökeni İle İlgili

¹⁵⁷ Korkut Hakkında Yeni Bilgiler

¹⁵⁸ XIII. Yüzyıl Çin Eğitim Merkezlerinde Bir Avrupalı

¹⁵⁹ Kumanlarla İlgili Yeni Bir Çalışma

¹⁶⁰ Hunlarla İlgili Çin Kaynakları

¹⁶¹ Kutadgu Bilig'de Adı Geçen Buğra Han

¹⁶² Türk Halkları Tarihinin Panaroması

¹⁶³ Türk Halklarının Arştırılmasının Bugünkü Durumu ve Geleceğe Dair Amaçlar

- 2.2.1.73. “O Pismennosti u Hazar¹⁶⁴”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 466-468.
- 2.2.1.74. “Svyazi Obşestvennogo Bitâ s Hozyastvennim Ukladom u Turok i Mongolov¹⁶⁵”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 468-473.
- 2.2.1.75. “Turetskiy Epos i Kafkas¹⁶⁶”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 473-489.
- 2.2.1.76. “Teokraticheskaya İdeya i Svetskaya Vlast v Musulmanskom Gosudarstve¹⁶⁷”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 303-320.
- 2.2.1.77. “Karl Velikiy i Xarun er-Reşid¹⁶⁸”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 342-365.
- 2.2.1.78. “Ot Redakçii Jurnalâ Mir İslama¹⁶⁹”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 365-377.
- 2.2.1.79. “Reçenziya na Jurnalâ Xristiankiy Vostok¹⁷⁰”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 377-387.
- 2.2.1.80. “Panislamizm¹⁷¹”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 400-403.
- 2.2.1.81. “Turçia, İslam i Xristianstvo¹⁷²”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 413-432.
- 2.2.1.82. “K Voprosu o Franko-Musulmanskih Atnaşeniyah¹⁷³”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 432-462.
- 2.2.1.83. “Musulmanskaya Sekta Mervanitov¹⁷⁴”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 462-467.
- 2.2.1.84. “Ot Redakçii Jurnalâ Musulmanskiy Mir¹⁷⁵”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 467-469.

¹⁶⁴ Hazarlarda Yazı

¹⁶⁵ Türk ve Moğollarda Sosyal Hayatın İktisadi Durumla Bağlantısı

¹⁶⁶ Türk Destanı ve Kafkaslar

¹⁶⁷ İslam Devletinde Teokratik Düşünce ve Dünyevi Hâkimiyet

¹⁶⁸ Muhteşem Karl ve Harun er Reşid

¹⁶⁹ Mir İslama Dergisine Redakte

¹⁷⁰ Doğu Hristiyanları Dergisine Redakte

¹⁷¹ Panislamizm

¹⁷² Türkiye, İslam ve Hristiyanlık

¹⁷³ Frank- Müslüman İlişkileri Hakkında

¹⁷⁴ Müslüman Mervanitler

¹⁷⁵ Müslüman Dünyası Dergisine Redakte

- 2.2.1.85. “K Voprosu o Sabiyah¹⁷⁶”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 469-489.
- 2.2.1.86. “K Voprosu o Polimesyatse Kak Simvole İslama¹⁷⁷”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 489-492.
- 2.2.1.87. “K İstorii Reliqioznix Dvijeniya X veka¹⁷⁸”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 492-504.
- 2.2.1.88. “Xalif Omer II i Protivoroçivie İzvestiya i Yeqo Lichnisti¹⁷⁹”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 504-532.
- 2.2.1.89. “Epoha Omeyadov po Noveyşim İsslodoveniyam¹⁸⁰”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 532-537.
- 2.2.1.90. “Oryentirovka Pervih Musulmanskih Mechet¹⁸¹”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 537-543.
- 2.2.1.91. “Sabi i Xanifi¹⁸²”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 543-544.
- 2.2.1.92. “Koran i More¹⁸³”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 544-549.
- 2.2.1.93. “Museylima¹⁸⁴”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 549-575.
- 2.2.1.94. “Hristiyanskoe Proishojdeniye Omeyadskogo Charevicha¹⁸⁵”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 595-604.
- 2.2.1.95. “Posolystvo iz Rima v Bagdad v Nachale X. Veka¹⁸⁶”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 604-609.
- 2.2.1.96. “El Avzayi¹⁸⁷”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 613-615.
- 2.2.1.97. “K Voprosu Prizvaniei Muxammeda¹⁸⁸”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 615-617.

¹⁷⁶ Sabiler Hakkında

¹⁷⁷ İslam Sembolü Olarak Hilal

¹⁷⁸ X yüzyılda Halk Harekâtı

¹⁷⁹ II Halife Ömer'in Hayatı ve Yaşamı

¹⁸⁰ Yeni Kaynaklara Göre Emevi Tarihi

¹⁸¹ İlk Camilerin Yönetimi

¹⁸² Sâbiiler ve Hanıfler

¹⁸³ Kur'an ve Deniz

¹⁸⁴ Müseylim

¹⁸⁵ Emevi Hükümdarının Hristiyan Kökleri

¹⁸⁶ X. Yüzyılın Başlarında Romadan Bağdat'a Gelen Heyet

¹⁸⁷ el-Avzayi

¹⁸⁸ Muhammed'in Tanınması Hakkında

- 2.2.1.98. “Ucheniye Musulmanskogo Renesanse¹⁸⁹”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 617-630.
- 2.2.1.99. “O Muxammeda¹⁹⁰”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 630-648.
- 2.2.1.100. “Pervonachalny İslam i Jenşina¹⁹¹”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 648-651.
- 2.2.1.101. “İslam i Melkit¹⁹²”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 651-659.
- 2.2.1.102. “İslam na Çernom More¹⁹³”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 659-669.
- 2.2.1.103. “Barmakidi¹⁹⁴”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 669-675.
- 2.2.1.104. “İşan¹⁹⁵”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 675-677.
- 2.2.1.105. “İstoriko Geografikeski Obzor İrana¹⁹⁶”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 31-229.
- 2.2.1.106. “İran, İstorikeskiy Obzor¹⁹⁷”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 229-337.
- 2.2.1.107. “K İstorii Saffaridov¹⁹⁸”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 337-354.
- 2.2.1.108. “Persidskaya Şuubiya i Sovremennaya Nauka¹⁹⁹”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 359-371.
- 2.2.1.109. “Rıtsarstvo i Gorodskaya Jizn v PERSii pri Sasanidah i Pri İslama²⁰⁰”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 371-374.
- 2.2.1.110. “Pravnuk²⁰¹”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 381-383.
- 2.2.1.111. “K İstorii Persidskoqo Eposa²⁰²”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 383-409.

¹⁸⁹ İslam Rönesansının İlim Adamları

¹⁹⁰ Muhammed Hakkında

¹⁹¹ Başlangıçtaki İslam ve Kadın

¹⁹² Melkitler ve İslam

¹⁹³ Kara Denizde İslam

¹⁹⁴ Barmakiler

¹⁹⁵ İşan

¹⁹⁶ İran'a Tarihi ve Coğrafi Açından Bakış

¹⁹⁷ İran, Tarihi Panaroma

¹⁹⁸ Safevi Tarihi

¹⁹⁹ Fars Şuubisi ve Modern İlim

²⁰⁰ Sasaniler ve İslam Zamanında İran'da Şovalyelik ve Şehir Hayatı

²⁰¹ Torun Çocuğu

²⁰² Fars Efsaneleri Tarihi

- 2.2.1.112. “Persidskoe Ark²⁰³”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 413-417.
- 2.2.1.113. “Vostochnoy İranskiy Vopros²⁰⁴”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 417-438.
- 2.2.1.114. “K İstorii Kpestiyanskix Dvijeniya v Persii²⁰⁵”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 438-450.
- 2.2.1.115. “K Voprosu o Ranney Persidkkoy Poezii²⁰⁶”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 450-453.
- 2.2.1.116. “Qilan po Rukopisi Tumanskoqo²⁰⁷”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 453-456.
- 2.2.1.117. “K Voprosu o Feodalizme v İrane²⁰⁸”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 459-469.
- 2.2.1.118. “İranskiy Budizm i Yeqo Otnoşenie k İslamu²⁰⁹”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 469-475.
- 2.2.1.119. “Kafiristan v XVI Veke²¹⁰”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 21-23.
- 2.2.1.120. “İzvleçheniya İz Soçineniya Gerdizi Zeynul Ahbar²¹¹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 23-63.
- 2.2.1.121. “Hafız Ebru İ Yego Soçineniya²¹²”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 74-98.
- 2.2.1.122. “Muhakatus Surah²¹³”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 98-103.
- 2.2.1.123. “Qeoqrafiya İbn Sa’pda²¹⁴”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 103-114.

²⁰³ Farsçadaki Ark (Kale)

²⁰⁴ Doğu İran Hakkında Soru

²⁰⁵ İranda Hristiyan Hareketliliğinin Tarihi

²⁰⁶ Yakın Fars Edebiyatı Hakkında Soru

²⁰⁷ Tuman Elyazmalarında Gilan

²⁰⁸ İran Feodalizmi Üzerine Soru

²⁰⁹ İran Budizmi ve Onun İslam’a Etkisi

²¹⁰ XVI. Yüzyılda Kafiristan

²¹¹ Gerdizi’nin Zeynul Ahbar Adlı Eserinden Alıntılar

²¹² Hafız Ebru ve Eserleri

²¹³ Muhakatus Surah

²¹⁴ İbn Saht Coğrafyası

- 2.2.1.124. “Ob Odnom Uygurskom Dokumente²¹⁵”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 117-119.
- 2.2.1.125. “Otçet v Komandirovke v Turkestan²¹⁶”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 119-211.
- 2.2.1.126. “Abu Muxnaf²¹⁷”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 211-213.
- 2.2.1.127. “O Nekotorih Vostochnih Rukopisah v Bibliotekah Konstantinopolya i Kaira²¹⁸”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 220-265.
- 2.2.1.128. “K Voprosu o Zapiske İbn Fadlan²¹⁹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 311-313.
- 2.2.1.129. “Sobranie Rukopisey Djurabeka²²⁰”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 313-315.
- 2.2.1.130. “Ob İzdaniye Tekstov Po Sredny Azii²²¹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 315-317.
- 2.2.1.131. “Zapisy O Russkom Posolystve v Persidskoy Rukopisi²²²”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 317-319.
- 2.2.1.132. “Leydenskoy Rukopisi No:945²²³”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 319-320.
- 2.2.1.133. “Otçet O Komandirovke v London²²⁴”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 320-323.
- 2.2.1.134. “İstorik Musai Kak Avtor Tarih-i Herat²²⁵”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 323-328.

²¹⁵ Bir Uygur Belgesi Hakkında

²¹⁶ Türkistan Seyahati Hakkında Bilgi

²¹⁷ Ebu Mihnaf

²¹⁸ İstanbul ve Kahire Kütüphanelerinde Bazı Doğu El Yazmaları Hakkında

²¹⁹ İbn Fadlan’ın Yazılarına Cevap

²²⁰ Djurabek’in Elyazmalarının Toplanması

²²¹ Orta Asya İle İlgili Metinlerin Yayınlanması Hakkında

²²² Fars Elyazmasında Rus Elçilik Heyeti Hakkında Notlar

²²³ 945 Numaralı Leyden Elyazması Hakkında

²²⁴ Londra’ya Yapılan Seyahatin Raporu

²²⁵ Tarihi Herat’ın Yazarı Olarak Tarihçi Musai

- 2.2.1.135. “Predisloviye Redaktora Knigi Dnevnik Pohoda Timura v İnduyu Giyasidduna Ali²²⁶”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 328-336.
- 2.2.1.136. “Otçet o Komandirovke v Turkistanski Kray Letom 1916 Goda²²⁷”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 336-340.
- 2.2.1.137. “O Nekotorih Vostochnih Rukopisyah²²⁸”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 340-350.
- 2.2.1.138. “Hraneniye Dokumentov v Gosudarstvah Musulmanskogo Vostoka²²⁹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 350-362.
- 2.2.1.139. “İstorikeski i Geografikeski Rukopisi Aziatskogo Muzeya²³⁰”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 362-366.
- 2.2.1.140. “Otçet o Komandirovke v Turkistan v Avguste-Dekabre 1920 Goda²³¹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 366-397.
- 2.2.1.141. “Otçet O Komandirovke v Zapadnuy Yevrope²³²”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 397-413.
- 2.2.1.142. “Musulmanskiy Ministr-Filosof Epohi Krestovih Pohodov²³³”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 413-430.
- 2.2.1.143. “Novaya Rukopisy Uygurskim Şriftom v Britanskom Muzeya²³⁴”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 430-432.
- 2.2.1.144. “Rukopisy Tumanskogo²³⁵”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 432-435.
- 2.2.1.145. “Sobraniye Vostochniy Rukopisey v Baku²³⁶”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 435-441.

²²⁶ Giyasiddun Ali'nin *Timur'un Hindistan Seferi* Adlı Kitabın Editöründen Önsöz

²²⁷ 1916 Yılıının Yazında Türkistana Yapılan Seyahatin Raporu

²²⁸ Bazı Doğu Elyazmaları Hakkında

²²⁹ Müslüman Doğu Ülkelerinde Belgelerin Muhafazası

²³⁰ Asya Müzesindeki Tarihi ve Coğrafi Elyazmalar

²³¹ Ağustos-Aralık 1920 yılında Türkistana Yapılan Seyahatin Raporu

²³² Batı Avrupa'ya Yapılan Seyahatin Raporu

²³³ Haçlı Seferleri Zamanı Müslüman Vezir-Filozof

²³⁴ Britsh Muzeum'daki Uygur Yazısı İle Kalema Alınan Yeni Bir Elyazması

²³⁵ Tumanskiy Elyazması

²³⁶ Bakü'deki Elyazmaları Koleksiyonu

- 2.2.1.146. “Pamyatnik Vremeni Rasprostraneniya İslama v Sredney Azii²³⁷”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 441-445.
- 2.2.1.147. “Zanyatiya v Turkistanskikh Bibliotekah i Muzeyah Letom 1925 Goda²³⁸”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 445-462.
- 2.2.1.148. “Otçet o Komandirovke v Turçia²³⁹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 462-469.
- 2.2.1.149. “K Voprosu o Proishojdeniyu Derbend Name²⁴⁰”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 469-481.
- 2.2.1.150. “Opredeleniye Anonima İskendera²⁴¹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 481-483.
- 2.2.1.151. “O Nekotorih Rukopisah v Bibliotekah Berlina, Gamburga, Getingema²⁴²”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 490-491.
- 2.2.1.152. “Yeşo Ob Anonime İskendere²⁴³”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 491-504.
- 2.2.1.153. “Vvedeniye k İzdaniyu Hududu’l-Alem²⁴⁴”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 504-546.
- 2.2.1.154. “Noviy İstoçnik Po İstoriyi Timuridov²⁴⁵”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 546-575.
- 2.2.1.155. “Noviy İstoçnik Po İstoriyi Harezma²⁴⁶”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 575-581.
- 2.2.1.156. “Obzor Deyatelnosti Fakulteta Vostoknih Yazikov²⁴⁷”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 23-199.
- 2.2.1.157. “Noviy Nauçnoe Obşestve v Taşkente²⁴⁸”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 485-488,

²³⁷ Orat Asya’da İslamiyetin Yayılışı Dönemine Ait Anıt

²³⁸ 1925 Yılı Yazında Türkistan Kütüphanelerindeki Çalışma

²³⁹ Türkiye Seyahati Hakkında Bilgi

²⁴⁰ *Derbend Name*’nin Ortaya Çıkışı Hakkında

²⁴¹ Anonim İskender’in Belirlenmesi

²⁴² Berlin, Hamburg ve Göttingen Kütüphanelerindeki Bazı Elyazmalar

²⁴³ Anonim İskender Hakkında Bir Kez Daha

²⁴⁴ Hududi’l Alem Eserine Giriş

²⁴⁵ Timuriler Tarihiyle Bağlı Yeni Bir Kaynak

²⁴⁶ Harizm Tarihi Hakkında Yeni Bir Kaynak

²⁴⁷ Doğu Dilleri Fakültesinin Çalışmaları Hakkında

²⁴⁸ Taşkent’te Yeni Bilimsel Birliktelik

- 2.2.1.158. “Polojenie Nauki v Turkistanskom Krae²⁴⁹”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 488-492.
- 2.2.1.159. “Po Povodu proekta S.F Oldenburq²⁵⁰”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 492-496.
- 2.2.1.160. “Neskolko Slov o Turkestanskoy Publiçnoy Biblioteke²⁵¹”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 496-499.
- 2.2.1.161. “K Proektu Vostochnoqo İstituta²⁵²”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 499-503.
- 2.2.1.162. “Ruskiy Komitet Dlya İzucheniya Sredney i Vostochoy Azii v İstoricheskom, Arxioloqiçeskom, Linqvistiçeskom i Etnoqrafiçeskom Otnoşenyax²⁵³”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 503-510.
- 2.2.1.163. “Sostayaniya i Uziçeniya İstorii Turkestana²⁵⁴”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 510-522.
- 2.2.1.164. “Zadaçi Ruskoqo Vostokovedeniya v Turkestana²⁵⁵”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 522-534.
- 2.2.1.165. “Vostok i Ruskoqo Nauka²⁵⁶”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 534-546.
- 2.2.1.166. “Blijayşie Zadachi İzucheniya Turkestana²⁵⁷”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 546-556.
- 2.2.1.167. “Turkestanskaya Qosudarstvennaya Biblioteka i Mestnaya Musulmanskaya Pechata²⁵⁸”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 556-564.

²⁴⁹ Türkistan Bölgesindeki Durum

²⁵⁰ S.F. Oldenburg'un Projesi

²⁵¹ Türkistan Halk Kütüphanesi Üzerine Birkaç Söz

²⁵² Doğu Enstitüsünün Projesi

²⁵³ Tarih, Arkeoloji ve Dil Bilimi Üzerine Rus Halk Komitesinin Doğu ve Orta Asya Çalışma İlişkileri

²⁵⁴ Türkistan Tarih ve Durumunun Öğrenilmesi

²⁵⁵ Türkistan'da Rus Oryantalizmi Çalışması

²⁵⁶ Doğu ve Rus Bilim

²⁵⁷ Türkistan Öğretimi Üzerine Yakın Sorular

²⁵⁸ Türkistan devlet Kütüphanesi ve Müslüman Basımındaki Yeri

- 2.2.1.168. “Nauchnaya Poezdka v Zapadnuy Evropu²⁵⁹”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 564-581.
- 2.2.1.169. “İzucheniya Vostoka. Glavneyşaya Zadacha Akademiyi²⁶⁰”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 581-585.
- 2.2.1.170. “P.M. Melioranskiy. Nekrolog²⁶¹”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 585-589.
- 2.2.1.171. “Baron Rozen i Russkiy Provinchialnyy Orientalizm²⁶²”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 589-596.
- 2.2.1.172. “Pamyati İ.T. Poslavskogo²⁶³”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 596-599.
- 2.2.1.173. “Karl Germanovich Zaleman²⁶⁴”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 599-619.
- 2.2.1.174. “İtorikeskiy i Geografikeskiye Trudı V.P. Vasilyeva²⁶⁵”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 619-629.
- 2.2.1.175. “Eduard Şavan. Nekolog²⁶⁶”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 629-642.
- 2.2.1.176. “Nikolay İvanoviç Veselovskiy. Nekrolog²⁶⁷”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 642-648.
- 2.2.1.177. “Nikolay İvanoviç Veselovskiy Kak İsslodavatel Vostoka İstoriyi Ruskoy Nauki²⁶⁸”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 648-665.
- 2.2.1.178. “Pamyati V.V. Radlova²⁶⁹”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 665-689.
- 2.2.1.179. “Pamyati V.A. Jukovskogo²⁷⁰”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 689-704.

²⁵⁹ Doğu Avrupa'ya Bilimsel Seyahat

²⁶⁰ Doğunun Araştırılması. Akademinin en Önemli Amacı

²⁶¹ P.M. Melioranski İçin Anı Yazısı

²⁶² Baron Rozen ve Rus Taşra ŞArkiyatçılığı

²⁶³ İ.T.Poslavski'nin Hatırasına

²⁶⁴ Karl Germanoviç Zaleman

²⁶⁵ V.P.Vasilyevin Tarihi ve Coğrafi Çalışmaları

²⁶⁶ Eduard Şavan İçin Anı Yazısı

²⁶⁷ Nikolay İvanoviç Vesolovski İçin Anı Yazısı

²⁶⁸ Rus İlim Ratihi ve Doğunun Araştırmacısı Olarak Nikolay İvanoviç Veselovski

²⁶⁹ V.V. Radlovun Anısına

²⁷⁰ V.A. Jukovski'nin Anısına

- 2.2.1.180. “Pamyati R. Dozi²⁷¹”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 704-718.
- 2.2.1.181. “İgnat Golytsier Nekrolog²⁷²”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 718-737.
- 2.2.1.182. “İ.N. Berezin Kak İstorik²⁷³”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 737-757.
- 2.2.1.183. “Tomson i İstoriya Sredney Azii²⁷⁴”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 757-765.
- 2.2.1.184. “Fridrih Hirt. Nekrolog²⁷⁵”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 765-773.
- 2.2.1.185. “Vospominaniya o S.M. Dudine²⁷⁶”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 773-779.
- 2.2.1.186. “Pamyati İosifa Markvarta²⁷⁷”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 779-789.
- 2.2.1.187. “Avtobiografiya²⁷⁸”, *Soçineniya*, T. IX, Moskova 1977, 789-792.

2.2.1.1. Eleştiri Türündeki Makaleleri

- 2.2.1.1.1. “Reçenziya na Kniqu N. Veselovskiy, Kırgızskiy Raskaz o Ruskih Zavoyevaniyah v Turkistanskom Kraye²⁷⁹”, *Soçineniya*, T. II, Moskova 1965, 320-322.
- 2.2.1.1.2. “Reçenziya na Kniqu İTORQO²⁸⁰”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 244-246.
- 2.2.1.1.3. “Reçenziya na Kniqu Spravochnaya knijka Samarkandskoy Oblast²⁸¹”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 268-274.
- 2.2.1.1.4. “Reçenziya na Kniqu G.Le Strange, The Lands of the Eastern Galiphate²⁸²”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 277-282.

²⁷¹ R. Dozi'nin Anısına

²⁷² İgant Golytsier İçin Anı Yazısı

²⁷³ Tarihçi Olarak İ.N.Berezin

²⁷⁴ Tomsen ve Orta Asya Tarihi

²⁷⁵ Frerdik Hirt İçin Anı Yazısı

²⁷⁶ S.M.Dudin Hakkında Hatıralar

²⁷⁷ İosif Markvart'ın Anısına

²⁷⁸ Otobiyografi

²⁷⁹ N. Veselovski'nin *Rusların Türkistan Seferleri İle ilgili Kırgız Hikâyesi* adlı Kitaba Eleştiri.

²⁸⁰ Nikolay Fedoroviç Sitnyakovskoço, *İTORQO*, 1899, Kitabına Eleştiri

²⁸¹ *Semerkand Bolgesinin Tarihi* Adlı Kitaba Eleştiri

- 2.2.1.1.5. “*Po Povodu Statiy Kalmikova*²⁸³”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 282-284.
- 2.2.1.1.6. “Reçenziya na Kniqu E.R. Barts, Oroşeniye v Doline Reki Murgaba i Murgabskogo Gosudarstvo²⁸⁴”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 284-289.
- 2.2.1.1.7. “Reçenziya na Kniqu Bogrov, Materialı k İstoricheskomu Obzoru Kart Kaspiskogo Morya²⁸⁵”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 289-294.
- 2.2.1.1.8. “Reçenziya na Kniqu W. Rickmers, The Duab of Turkestan²⁸⁶”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 294-297.
- 2.2.1.1.9. “Reçenziya na Kniqu A. Herrmann, Alte Geographie des unteren Oxusgebiets²⁸⁷”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 297-301.
- 2.2.1.1.10. “Reçenziya na Kniqu V.F. Karavayev, Golodnaya Stepy v Yeşo Proşlom i Nastoyaşem²⁸⁸”, *Soçineniya*, T. III, Moskova 1965, 301-307.
- 2.2.1.1.11. “Reçenziya na Kniqu PTKLA²⁸⁹”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 124-126.
- 2.2.1.1.12. “Reçenziya na Kniqu Explorations in Turkestan²⁹⁰”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 141-154.
- 2.2.1.1.13. “Reçenziya na Kniqu V.L. Vyatkin, Gorodişe Afrasiyab²⁹¹”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 290-293.
- 2.2.1.1.14. “Reçenziya na Kniqu N.İ. Vavilov i D.D. Bukinich, Zemledelçeskiy Afganistan²⁹²”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 293-300.

²⁸² G. Le Strange’in *The Lands of the Eastern Galiphate*, 1905, Adlı Kitaba Eleştiri

²⁸³ *Kalmikov’un Makalesine Dayanarak.*

²⁸⁴ E.R. Barts’in *Murgab Nehri ve Murgab Devleti Vadisinde Sulama* adlı Kitaba Eleştiri.

²⁸⁵ Bogrov’un *Hazar denizi Haritalarının Panoraması ile ilgili kaynaklar* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁸⁶ W. Rickmers’in *The Duab of Turkestan* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁸⁷ A. Herrmann’in *Alte Geographie des unteren Oxusgebiets* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁸⁸ V.F. Karavayev’in *Geçmiş ve Gelecekte Aç Bozkır* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁸⁹ *Türkistan ve Çevresi arkeoloji sevenler derneği, PTKLA*, 1900, yıl V, Kitabına Eleştiri

²⁹⁰ Raphael Pumpell’in *Explorations in Turkestan*, 1905, Kitabına Eleştiri

²⁹¹ V.L. Vyatkin’in *Afrasiyab Şehri* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁹² N.İ.Vavilov ve D.D. Bukiniç’in *Tarımsal Afganistan* adlı Kitabına Eleştiri.

- 2.2.1.1.15. “Reçenziya na Kniqu A. Godard-Y. Godard-J. Godard, Les antiquites bouddhiques de Bamiyan²⁹³”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 300-307.
- 2.2.1.1.16. “Reçenziya na Kniqu Divayev, Etnografikeski Materialı²⁹⁴”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 367-369.
- 2.2.1.1.17. “Reçenziya na Kniqu G.A. Potanin, Saqo o Solomone²⁹⁵”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 369-371.
- 2.2.1.1.18. “Reçenziya na Kniqu G.A. Potanin, Erke²⁹⁶”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 371-374.
- 2.2.1.1.19. “Reçenziya na Kniqu Fr. Machatschek, Landeskunde von Russische Turkestan²⁹⁷”, *Soçineniya*, T. IV, Moskova 1966, 399-404.
- 2.2.1.1.20. “Reçenziya na Kniqu L. Cahun, Introduction a’ l’histoire de l’Asie²⁹⁸”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 238-253.
- 2.2.1.1.21. “Reçenziya na Kniqu Arsitov, Zаметki Ob Etnicheskom Sostave Turetskiy Plemen i Narodnostey i Svedeniya ib ih Chislennosti²⁹⁹”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 266-280.
- 2.2.1.1.22. “Reçenziya na Kniqu G.E. Grum-Grjimaylo, İstorikeskoye Proşloye Bely-Şana v Svyazi s İstoriyey Srednyı Azii³⁰⁰”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 280-284.
- 2.2.1.1.23. “Reçenziya na Kniqu E. Chavannes, Documents sur les Toukiue occidentaux³⁰¹”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 342-363.

²⁹³ A. Godard-Y. Godard-J. Godard’ın *Les antiquites bouddhiques de Bamiyan* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁹⁴ Divayev’in *Etnografik Kaynaklar* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁹⁵ G.A. Potanin’in *Solomon hakkında hikâye* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁹⁶ G.A. Potanin’in *Erke* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁹⁷ Fr. Machatschek’in *Landeskunde von Russische Turkestan* adlı Kitabına Eleştiri.

²⁹⁸ Leon Cahun’un *Introduction a l’histoire de l’Asie*, 1896, Adlı Kitabına Eleştiri

²⁹⁹ Arsitov’un *Türk Esirleri, Halk ve kabilelerinin etnik yapısı ve sayıları ile ilgili notlar* adlı Kitabına Eleştiri.

³⁰⁰ G.E. Grum-Grjimaylo’nun *Orta Asya Tarihi Dolayısıyla Bely-Şan’ın Tarihi Geçmişi* adlı Kitabına Eleştiri.

³⁰¹ E. Chavannes’in *Documents sur les Toukiue occidentaux* adlı Kitabına Eleştiri.

- 2.2.1.1.24. “Reçenziya na Kniqu Miss Ella Sykes and Brigadier-General Sir Percey Sykes, Through deserts and oasis of Central Asia³⁰²”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 438-441.
- 2.2.1.1.25. “Reçenziya na Kniqu M.A. Czaplicka, The Turks of Central Asia in History and at the present day³⁰³”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 441-446.
- 2.2.1.1.26. “Reçenziya na Kniqu B.Y. Vladimirtsov, Cengizhan³⁰⁴”, *Soçineniya*, T. V, Moskova 1968, 446-454.
- 2.2.1.1.27. “Reçenziya na Kniqu Lane-Poole, Salaadin and the fall of the kingdom of Jerusalem³⁰⁵”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 301-303.
- 2.2.1.1.28. “Reçenziya na Kniqu Mednikov, Palestina Ot Zavoyevaniya Yego Arabami do Hrestoviy Pohodov Po Arabskim İstochnikam³⁰⁶”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 320-333.
- 2.2.1.1.29. “Reçenziya na Kniqu Astroumov, İslamavodeniya³⁰⁷”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 320-333.
- 2.2.1.1.30. “Reçenziya na Kniqu Xristianskiy Vostok. Seriya Posveşennaya İzucheniya Hristianskoy Kulturi Narodov Azii i Afriki³⁰⁸”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 377-387.
- 2.2.1.1.31. “Reçenziya na Kniqu H. Roemer, Stadtpfarrer in Bierigheim. Die Babi-Beha’i, die jüngerste muhammedanische Sekte³⁰⁹”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 387-400.

³⁰² Miss Ella Sykes and Brigadier-General Sir Percey Sykes, *Through deserts and oasis of Central Asia* adlı Kitabına Eleştirii.

³⁰³ M.A. Czaplicka'nın *The Turks of Central Asia in History and at the present day* adlı Kitabına Eleştirii.

³⁰⁴ B.Y. Vladimirtsov'un *Cengiz Han* adlı Kitabına Eleştirii.

³⁰⁵ Lane-Poole'un *Salaadin and the fall of the kingdom of Jerusalem* adlı Kitabına Eleştirii.

³⁰⁶ Mednikov'un *Palestina Ot Zavoyevaniya Yego Arabami do Hrestoviy Pohodov Po Arabskim İstochnikam* adlı Kitabına Eleştirii.

³⁰⁷ Astroumov'un *İslam İlimi* adlı Kitabına Eleştirii.

³⁰⁸ *Hristiyan doğu. Asya ve Afrika Halklarının Hristiyan Kültürünün Araştırılması* adlı Kitaba Eleştirii.

³⁰⁹ H. Roemer'in *Stadtpfarrer in Bierigheim. Die Babi-Beha'i, die jüngerste muhammedanische Sekte* adlı Kitabına Eleştirii.

- 2.2.1.1.32. “Reçenziya na Kniqu P. Çvetkov, İslamizm³¹⁰”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 403-413.
- 2.2.1.1.33. “Reçenziya na Kniqu A.A. Vasilyev, Lekchiyi Po İstoriyi Vizantiyi³¹¹”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 575-595.
- 2.2.1.1.34. “Reçenziya na Kniqu E. Zambaour, Manuel de genealogie et de chronologie pour l’histoire de I’slam³¹²”, *Soçineniya*, T. VI, Moskova 1968, 609-613.
- 2.2.1.1.35. “Reçenziya na Kniqu O Franke, Beitrage aus chinesisches Quellen zur Kenntnis der Turkvolker und Skythen Zentralasiens³¹³”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 354-359.
- 2.2.1.1.36. “Reçenziya na Kniqu Chau Ju-Kua, His work on the Chinese and Arab trade... translated by F. Hirth and W.W. Rochill³¹⁴”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 374-381.
- 2.2.1.1.37. “Reçenziya na Kniqu E.E. Bertelys, Ocherk İstorii Persidskoy Literaturi³¹⁵”, *Soçineniya*, T. VII, Moskova 1971, 456-459.
- 2.2.1.1.38. “Reçenziya na Kniqu Description Topografic History of Bukhara³¹⁶”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 17-21.
- 2.2.1.1.39. “Reçenziya na Kniqu The Tarikh-i Raşidi of Mirza Muhammed Gaidar³¹⁷”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 63-74.
- 2.2.1.1.40. “Reçenziya na Kniqu Spravochnaya Kniga Semerkandskoy Oblasti³¹⁸”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 114-117.
- 2.2.1.1.41. “Reçenziya na Kniqu İstoriya Vladeteley Kaşğara³¹⁹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 213-220.

³¹⁰ P. Çvetkov, *İslam*, 1912, Kitabına Eleştiri

³¹¹ A.A. Vasilyev’in *Bizans Tarihi İle İlgili Dersler* adlı Kitabına Eleştiri.

³¹² E. Zambaour’un *Manuel de genealogie et de chronologie pour l’histoire de I’slam* adlı Kitabına Eleştiri.

³¹³ O Franke’in *Beitrage aus chinesisches Quellen zur Kenntnis der Turkvolker und Skythen Zentralasiens* adlı Kitabına Eleştiri.

³¹⁴ Chau Ju-Kua’nın *His work on the Chinese and Arab trade* adlı Kitabına Eleştiri.

³¹⁵ E.E. Bertelys’in *Fars Edebiyatı Tarihi* adlı Kitabına Eleştiri.

³¹⁶ *Description Topografic History of Bukhara* adlı Kitaba Eleştiri.

³¹⁷ *Mirza Muhammed Haydar’in Tarih-i Reşidi* adlı Kitaba Eleştiri.

³¹⁸ *Semerkand İli Rehber Kitabı* adlı Kitaba Eleştiri.

³¹⁹ *Kaşğar Hükümdarlarının Tarihi* adlı Kitaba Eleştiri.

- 2.2.1.1.42. “Reçenziya na Kniqu Srednya Azii. Ejemesyachnoye Literaturnoye İzdaniye³²⁰”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 265-270.
- 2.2.1.1.43. “Reçenziya na Kniqu E. Blochet, Introduction a l’histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-Din³²¹”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 270-311.
- 2.2.1.1.44. “Reçenziya na Kniqu Mirabiila descripta. Les Merveilles de l’Asie³²²”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 483-486.
- 2.2.1.1.45. “Reçenziya na Kniqu Franz Babinger, Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke³²³”, *Soçineniya*, T. VIII, Moskova 1973, 486-490.

2.2.1.2. Ülkemizde Yayımlanan Makaleleri

- 2.2.1.2.1. “Orta Asya’da Moğol Fütuhatına Kadar Hıristiyanlık”, *Türkiyat Mecmuası*, c. I, İstanbul 1925, 47-100.
- 2.2.1.2.2. “Kutadgu Bilig’in Zikrettiği Buğra Han Kimdir?”, *Türkiyat Mecmuası*, c. I, İstanbul 1925, 221-226.
- 2.2.1.2.3. “Orta Asya’da İslâmiyet’in İntişar Ettiği Zamana Ait Bir Âbide”, *Türkiyat Mecmuası* c. II, İstanbul baskı yılı: 1928, 1926, 69-74.
- 2.2.1.2.4. “Notlar ve Vesikalar: Radloff’un Lügatini Yeniden Neşir Meselesi”, *Türkiyat Mecmuası*, c. II, İstanbul baskı yılı: 1928, 1926, 385-387.
- 2.2.1.2.5. “Avrupa ve Dünyada Şarkî Tettebbu' Tarihi”, *Milli Tettebbular Mecmuası*, c. I, sy. 1, İstanbul 1331 (1915), 163-186.
- 2.2.1.2.6. “Avrupa ve Dünyada Şarkî Tetkik Tarihi II”, *Milli Tettebbular Mecmuası*, c. I, sy. 2, İstanbul 1331 (1915), 349-380.
- 2.2.1.2.7. “Avrupa ve Dünya Şarkî Tettebbu' Tarihi”, *Milli Tettebbular Mecmuası*, c. I, sy. 3, İstanbul 1331 (1915), 545-570.

³²⁰ *Orta Asya Adlı Edebiyyat Dergisi’ne Eleştiri*.

³²¹ E. Blochet’in *Introduction a l’histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-Din* adlı Kitabına Eleştiri.

³²² *Mirabiila descripta. Les Merveilles de l’Asie* adlı Kitaba Eleştiri.

³²³ Franz Babinger’in *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* adlı Kitabına Eleştiri.

- 2.2.1.2.8. “Avrupa ve Dünya’da Şarkî Tettebbu’ Tarihi”, Milli Tettebbular Mecmuası, c. II, sy. 5, İstanbul 1331 (1915), 343-349.
- 2.2.1.2.9. “Farsça Ark-Erk, Kale-Citadel”, TTK Belleteni, c. XIII, sy. 49, Ankara 1949, 327-330.
- 2.2.1.2.10. “Saffariler Tarihi Hakkında”, Belleten, c. VII, sy. 26, Ankara 1943, 319-340.
- 2.2.1.2.11. “Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair”, Belleten, c. XI, sy. 43, Ankara 1947, 515-539.
- 2.2.1.2.12. “Merv ve Murgab Suyunun Cereyanı”, Makaleler 3, çev. Aka-İsmail, AYR Yayın, 269.
- 2.2.1.2.13. “Uluğ Beg’in Sikkeleri”, Belleten, c. XI, sy. 50, 323-326.
- 2.2.1.2.14. “Türkmen tarihine ait taslak”, Türk Sazı, c. I, sy. 1, İstanbul 1943.
- 2.2.1.2.15. “XVII. Asırda Özbek Hanları Sarayında Merasim”, Türk Hukuk Tarihi Dergisi, I/1, İstanbul 1944.
- 2.2.1.2.16. “İslamlarda Mervaniler Mezhebi”, Belleten, c. X, sy. 38, Ankara 1946.
- 2.2.1.2.17. “Didon hiylesi masalına dair”, Halk Bilgisi Haberleri, sy. 25, 1933-1934.
- 2.2.1.2.18. “Ani Kitabesi İlhanlılar devrinde mali vaziyet”, Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası, c. I, İstanbul 1931, 135-159.

2.3. Ansiklopedi Maddeleri

2.3.1. Tek Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri (*EI^I*)

- 2.3.1.1. “Abu Said”, *EI^I*, I, Leiden 1938, 44-46.
- 2.3.1.2. “Abd al-kerim Bukhari”, *EI^I*, I, Leiden 1938, 49.
- 2.3.1.3. “Abd Al-Melik b. Nuh”, *EI^I*, I, Leiden 1938, 52-53.
- 2.3.1.4. “Abd ar Razzak”, *EI^I*, I, Leiden 1938, 68.
- 2.3.1.5. “Abu Ali b. Sunghur”, *EI^I*, I, Leiden 1938, 82.
- 2.3.1.6. “Abul Hasan b. Sumdjur”, *EI^I*, I, Leiden 1938, 97.
- 2.3.1.7. “Abulhayr”, *EI^I*, I, Leiden 1938, 101-102.
- 2.3.1.8. “Abu Muslim”, *EI^I*, I, Leiden 1938, 107-108.

- 2.3.1.9. “Abu Said Ghardizi”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 137-138.
- 2.3.1.10. “Ahmed b. Ebu Bekr Muhammed b. El-Muzaffer b. Muhtadj”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 198.
- 2.3.1.11. “Ahmed b. Sahl b. Haşim”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 201-202.
- 2.3.1.12. “Ahmed Djalvir”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 208.
- 2.3.1.13. “Ayman”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 223.
- 2.3.1.14. “Ak Saray”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 238.
- 2.3.1.15. “Aksu”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 239-240.
- 2.3.1.16. “Aksiket”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 247.
- 2.3.1.17. “Ali Tekin”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 311.
- 2.3.1.18. “Ali Tekin”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 337.
- 2.3.1.19. “Altaych”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 338.
- 2.3.1.20. “Amr b. Leys”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 352.
- 2.3.1.21. “Amu Derya”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 356-359.
- 2.3.1.22. “Andijan”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 369.
- 2.3.1.23. “Aral Denizi”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 436-437.
- 2.3.1.24. “Argun”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 447.
- 2.3.1.25. “Arslan Han, Muhammed B. Suleyman”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 480.
- 2.3.1.26. “Asad b. Abdullah”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 493-494.
- 2.3.1.27. “Astrahan”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 513-514.
- 2.3.1.28. “Atrek”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 533.
- 2.3.1.29. “Azak”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 550.
- 2.3.1.30. “Baghde Saray”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 584-585.
- 2.3.1.31. “Bahr Al Hazar”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 604.
- 2.3.1.32. “Bay”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 610.
- 2.3.1.33. “Beykhani Abul Hasan”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 615-616.
- 2.3.1.34. “Beykhani Abl Fadl”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 616-617.
- 2.3.1.35. “Baykal”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 617-618.
- 2.3.1.36. “Bakshi”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 624-625.
- 2.3.1.37. “Bakü”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 633-634.
- 2.3.1.38. “Balaklava”, *EI¹*, I, Leiden 1938, 637-638.

- 2.3.1.39. “Balami”, EI¹, I, Leiden 1938, 638-639.
- 2.3.1.40. “Balık”, EI¹, I, Leiden 1938, 645.
- 2.3.1.41. “Balık”, EI¹, I, Leiden 1938, 645.
- 2.3.1.42. “Balış”, EI¹, I, Leiden 1938, 646-647.
- 2.3.1.43. “Balkaş”, EI¹, I, Leiden 1938, 649-650.
- 2.3.1.44. “Banakit”, EI¹, I, Leiden 1938, 671.
- 2.3.1.45. “Benaketi”, EI¹, I, Leiden 1938, 671-672.
- 2.3.1.46. “Bardha’a”, EI¹, I, Leiden 1938, 683.
- 2.3.1.47. “Barmakid”, EI¹, I, Leiden 1938, 691-693.
- 2.3.1.48. “Bastjirdt”, EI¹, I, Leiden 1938, 697-698.
- 2.3.1.49. “Batıy”, EI¹, I, Leiden 1938, 709-712.
- 2.3.1.50. “Beq”, EI¹, I, Leiden 1938, 717.
- 2.3.1.51. “Berkay”, EI¹, I, Leiden 1938, 737-739.
- 2.3.1.52. “Bitikchi”, EI¹, I, Leiden 1938, 745.
- 2.3.1.53. “Bolqarı”, EI¹, I, Leiden 1938, 745.
- 2.3.1.54. “Bishbalık”, EI¹, I, Leiden 1938, 758-760.
- 2.3.1.55. “Buğra Han”, EI¹, I, Leiden 1938, 803-804.
- 2.3.1.56. “Buka”, EI¹, I, Leiden 1938, 807.
- 2.3.1.57. “Bukhara”, EI¹, I, Leiden 1938, 809-816.
- 2.3.1.58. “Burak Hadjip”, EI¹, I, Leiden 1938, 827-828.
- 2.3.1.59. “Burak Han”, EI¹, I, Leiden 1938, 828-830.
- 2.3.1.60. “Burhan”, EI¹, I, Leiden 1938, 831-832.
- 2.3.1.61. “Börü Tegin”, EI¹, I, Leiden 1938, 833-834.
- 2.3.1.62. “Bashandj”, EI¹, I, Leiden 1938, 836-837.
- 2.3.1.63. “Caghaniyan”, EI¹, I, Leiden 1938, 845-846.
- 2.3.1.64. “Caghan Rad”, EI¹, I, Leiden 1938, 846.
- 2.3.1.65. “Chagatay Han”, EI¹, I, Leiden 1938, 846-849.
- 2.3.1.66. “Cardjut”, EI¹, I, Leiden 1938, 863.
- 2.3.1.67. “Chelebi”, EI¹, I, Leiden 1938, 866-868.
- 2.3.1.68. “Cimkent”, EI¹, I, Leiden 1938, 891.
- 2.3.1.69. “Chingiz Han”, EI¹, I, Leiden 1938, 892-898.
- 2.3.1.70. “Cu”, EI¹, I, Leiden 1938, 917-919.

- 2.3.1.71. “Chunan”, EI¹, I, Leiden 1938, 919.
- 2.3.1.72. “Daghestan”, EI¹, I, Leiden 1938, 924-929.
- 2.3.1.73. “Dar-i Ahanin”, EI¹, I, Leiden 1938, 958-959.
- 2.3.1.74. “Derbend”, EI¹, I, Leiden 1938, 979-985.
- 2.3.1.75. “Djuveyni ala ad-din”, EI¹, I, Leiden 1938, 1115-1117.
- 2.3.1.76. “Djuveyni Shams ad-Din”, EI¹, I, Leiden 1938, 1117-1118.
- 2.3.1.77. “Faizabad”, EI¹, II, Leiden 1938, 44.
- 2.3.1.78. “Farab”, EI¹, II, Leiden 1938, 55.
- 2.3.1.79. “Farghana”, EI¹, II, Leiden 1938, 64-69.
- 2.3.1.80. “Ghayhatu”, EI¹, II, Leiden 1938, 135.
- 2.3.1.81. “Gandja”, EI¹, II, Leiden 1938, 136-137.
- 2.3.1.82. “Ghazan Mahmud”, EI¹, II, Leiden 1938, 158.
- 2.3.1.83. “Ghazi Ghirey”, EI¹, II, Leiden 1938, 159-160.
- 2.3.1.84. “Ghudjduwan”, EI¹, II, Leiden 1938, 175.
- 2.3.1.85. “Ghuza”, EI¹, II, Leiden 1938, 178-179.
- 2.3.1.86. “Ghirey”, EI¹, II, Leiden 1938, 181-182.
- 2.3.1.87. “Gok Tepe”, EI¹, II, Leiden 1938, 184.
- 2.3.1.88. “Gurgandj”, EI¹, II, Leiden 1938, 194-195.
- 2.3.1.89. “Ghurhan”, EI¹, II, Leiden 1938, 195.
- 2.3.1.90. “Ghadji Ghiray”, EI¹, II, Leiden 1938, 216-217.
- 2.3.1.91. “Hafiz-i Abru”, EI¹, II, Leiden 1938, 225-226.
- 2.3.1.92. “Haydar b. Ali”, EI¹, II, Leiden 1938, 231.
- 2.3.1.93. “Haydar Mirza”, EI¹, II, Leiden 1938, 232-233.
- 2.3.1.94. “Hakim Ata”, EI¹, II, Leiden 1938, 239.
- 2.3.1.95. “Hisar”, EI¹, II, Leiden 1938, 336.
- 2.3.1.96. “İbn Fadlan”, EI¹, II, Leiden 1938, 398.
- 2.3.1.97. “İlek Han”, EI¹, II, Leiden 1938, 496.
- 2.3.1.98. “İli”, EI¹, II, Leiden 1938, 499.
- 2.3.1.99. “İlkhan”, EI¹, II, Leiden 1938, 499-500.
- 2.3.1.100. “İrtişh”, EI¹, II, Leiden 1938, 559.
- 2.3.1.101. “Ishan”, EI¹, II, Leiden 1938, 569.
- 2.3.1.102. “İskender Han”, EI¹, II, Leiden 1938, 576.

- 2.3.1.103. "İslam Ghirey", EI¹, II, Leiden 1938, 579.
- 2.3.1.104. "İsmail b. Ahmed", EI¹, II, Leiden 1938, 583.
- 2.3.1.105. "İsmail b. Nuh", EI¹, II, Leiden 1938, 583.
- 2.3.1.106. "Kafa", EI¹, II, Leiden 1938, 660-662.
- 2.3.1.107. "Kalgha", EI¹, II, Leiden 1938, 742.
- 2.3.1.108. "Khalmık", EI¹, II, Leiden 1938, 750-751.
- 2.3.1.109. "Kansu", EI¹, II, Leiden 1938, 770-771.
- 2.3.1.110. "Khandan Ghirey", EI¹, II, Leiden 1938, 776.
- 2.3.1.111. "Karagozlu", EI¹, II, Leiden 1938, 786.
- 2.3.1.112. "Khara Khitay", EI¹, II, Leiden 1938, 789-791.
- 2.3.1.113. "Kharluk", EI¹, II, Leiden 1938, 820-821.
- 2.3.1.114. "Kars", EI¹, II, Leiden 1938, 829-830.
- 2.3.1.115. "Karshi", EI¹, II, Leiden 1938, 830.
- 2.3.1.116. "Kashkaycı", EI¹, II, Leiden 1938, 846-847.
- 2.3.1.117. "Kasimov", EI¹, II, Leiden 1938, 857-858.
- 2.3.1.118. "Kath", EI¹, II, Leiden 1938, 877.
- 2.3.1.119. "Kazak", EI¹, II, Leiden 1938, 896.
- 2.3.1.120. "Kayi", EI¹, II, Leiden 1938, 896.
- 2.3.1.121. "Kazan", EI¹, II, Leiden 1938, 896-897.
- 2.3.1.122. "Kerc", EI¹, II, Leiden 1938, 916-917.
- 2.3.1.123. "Hakan", EI¹, II, Leiden 1938, 938.
- 2.3.1.124. "Haladj", EI¹, II, Leiden 1938, 939.
- 2.3.1.125. "Khaladj", EI¹, II, Leiden 1938, 939.
- 2.3.1.126. "Halil Sultan", EI¹, II, Leiden 1938, 955-956.
- 2.3.1.127. "Khalkha", EI¹, II, Leiden 1938, 958-959.
- 2.3.1.128. "Han", EI¹, II, Leiden 1938, 963.
- 2.3.1.129. "Khanbalık", EI¹, II, Leiden 1938, 964.
- 2.3.1.130. "Khanju", EI¹, II, Leiden 1938, 966.
- 2.3.1.131. "Khansa", EI¹, II, Leiden 1938, 968.
- 2.3.1.132. "Kharezm", EI¹, II, Leiden 1938, 974-978.
- 2.3.1.133. "Harezmsah", EI¹, II, Leiden 1938, 980-981.
- 2.3.1.134. "Hazari", EI¹, II, Leiden 1938, 1003-1005.

- 2.3.1.135. “Khotan”, EI¹, II, Leiden 1938, 1011-1012.
- 2.3.1.136. “Khuttal”, EI¹, II, Leiden 1938, 1057.
- 2.3.1.137. “Khimak”, EI¹, II, Leiden 1938, 1085.
- 2.3.1.138. “Khaichaki”, EI¹, II, Leiden 1938, 1090.
- 2.3.1.139. “Dutlak”, EI¹, II, Leiden 1938, 1127-1129.
- 2.3.1.140. “Krim”, EI¹, II, Leiden 1938, 1162-1163.
- 2.3.1.141. “Kubilay”, EI¹, II, Leiden 1938, 1169-1170.
- 2.3.1.142. “Kucan”, EI¹, II, Leiden 1938, 1170-1171.
- 2.3.1.143. “Khuchum Han”, EI¹, II, Leiden 1938, 1171-1172.
- 2.3.1.144. “Kuldja”, EI¹, II, Leiden 1938, 1193-1194.
- 2.3.1.145. “Khurani”, EI¹, II, Leiden 1938, 1210.
- 2.3.1.146. “Kutbeddin Muhammed”, EI¹, II, Leiden 1938, 1251-1252.
- 2.3.1.147. “Manghishlak”, EI¹, III, Leiden 1938, 264-265.
- 2.3.1.148. “Manghiti”, EI¹, III, Leiden 1938, 265.
- 2.3.1.149. “Marghelan”, EI¹, III, Leiden 1938, 303.
- 2.3.1.150. “Sandabil”, EI¹, IV, Leiden 1938, 158.
- 2.3.1.151. “Saray”, EI¹, IV, Leiden 1938, 168-169.
- 2.3.1.152. “Sart”, EI¹, IV, Leiden 1938, 187-188.
- 2.3.1.153. “Sheybanidi”, EI¹, IV, Leiden 1938, 294-295.
- 2.3.1.154. “Shirvan”, EI¹, IV, Leiden 1938, 412-413.
- 2.3.1.155. “Sibir va İbir”, EI¹, IV, Leiden 1938, 429.
- 2.3.1.156. “Sin-i Kalan”, EI¹, IV, Leiden 1938, 470.
- 2.3.1.157. “Sır Darya”, EI¹, IV, Leiden 1938, 481-483.
- 2.3.1.158. “Sogdh”, EI¹, IV, Leiden 1938, 511.
- 2.3.1.159. “Sughdak”, EI¹, IV, Leiden 1938, 543.
- 2.3.1.160. “Tadjiki”, EI¹, IV, Leiden 1938, 648.
- 2.3.1.161. “Tahir b. Al Husain”, EI¹, IV, Leiden 1938, 660-661.
- 2.3.1.162. “Tahiriden”, EI¹, IV, Leiden 1938, 664-665.
- 2.3.1.163. “Tekhesh”, EI¹, IV, Leiden 1938, 678-679.
- 2.3.1.164. “Talish”, EI¹, IV, Leiden 1938, 694-695.
- 2.3.1.165. “Taraz”, EI¹, IV, Leiden 1938, 720.
- 2.3.1.166. “Tarim”, EI¹, IV, Leiden 1938, 728-729.

- 2.3.1.167. “Tashkent”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 745-746.
 2.3.1.168. “Tatar”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 759-760.
 2.3.1.169. “Teke”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 779-780.
 2.3.1.170. “Tekuder”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 781.
 2.3.1.171. “Terek”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 786-787.
 2.3.1.172. “Tibet”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 803-805.
 2.3.1.173. “Tutuzkhuzu”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 872-873.
 2.3.1.174. “Toktamış”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 874-876.
 2.3.1.175. “Tirmidh”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 860-862.
 2.3.1.176. “Tokharistan”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 874.
 2.3.1.177. “Thuman”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 905-906.
 2.3.1.178. “Turfan”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 967-969.
 2.3.1.179. “Turghat”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 969.
 2.3.1.180. “Turk”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 969-978.
 2.3.1.181. “Chaghatay Language”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 986-988.
 2.3.1.182. “Turkistan”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 1048-1049.
 2.3.1.183. “Turkhmen”, *EI*¹, IV, Leiden 1938, 1050-1051.

2.3.2. Tek Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri (*EI*²)

- 2.3.2.1. “Abdullah b. İskender”, *EI*², I, Leiden 1986, 46-47.
 2.3.2.2. “Abdulkerim Buhari”, *EI*², I, Leiden 1986, 70-71.
 2.3.2.3. “Abul Kayr”, *EI*², I, Leiden 1986, 133-135.
 2.3.2.4. “Ahmed b. Sehl”, *EI*², I, Leiden 1986, 277-278.
 2.3.2.5. “Ak Masjit”, *EI*², I, Leiden 1986, 310-312.
 2.3.2.6. “Altı Shehir”, *EI*², I, Leiden 1986, 422-423.
 2.3.2.7. “Altun Tash”, *EI*², I, Leiden 1986, 424-425.
 2.3.2.8. “Amr b. Al-Leyth”, *EI*², I, Leiden 1986, 451-453.
 2.3.2.9. “Atek”, *EI*², I, Leiden 1986, 734-735.
 2.3.2.10. “Baliabadra”, *EI*², I, Leiden 1986, 992-993.
 2.3.2.11. “Baykara”, *EI*², I, Leiden 1986, 1133-1134.
 2.3.2.12. “Baysungur”, *EI*², I, Leiden 1986, 1138-1139.

- 2.3.2.13. “Baysungur”, *EF*², I, Leiden 1986, 1139.
- 2.3.2.14. “Chagatai Kanat”, *EF*², II, Leiden 1986, 3-4.
- 2.3.2.15. “Haydar Mirza”, *EF*², III, Leiden 1986, 316-317.
- 2.3.2.16. “Hanbalık”, *EF*², IV, Leiden 1986, 1018-1020.
- 2.3.2.17. “Kugum Han”, *EF*², V, Leiden 1986, 313-314.
- 2.3.2.18. “Kurama”, *EF*², V, Leiden 1986, 399-400.
- 2.3.2.19. “Maveraunnehir”, *EF*², V, Leiden 1986, 851-852.
- 2.3.2.20. “Tırmıd”, *EF*², X, Leiden 2000, 543-544.
- 2.3.2.21. “Mansur b. Nuh”, *EF*², VI, Leiden 1991, 432-433.

2.3.2. Çok Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri

- 2.3.2.1. Barthold W.-Muhammed Şafî, “Abdül Rezzak”, *EF*², I, Leiden 1986, 90–91.
- 2.3.2.2. Barthold W.-V. Minorsky, “Abhaz”, *EF*², I, Leiden 1986, 100–102.
- 2.3.2.3. Barthold W.-H.A.R. Gibb, “Afshin”, *EF*², I, Leiden 1986, 240–241.
- 2.3.2.4. Barthold W.- B. Spuler, “Akıl Tekke”, *EF*², I, Leiden 1986, 319–320.
- 2.3.2.5. Barthold W.-V. Minorsky, “Aran”, *EF*², I, Leiden 1986, 353–354.
- 2.3.2.6. Barthold W.-B. Spuler-O. Pritsak, “Almalığ”, *EF*², I, Leiden 1986, 418–419.
- 2.3.2.7. Barthold W.-C. Cahen, “Alp Tekin”, *EF*², I, Leiden 1986, 420–421.
- 2.3.2.8. Barthold W.-V. Minorsky, “Ani”, *EF*², I, Leiden 1986, 507–508.
- 2.3.2.9. Barthold W.- B. Spuler, “Atsız”, *EF*², I, Leiden 1986, 749–750.
- 2.3.2.10. Barthold W.- B. Spuler, “Evliya Ata”, *EF*², I, Leiden 1986, 766-767.
- 2.3.2.11. Barthold W.- B. Spuler, “Baba Bey”, *EF*², I, Leiden 1986, 837–839.
- 2.3.2.12. Barthold W.-A. Bennigsen-H. Carrere, “Badakhshan”, *EF*², I, Leiden 1986, 854–855.
- 2.3.2.13. Barthold W.-F.R. Allchin, “Badghıs”, *EF*², I, Leiden 1986, 855–857.
- 2.3.2.14. Barthold W.- J. A. Boyle, “Balasagun”, *EF*², I, Leiden 1986, 986–987.
- 2.3.2.15. Barthold W.- B. Spuler, “Balkan”, *EF*², I, Leiden 1986, 1001–1002.

- 2.3.2.16. Barthold W.- F.R. Allchin, “Bamiyan”, *EF*², I, Leiden 1986, 1009–1010.
- 2.3.2.17. Barthold W.-H. Masse, “Banakiti”, *EF*², I, Leiden 1986, 1010–1011.
- 2.3.2.18. Barthold W.-A. Bennigsen, “Baraba”, *EF*², I, Leiden 1986, 1027–1028.
- 2.3.2.19. Barthold W.-D. Sourdel, “Al-Baramika”, *EF*², I, Leiden 1986, 1032–1033.
- 2.3.2.20. Barthold W.- J. A. Boyle, “Batu”, *EF*², I, Leiden 1986, 1105–1106.
- 2.3.2.21. Barthold W.-J.A. Boyle, “Baydu”, *EF*², I, Leiden 1986, 1129–1130.
- 2.3.2.22. Barthold W.- B. Spuler, “Bayram Ali Han”, *EF*², I, Leiden 1986, 1134–1135.
- 2.3.2.23. Barthold W.-J.A. Boyle, “Berke”, *EF*², I, Leiden 1986, 1187–1188.
- 2.3.2.24. Barthold W.-J.A. Boyle, “Chagatai Khan”, *EF*², II, Leiden 1991, 2–3.
- 2.3.2.25. Barthold W.-B. Spuler, “Celebi”, *EF*², II, Leiden 1991, 18–19.
- 2.3.2.26. Barthold W.-B. Spuler, “Copan Ata”, *EF*², II, Leiden 1991, 60–61.
- 2.3.2.27. Barthold W.-A. Bennigsen, “Dagestan”, *EF*², II, Leiden 1991, 88–89.
- 2.3.2.28. Barthold W.-J.A. Boyle, “Cuveyni”, *EF*², II, Leiden 1991, 606–607.
- 2.3.2.29. Barthold W.-B. Spuler, “Duklat”, *EF*², II, Leiden 1991, 621–622.
- 2.3.2.30. Barthold W.-B. Spuler, “Farab”, *EF*², II, Leiden 1991, 777–778.
- 2.3.2.31. Barthold W.-B. Spuler, “Fergane”, *EF*², II, Leiden 1991, 792–793.
- 2.3.2.32. Barthold W.-J.A. Boyle, “Gence”, *EF*², II, Leiden 1991, 975–976.
- 2.3.2.33. Barthold W., “Gardizi”, *EF*², II, Leiden 1991, 976-978.
- 2.3.2.34. Barthold W.-J.A. Boyle, “Kazan”, *EF*², II, Leiden 1991, 1041–1043.
- 2.3.2.35. Barthold W.-D.M. Lang, “Gökce Tengiz”, *EF*², II, Leiden 1991, 1117–1118.
- 2.3.2.36. Barthold W.-B. Spuler, “Haydar”, *EF*², III, Leiden 1986, 315–316.
- 2.3.2.37. Barthold W.-J.A. Boyle, “Hulagu”, *EF*², III, Leiden 1986, 568–569.
- 2.3.2.38. Barthold W.-G.E. Wheeler, “Ishan”, *EF*², IV, Leiden 1997, 111–113.
- 2.3.2.39. Barthold W.-B. Spuler, “Issik Kul”, *EF*², IV, Leiden 1997, 212–213.

- 2.3.2.40. Barthold W.-R. Wixman, “Karakalpak”, *EF*², IV, Leiden 1997, 610–611.
- 2.3.2.41. Barthold W.-J.A. Boyle, “Karakum”, *EF*², IV, Leiden 1997, 612–613.
- 2.3.2.42. Barthold W.-R. Wixman, “Karapapak”, *EF*², IV, Leiden 1997, 625–627.
- 2.3.2.43. Barthold W.-B. Spuler, “Karatekin”, *EF*², IV, Leiden 1997, 631–632.
- 2.3.2.44. Barthold W.-C.J. Heywood, “Kars”, *EF*², IV, Leiden 1997, 670–671.
- 2.3.2.45. Barthold W.-B. Spuler, “Kash”, *EF*², IV, Leiden 1997, 693–694.
- 2.3.2.46. Barthold W.-B. Spuler, “Kashgar”, *EF*², IV, Leiden 1997, 697–699.
- 2.3.2.47. Barthold W.-G. Hazai, “Kazak”, *EF*², IV, Leiden 1997, 848–849.
- 2.3.2.48. Barthold W.-A. Bennigsen, “Kazan”, *EF*², IV, Leiden 1997, 849–850.
- 2.3.2.49. Barthold W.-P.B. Golden, “Hazar”, *EF*², IV, Leiden 1997, 1180–1181.
- 2.3.2.50. Barthold W.-M.L. Brill, “Hive”, *EF*², V, Leiden 1986, 23–24.
- 2.3.2.51. Barthold W.-C.E. Bosworth, “Hokant”, *EF*², V, Leiden 1986, 30–31.
- 2.3.2.52. Barthold W.-G. Hazal, “Kırgız”, *EF*², V, Leiden 1986, 135–136.
- 2.3.2.53. Barthold W.-C.E. Bosworth, “Kızıl Kum”, *EF*², V, Leiden 1986, 245–247.
- 2.3.2.54. Barthold W.-J.A. Boyle, “Kubilay”, *EF*², V, Leiden 1986, 298–300.
- 2.3.2.55. Barthold W.-David V. Kermani, “Kumuk”, *EF*², V, Leiden 1986, 383–384.
- 2.3.2.56. Barthold W.-R.M. Savory, “Kura”, *EF*², V, Leiden 1986, 395–397.
- 2.3.2.57. Barthold W.-Yuri Bregel, “Mangu Timur”, *EF*², VI, Leiden 1991, 419–420.
- 2.3.2.58. Barthold W.-C.E. Bosworth, “Sherif Mazari”, *EF*², VI, Leiden 1991, 941–942.

2.4. Ülkemizde Yayımlanan Ansiklopedi Maddeleri

2.4.1. Tek Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri

- 2.4.1.1. “Abaka”, *İA*, I, İstanbul 1950, 1-4.
- 2.4.1.2. “Abazalar”, *İA*, I, İstanbul 1950, 6-8.
- 2.4.1.3. “Abdullah”, *İA*, I, İstanbul 1950, 34-35.
- 2.4.1.4. “Abdul Kerim”, *İA*, I, İstanbul 1950, 89-90.
- 2.4.1.5. “Abdülmelik”, *İA*, I, İstanbul 1950, 97-98.
- 2.4.1.6. “Abdulrezzak”, *İA*, I, İstanbul 1950, 109.
- 2.4.1.7. “Afşin”, *İA*, I, İstanbul 1950, 146.
- 2.4.1.8. “Ahal Teke”, *İA*, I, İstanbul 1950, 155.
- 2.4.1.9. “Ahmed”, *İA*, I, İstanbul 1950, 168-169.
- 2.4.1.10. “Ahmed b. Sahl”, *İA*, I, İstanbul 1950, 173.
- 2.4.1.11. “Akıska”, *İA*, I, İstanbul 1950, 240.
- 2.4.1.12. “Aksaray”, *İA*, I, İstanbul 1950, 274.
- 2.4.1.13. “Aksu”, *İA*, I, İstanbul 1950, 274-275.
- 2.4.1.14. “Ali Tegin”, *İA*, I, İstanbul 1950, 358.
- 2.4.1.15. “Alma”, *İA*, I, İstanbul 1950, 378.
- 2.4.1.16. “Alp Tegin”, *İA*, I, İstanbul 1950, 386.
- 2.4.1.17. “Altay”, *İA*, I, İstanbul 1950, 387.
- 2.4.1.18. “Altı Şehir”, *İA*, I, İstanbul 1950, 389.
- 2.4.1.19. “Altun Taş”, *İA*, I, İstanbul 1950, 390.
- 2.4.1.20. “Amr”, *İA*, I, İstanbul 1950, 414.
- 2.4.1.21. “Arakan”, *İA*, I, İstanbul 1950, 551.
- 2.4.1.22. “Aral Gölü”, *İA*, I, İstanbul 1950, 551-52.
- 2.4.1.23. “Argun”, *İA*, I, İstanbul 1950, 561-562.
- 2.4.1.24. “Arslan Han”, *İA*, I, İstanbul 1950, 610.
- 2.4.1.25. “Aşkabat”, *İA*, I, İstanbul 1950, 710.
- 2.4.1.26. “Atsız”, *İA*, II, İstanbul 1950, 6.
- 2.4.1.27. “Badgıs”, *İA*, II, İstanbul 1950, 192.
- 2.4.1.28. “Bahçesaray”, *İA*, II, İstanbul 1950, 225-227.
- 2.4.1.29. “Balaklava”, *İA*, II, İstanbul 1950, 269.

- 2.4.1.30. “Baliş”, *İA*, II, İstanbul 1950, 280.
- 2.4.1.31. “Balkaş”, *İA*, II, İstanbul 1950, 285-286.
- 2.4.1.32. “Bamiyan”, *İA*, II, İstanbul 1950, 296-298.
- 2.4.1.33. “Barak Hacib”, *İA*, II, İstanbul 1950, 307-308.
- 2.4.1.34. “Barak-Han”, *İA*, II, İstanbul 1950, 308-310.
- 2.4.1.35. “Batu”, *İA*, II, İstanbul 1950, 351-353.
- 2.4.1.36. “Baydar”, *İA*, II, İstanbul 1950, 367.
- 2.4.1.37. “Baydu”, *İA*, II, İstanbul 1950, 367-368.
- 2.4.1.38. “Baykal”, *İA*, II, İstanbul 1950, 400-401.
- 2.4.1.39. “Baykara”, *İA*, II, İstanbul 1950, 401.
- 2.4.1.40. “Bayram Ali Han”, *İA*, II, İstanbul 1950, 422.
- 2.4.1.41. “Baysungur”, *İA*, II, İstanbul 1950, 430-431.
- 2.4.1.42. “Badahşan”, *İA*, II, İstanbul 1950, 435-438.
- 2.4.1.43. “Bal’ami”, *İA*, II, İstanbul 1950, 465-466.
- 2.4.1.44. “Benakit”, *İA*, II, İstanbul 1950, 512-513.
- 2.4.1.45. “Benakiti”, *İA*, II, İstanbul 1950, 513.
- 2.4.1.46. “Bermekiler”, *İA*, II, İstanbul 1950, 560-563.
- 2.4.1.47. “Berza’a”, *İA*, II, İstanbul 1950, 565-566.
- 2.4.1.48. “Bişbalık”, *İA*, II, İstanbul 1950, 651-653.
- 2.4.1.49. “Böri-Tigin”, *İA*, II, İstanbul 1950, 740-741.
- 2.4.1.50. “Burtas”, *İA*, II, İstanbul 1950, 820-821.
- 2.4.1.51. “Buşenc”, *İA*, II, İstanbul 1950, 825-826.
- 2.4.1.52. “Burhan Ailesi”, *İA*, II, İstanbul 1950, 839-840.
- 2.4.1.53. “Cengiz”, *İA*, III, İstanbul 1950, 91-98.
- 2.4.1.54. “Çağaniyan”, *İA*, III, İstanbul 1950, 265.
- 2.4.1.55. “Çağan-Rud”, *İA*, III, İstanbul 1950, 266.
- 2.4.1.56. “Çağatay”, *İA*, III, İstanbul 1950, 266-270.
- 2.4.1.57. “Çarağan”, *İA*, III, İstanbul 1950, 359.
- 2.4.1.58. “Çelebi”, *İA*, III, İstanbul 1950, 369-370.
- 2.4.1.59. “Çimkent”, *İA*, III, İstanbul 1950, 399.
- 2.4.1.60. “Çoban”, *İA*, III, İstanbul 1950, 439.
- 2.4.1.61. “Çoban Ata”, *İA*, III, İstanbul 1950, 439-440.

- 2.4.1.62. “Çu”, İA, III, İstanbul 1950, 442-443.
- 2.4.1.63. “Demirkapı”, İA, III, İstanbul 1950, 522.
- 2.4.1.64. “Derbend”, İA, III, İstanbul 1950, 532-539.
- 2.4.1.65. “Duğlat”, İA, III, İstanbul 1950, 652-654.
- 2.4.1.66. “Ebu Ali”, İA, IV, İstanbul 1950, 10-11.
- 2.4.1.67. “Ebülhasan”, İA, IV, İstanbul 1950, 83.
- 2.4.1.68. “Etek”, İA, IV, İstanbul 1950, 398.
- 2.4.1.69. “Etrek”, İA, IV, İstanbul 1950, 398-399.
- 2.4.1.70. “Evliya Ata”, İA, IV, İstanbul 1950, 399-400.
- 2.4.1.71. “Farab”, İA, IV, İstanbul 1950, 450-451.
- 2.4.1.72. “Fergana”, İA, IV, İstanbul 1950, 558-565.
- 2.4.1.73. “Feyzabad”, İA, IV, İstanbul 1950, 592.
- 2.4.1.74. “Gazan”, İA, IV, İstanbul 1950, 729-730.
- 2.4.1.75. “Gerdizi”, İA, IV, İstanbul 1950, 766-767.
- 2.4.1.76. “Germesir”, İA, IV, İstanbul 1950, 767.
- 2.4.1.77. “Geyhatu”, İA, IV, İstanbul 1950, 770.
- 2.4.1.78. “Gök-Tepe”, İA, IV, İstanbul 1950, 813.
- 2.4.1.79. “Gucduvan”, İA, IV, İstanbul 1950, 820.
- 2.4.1.80. “Gurhan”, İA, IV, İstanbul 1950, 825.
- 2.4.1.81. “Gurganc”, İA, IV, İstanbul 1950, 846.
- 2.4.1.82. “Ahmed Paşa”, İA, V1, İstanbul 1950, 71-76.
- 2.4.1.83. “Halha”, İA, V1, İstanbul 1950, 127.
- 2.4.1.84. “Halil Sultan”, İA, V1, İstanbul 1950, 162.
- 2.4.1.85. “Hanfu”, İA, V1, İstanbul 1950, 211.
- 2.4.1.86. “Hansa”, İA, V1, İstanbul 1950, 220.
- 2.4.1.87. “Harizmşah”, İA, V1, İstanbul 1950, 263-265.
- 2.4.1.88. “Haydar”, İA, V1, İstanbul 1950, 387.
- 2.4.1.89. “Hisar”, İA, V1, İstanbul 1950, 538.
- 2.4.1.90. “Hokand”, İA, V1, İstanbul 1950, 553-556.
- 2.4.1.91. “Hoten”, İA, V1, İstanbul 1950, 565-567.
- 2.4.1.92. “Hulagu”, İA, V1, İstanbul 1950, 581-582.
- 2.4.1.93. “Huttel”, İA, V1, İstanbul 1950, 620-621.

- 2.4.1.94. “İli”, *İA*, V2, İstanbul 1950, 971-972.
- 2.4.1.95. “İskender-Han”, *İA*, V2, İstanbul 1950, 1083-1084.
- 2.4.1.96. “İsmail”(İsmail B. Ahmed), *İA*, V2, İstanbul 1950, 1111.
- 2.4.1.97. “İsmail”(İsmail B. Nuh), *İA*, V2, İstanbul 1950, 1112.
- 2.4.1.98. “Kefe”, *İA*, VI, İstanbul 1950, 535-537.
- 2.4.1.99. “Kerç”, *İA*, VI, İstanbul 1950, 582-583.
- 2.4.1.100. “Keş”, *İA*, VI, İstanbul 1950, 600.
- 2.4.1.101. “Kuçan”, *İA*, VI, İstanbul 1950, 950.
- 2.4.1.102. “Kulca”, *İA*, VI, İstanbul 1950, 976-977.
- 2.4.1.103. “Kurama”, *İA*, VI, İstanbul 1950, 994-995.
- 2.4.1.104. “Mangışlak”, *İA*, VII, İstanbul 1950, 283-284.
- 2.4.1.105. “Mangıt”, *İA*, VII, İstanbul 1950, 284-285.
- 2.4.1.106. “Mansur”, *İA*, VII, İstanbul 1950, 305.
- 2.4.1.107. “Maveraünnehr”, *İA*, VII, İstanbul 1950, 408-409.
- 2.4.1.108. “Mezar-ı Şerif”, *İA*, VIII, İstanbul 1950, 201.
- 2.4.1.109. “Saray”, *İA*, X, İstanbul 1950, 206-207.
- 2.4.1.110. “Sart”, *İA*, X, İstanbul 1950, 236-237.
- 2.4.1.111. “Sendabil”, *İA*, X, İstanbul 1950, 493.
- 2.4.1.112. “Sır-Derya”, *İA*, X, İstanbul 1950, 566-568.
- 2.4.1.113. “Sibir ve İbir”, *İA*, X, İstanbul 1950, 585.
- 2.4.1.114. “Sin-i Kelan”, *İA*, X, İstanbul 1950, 655.
- 2.4.1.115. “Slavlar”, *İA*, X, İstanbul 1950, 729-731.
- 2.4.1.116. “Sogd”, *İA*, X, İstanbul 1950, 736-737.
- 2.4.1.117. “Sugdak”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 1-2.
- 2.4.1.118. “Şeybaniler”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 456-458.
- 2.4.1.119. “Şirvan”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 571-573.
- 2.4.1.120. “Şirvanşah”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 573-575.
- 2.4.1.121. “Tacik”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 616-617.
- 2.4.1.122. “Taciki”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 617.
- 2.4.1.123. “Tahiriler”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 636-637.
- 2.4.1.124. “Taliş”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 696-697.
- 2.4.1.125. “Taraz”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 769.

2.4.1.126. “Tarım”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 771-772.

2.4.1.127. “Toharistan”, *İA*, XIII, İstanbul 1950, 399-400.

2.4.1.128. “Türkistan”, *İA*, XII, İstanbul 1950, 140-142.

2.4.1.1. Tek Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri Tanıtımı

2.4.1.1.1. Abaka

Barthold bu maddesinde Mart 1234'te Moğolistan'da doğan İlhanlıların ikinci hükümdarı olan Abaka Han hakkında bilgi vermiştir. Hülagu ölünce tahta çıkan Abaka, Mısır Memlûklülerine karşı babasının başlattığı mücadeleye devam etmiştir. Bu mücadele için Batı Hristiyanları ile anlaşmalar yapmış, Lyon ve Roma'ya elçiler göndermiştir. İçkiye düşkün olduğu için 1282 senesinde ölmüştür.

2.4.1.1.2. Abazalar

Barthold bu maddesinde Batı Kafkasya'da Karadeniz sahillerinde oturan kabilenin adının Abazalar olduğunu söylemiştir. Kafkas dağları ana silsilesinden sahile uzanan ve Kuzeyde Gagry ile Güneyde Ingur bölgesi arasındaki arazi Abaza memleketi olarak nitelendiriliyormuş. Bu memleket 1235 yılında Şervaşidze hanedanına tımar olarak verilmiştir. Abazalar bu dönem Trabzon Rumları ile birleşerek Müslümanlara karşı savaşmışlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'i almasıyla Abazalar da Müslüman olmaya başlamışlar. Muhaceret ve dağlıların isyanına katıldıkları için nüfusları azalarak 1881'de 20.000 olarak sayılmıştır.

2.4.1.1.3. Abdullah B. İskender

Barthold bu maddesinde Şeybani hanedanının en büyük hükümdarı olan Abdullah b. İskender hakkında bilgi vermiştir. Abdullah b. İskender 1533 yılında Zarafşan'ın iki başlıca kolu arasındaki Miyankal'da doğmuştur. Buharayı, 1557 yılında alarak başkent yapmış, babasının ölümünden sonra tahta çıkmıştır. Belh 1574'te, Semerkant 1578'de, 1583 yılında Taşkent şehri ile Sır Derya'nın Kuzeyinde kalan memleketleri, 1583 yılında Fergana'yı ele geçirmiştir. Taşkent'te 1587 yılında ortaya çıkan isyanı bastırmış, Badahşan, Horasan, Gilan ve Harizmî fethetmiştir. Semerkant'a 1598 yılında düzenlediği ikinci sefer sırasında ölmüştür.

2.4.1.1.4. Abdul Kerim Buhârî

Barthold bu maddesinde Buharalı bir müverrih olan Abdülkerim Buhârî hakkında bilgi vermiştir. Buhârî, 1807 yılında İstanbul'a yerleşmiş ve 1818 yılında Orta Asya memleketlerinin coğrafi vaziyeti ve kendi zamanına kadar bu memleketlerin tarihi hakkında bir eser yazmıştır. Hayatının sonuna kadar İstanbul'da yaşamış ve burada vefat etmiştir.

2.4.1.1.5. Abd Al Malik Bin Nuh

Maveraünnehrin hükümdarı Nuh b. Mansur'un oğlu. Gazneli Mahmud tarafından yenilgiye uğrayınca Horasan'ı terk edip Buhara'ya sığındı. Aynı yıl İlek Naşr'ın saldırısı olunca yerli halktan destek bulamadı ve Buhara'yı muharebesiz teslim etti. Kendisi ve hanedanın diğer üyeleri Özkend'e götürüldü.

2.4.1.1.6. Abdülrezzak Semerkandi

Barthold bu maddesinde *Matla'u's-sa'deyn ve Matla'u'l-bahreyn* adlı eserlerin yazarı İranlı müverrihlerden olan Kemaleddin b. İshak el-Semerkandî hakkında bilgi vermiştir. Semerkandi eserinde İlhan Ebû Sa'id'in doğumundan ve cülüsünden kısaca bahsederek, tarih sırası ile 1317-1471 yılları arasındaki olayları anlatmıştır.

2.4.1.1.7. Afşin

Orta Asya'da Uruşana eyaletinde İslamiyet Öncesi yerli prenslerin unvanıydı. Son Afşin Haydar b. Kavus halife El Mutasım zamanında Babek isimli şahsın önderlik ettiği Hurremi isyanını bastırdı. Aynı yıl irtidatla itham edilen Afşin zindana atıldı ve aç bırakılarak öldürüldü.

2.4.1.1.8. Ahal Tekke

Barthold bu maddesinde Türkistan'da bir bölge olan Ahal Tekke hakkında bilgi vermiştir. Ahal'ın Kızıl Avrat ve Gyours demiryolu istasyonları arasında Küren Dağ ve Kopet Dağ silsilelerinin kuzey bölgesinde kalan bir bölge olduğunu kaydetmiştir. Burası, 1881 yılında Ruslar tarafından işgal edilmiş ve 1890 yılına

kadar adını korusa da sonraları Ruslar tarafından adı değiştirilerek Aşkabat ismi verilmiştir.

2.4.1.1.9. Ahmed

Barthold bu maddesinde Şağaniyan hükümdarlar sülalesinden olan Ahmed hakkında bilgi vermiştir. Babasının yerine 939 yılında Horasan'a vali olarak gönderilmiştir. Büveyhiler ve Ziyarilere karşı başarılı mücadele vererek Rey şehrini zapt etmiştir. Ahmed, 955 yılında ölünce cesedi Şağaniyan'a götürülmüştür. İbnü'l-Esir ile Gerdizi onun hakkında Es-Salami'nin *Tarih-i Vulat-ı Horasan* adlı eserinden alıntılar yapmışlar.

2.4.1.1.10. Ahmed B. Sahl

Barthold bu maddesinde Sasani olmakla iftihar eden Horasan valisi Ahmed b. Sehl hakkında bilgi vermiştir. İbn Sehl öldürülen kardeşinin intikamını almak için halkı ayaklandırmışsa da yakalanarak Sislan'a götürülmüş fakat oradan kaçarak Samanilerden İsmail b. Ahmed'e sığınmıştır. Nasr b. Ahmed komutasında Hüseyin b. Ali el-Mervrüdi'yi yendi. Daha sonra kendisi isyan edince yakalanmış ve Buhara'ya götürülmüş ve orada 919 yılında hapiste ölmüştür.

2.4.1.1.11. Akıska

Borthold bu maddesinde bir gürcü kalesi olan Akıska hakkında bilgi vermiştir. 1635'te Osmanlı ordusu 23 günlük muhasardan sonra kaleyi almış daha sonra 1829 Edirne antlaşması ile Ruslara teslim etmiştir.

2.4.1.1.12. Aksaray

Bartold bu maddesinde öncelikle Aksaray şehrinin isim olarak anlamını açıklamıştır. Daha sonra şehrin coğrafi bölge olarak İç Anadolu'da Koçhisar gölüne (Tuz gölü) dökülen Beyaz suyun ovaya girdiği yerde göle 33 km. mesafede kurulduğunu belirtmiştir. İslam öncesinde şehrin Archelais adını taşıdığına değinmiştir. Kapadokya'nın son krallarından olan Archelaoa tarafından inşa edildiğini, Selçuklu döneminde Türklerin eline geçtiğini bildirmiştir.

Karamanoğulları döneminde Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir şehir olan Aksaray'ın halkı Osmanlı döneminde İstanbul'a Aksaray semtine göç etmiştir. Son olarak da Aksaray'ın sanayisini ve şehirde bulunan meyve bahçelerini anlatmıştır.

2.4.1.1.13. Aksu

Barthold bu maddesinde Aksu kelimesini etimolojik olarak incelemiş ve Türkçe konuşulan memleketlerde nehir ismi olarak kullanıldığını bildirmiştir. Bir nehrin ana yatağında akmakta devam eden kısmına ak su veya ak derya denildiğini vurgulamıştır.

2.4.1.1.14. Ali Tegin

Barthold bu maddesinde İlhanlı Emiri Ali Tegin ile ilgili çelişkili bilgileri aydınlatmaya çalışmıştır. İbn al-Asir'e göre Ali Tegin Maverâünnahrin fatihi Nasr b. Ali'nin kardeşidir. Fakat Barthold bu bilgiyi kabul etmeyerek Ali isminin o dönem sikkelerinden hiç birinin üzerinde olmadığını tezine delil getirmiştir. Ali Tegin Harizmşah Altuntaş Sultan Mesud'un veziri olduğunu ve Debusiye savaşında Sultan'ın ölmesiyle tahta oturduğunu belirtmiştir.

2.4.1.1.15. Alma

Barthold'un İslam Ansiklopedisi'ndeki en kısa maddelerinden biridir. O, bu maddede Alam'nın Kırım Bahçeray'ın güneyinde küçük bir ırmak olduğunu belirtir ve 20 Eylül 1854'te ırmak kıyısında yapılan müttefik Türk, Fransız ve İngiliz ordusunun Menşikov komutasındaki Rus ordusunu burada yenmesi sebebiyle meşhur olduğuna değinir.

2.4.1.1.16. Alp Tegin

Barthold bu maddesinde Alp Tegin'in Gaznevi devletinin müessisi ve satın alınmış Türk kölesi olmasını ele alır. Alp Tegin Hassa kumandanlığı görevine yükseldikten sonra Abu Ali al-Balami'nin vezir olmasına yardım etmiştir. Horasan valiliğine tayin edildiği halde gitmeyince memuriyetten azledilmiştir sonra Belh

şehrine giderek Samanilerin üzerine gönderdiği orduyu yenip Gazne'yi zapt edip müstakil imparatorluk kurmuştur.

2.4.1.1.17. Altay

Barthold bu maddesinde öncelikle Altay dağlarının, Ob ve İrtiş nehirlerinin doğduğu bölgedeki sıra dağların adı olduğunu söyler. Sonra da güney Altay'ın en eski adının Çince Kin-Şan olduğunu belirtir. Altıncı asrın Yunan seyahatnamelerinde Ak-tağın bu dağlara işaret ettiğini kaydeder. Yeni araştırmalar sonucunda Yunanların söz ettiği bu dağların Altay'da değil Tian-Şan'da araştırılması gerektiğini söyler. Karışıklığın sebebine değinir. Moğolca etkileşiminden söz eder. Altay ismini Kamlıkların hâkimiyeti esnasında ortaya çıktığı tezini ortaya sürer. Türklerin günümüzde Altay kelimesinin anlamından habersiz olduğunu vurgular. Tezinin eski bir Türk hikâyesinde kelimenin Altı-Ay şeklinde ikiye ayrıldığını söyleyerek destekler. Altay'ın yüksek dağ anlamında cins isim olarak kullanıldığını belirtip bitirir.

2.4.1.1.18. Altı Şehir

Altı şehir anlamındadır. “Altı” kelimesi doğu Türkistanda “Alta” diye yazılır. Doğu Türkistan'ın Kuça, Aksu, Uç-Turfan, Kaşgar, Yarkand ve Hotan şehirleri için verilen addır. Günümüzde bunlara Yangı-Hişar da katılarak yedi şehir oldu.

2.4.1.1.19. Altıntaş

Barthold bu maddesinde Altıntaş'ın Anadolu'da Kütahya ile Afyonkarahisar arasında Porsuk çayı üzerinde bir köy olduğuna değinir. Altıntaş'ta yapılan 1935 sayımına göre nahiyenin 47 köyü ve hepsi Müslüman Türk olan 18.235 nüfusu vardır.

2.4.1.1.20. Amr

Barthold bu maddesinde Amr b. El-Leys es-Saffar'ın Saffarilerden olduğunu, gençliğinde katırcılık ve daha sonra duvarcılık yaptığını ve biraderi Yakub'un ordu kumandanı olmasıyla ün kazandığını bildirmiştir. Amr'ın ölümünden sonra halifeye

biat etmiş ve Horasan, Fars, İsfahan, Sistan, Kirman ve Sind eyaletlerini tımar olarak almıştır. Daha sonra hasımlarıyla aralarında olan çekişmelerden dolayı Belh'te esir edilerek Bağdat'a götürülmüştür. Halk tarafından sevilme de Nişabur ve Sistan'da hayır müesseseleri kurdurmuştur.

2.4.1.1.21. Aral Gölü

Barthold bu maddesinde öncelikle Aral gölünün yüzölçümü ve bulunduğu coğrafyayla ilgili bilgi vermiştir. Daha sonra Aral gölünün tarihine değinerek Yunanların bu göl hakkında bilgilerinin olmadığını, Aral gölüyle bağlı geniş bilgilerin Arap yazarlar tarafından verildiğini belirtmiştir.

2.4.1.1.22. Arakan

Barthold bu maddesinde Arakan'ın Hindistan'ın şarkında İngilizlerin 1826'da zapt ettikleri Burma eyaletinin bölgelerinden birinin ve bu bölgeden geçen dağların adı olduğunu söyledikten sonra dağın coğrafi özellikleri hakkında bilgi vermiştir.

2.4.1.1.23. Argun

Barthold bu maddesinde Argun Han hakkında bilgi vermiştir. Argun'un doğumunu ve babası öldükten sonra amcasına biat etmek zorunda kalmasını anlatmıştır. Argun amcasına karşı çıkınca yakalanmış ve kapatıldığı zindandan daha sonra serbest bırakılmıştır. Ardından amcasını teslim alarak öldürmüştür. İran'da birçok şehrin temelini atmıştır. Öldükten sonra oğlu Gazan Han, mezarının üstüne bir türbe yaptırmıştır.

2.4.1.1.24. Arslan Han

Barthold bu maddesinde Arslan Han'ın Karahan sülalesinden olduğunu ve Maveräünnehir hükümdarlarından biri olduğunu bildirmiştir. Daha sonra Arslan Han'ın tahta çıkışı ve onun zamanında yaşanan olaylardan bahsetmiştir. Sancar ile kayın babası arasında çıkan savaş zamanı hastalık nedeniyle öldüğünü söylemiştir.

2.4.1.1.25. Aşkabad

Ahal Tekke bölgesinin 1851 yılından önceki en önemli Türkmen köyüdür. Doğrusu İşkabad veya Ashabad olan bu şehir Türkmenistan'ın en önemli şehridir. İran'ın Meşhed şehrine posta yoluyla bağlı önemli demir yolu durağıdır.

2.4.1.1.26. Atsız

Barthold bu maddesinde Atsız b. Muhammed b. Anuştegin hakkında bilgi vermiştir. Harizm emri olan Atsızın Sultan Sencere karşı yaptığı ayaklanmaları anlatmıştır. Atsız başarısız ayaklanmalardan sonra Sencer esir alındığı zaman Guzzlara karşı gelmiştir. Amu şehrinin kendisine verilmesini istese de bu isteği kabul edilmemiştir.

2.4.1.1.27. Badgis

Barthold bu maddesinde Afganistanın şimal garbinde bulunan bir bölge olan Badgis hakkında bilgi vermiştir. İsmi anlamının bu bölgede esen şiddetli rüzgarlardan dolayı "rüzgarın kalktığı yer" olduğunu belirtmiştir.

2.4.1.1.28. Bahçesaray

Barthold bu maddesinde Kırımın idare merkezi Akmescidden 32 km ve denizden de aynı uzaklıkta olan Türk şehri Bahçesaray hakkında bilgi vermiştir. Hacı Giray zamanında payitaht eski adı Kırk-Yer olan Bahçesaray taşınmış ve burası ün kazanmaya başlamıştır. Daha sonra şehir 1736 da Münnich komutasındaki Rus ordusunun işğaline uğramış ve yıkılıp harap edilmiştir. 1783 te Potemkin II Katerina için şehri tekrar tamir ettirmiştir.

2.4.1.1.29. Balaklava

Barthold bu maddesinde Kırım yarımadasının güney batısında Akyardan 13 km uzakta yerleşen liman şehri Balaklava hakkında bilgi vermiştir. Limanın ismi iskit hükümdarlarından Skilvrosun oğlu Palakosun adından gelmektedir. Şehir uzun süre Roma, Bizans imparatorluğuna tabi olmuş 1475 yılında Osmanlılar, 1783'te Ruslar şehri almışlar.

2.4.1.1.30. Baliş

Barthold bu maddesinde moğol para birimi olan Baliş hakkında bilgi vermiştir. Vassafa göre 1 altın baliş 2000 dinar, 1 gümüş baliş 200 dinar, kağıt olarak ta 10 dinara tekabül ediyormuş.

2.4.1.1.31. Balkaş

Barthold bu maddesinde Orta Asyanın Araldan sonra en büyük gölü olan Balkaş gölü hakkında bilgi vermiştir. Genel tartışmalar bu gölün tatlı veya tuzlu olmasıyla bağlıdır. Fakat 1903 yılında Rus araştırmacılar gölün tatlı sulu olduğunu söylemişler.

2.4.1.1.32. Bamiyan

Barthold bu maddesinde Amuderya ve İnduş havzaları arasında yerleşen ve büyük önemi olan Bamiyan sehri hakkında bilgi vermiştir. Çinli seyyah Hüen-Tsang VII sırda sehri ve vadiyi tasvir etmiştir. Şehirde bulunan manastır ve rahibleri hakkında bilgi verdikten sonra şehrin coğrafi özelliklerini anlatmıştır. Yine Çin kaynaklarına dayanarak şehrin Türk Yabgusuna tabi olduğunu zikretmiştir. Moğol istilası döneminde 1221 yılında şehir kuşaltmış ve Çengiz Hanın torunu Mütügen bu kuşatma sırasında ölmüştür. Bunun üzerine kısa sürede şehir alınmış ve tüm halkı kafledilmiştir. Raşid al-Dine göre katliam sonrası şehir Mo-kurgan (kötü kale olarak) anılmıştır.

2.4.1.1.33. Barak Hacib

Bu maddesinde Barthold Kirman beyi ve memlekette yeni bir hanedanın müessisi putperest Karahıtay halkına mensup Barak Hacib hakkında bilgi vermiştir. Cüveyniye göre Talas müharibesinde Karahıtaylar yenilince Barak Hacib Harzemşah Muhammed b. Tekeşe getirilmiş ve onun hizmetine girmiştir. İsfahan veziri ile aralarındaki kavgadan dolayı ailesine ve mülkünü alıp Hindistana giderken yolda Kirman beyi Şuca al-Din karılarına ve malına göz dikerek Barak Hacibe saldırmış fakat yenilmiştir. Bunun üzerine Barak Hacib daha da güçlenmiştir. Moğollar Sistani zapt etmek isterken bunların reisi Tair Bahadur Barak Hacibden yardım istemiş.

Fakat o yaşı olduğunu ileri sürerek yerine oğlunu göndermiştir. Oğlu yoldayken 1235 yılında ölmüştür.

2.4.1.1.34. Barak Han

Barthold bu maddesinde Orta Asya'da bir moğol emiri olan Barak Han hakkında bilgi vermiştir. Barak Han Çağatayın torununun oğlu idi. Babası Yisün-Tuva 1251 yılı olaylarına karşıtı için öldürülmüş ve Barak Han Moğolistan'da terbiye edilmiştir. Daha sonra Kubilay Çağatay hanı olarak tanınan Mubarek Şaha mektup göndererek ikisini niyabet etmeye memur etmiştir. Barak Han Ögedey Hanın torunu Kaydu ile sürekli mücadele içinde olmuş ve sonuç olarak ta 1270 yılında Kaydunun saldırdığını duyunca çadırında korkudan ölmüştür.

2.4.1.1.35. Batu

Barthold bu maddesinde Altın-Ordu devletinin kurucusu olan Batu hakkında bilgi vermiştir. Batu Cengiz'in torunu ve Cucinin ikinci oğludur. Cuci babasından önce öldüğü için ikinci oğlu Batu garp orduları tarafından babasının halefi olarak tanındı. Daha sonra Barthold Batunun seferleri hakkında geniş bilgi vermiştir. Ruslar tarafından zalim diye tanınan Batuya kendi tebası sayın han diyordu ve Cuzcani ve ermeni Magakiya Batu hakkında adil, halim ve hakim bir hükümdar olarak bahsetmişlerdir.

2.4.1.1.36. Baydar

Barthold bu maddesinde Kırım yarımadasında yerleşen Baydar hakkında bilgi vermiştir. Yalta kazasındaki bir Türk köyü olan Baydar şairlerin şiirlerinde övgüyle bahsettiği Baydar vadisinin başlıca bir merkezidir.

2.4.1.1.37. Baydu

Barthold bu maddesinde İlhanlılar sülalesini tesis eden Hülagunün torunu Baydu hakkında bilgi vermiştir. Kısa süreliğine tahta çıkan Baydu Gazan Hanın Horasandan yürüdüğünü ve amcasının katillerini cezalandıracağını duyunca maiyeti tarafından terkedildi. Kaçarken Nahcivan civarında esir düştü.

2.4.1.1.38. Baykal

Barthold bu maddesinde Sibiryada bulunan Baykal gölü hakkında bilgi vermiştir. Baykal gölünün coğrafi özelliklerinden bahsettikten sonra Baykal kelmesinin etimolojisi üzerinde durmuş ve bu kelimenin yakutçada deniz, Türkçede ise zengin göl anlamına geldiğini vurgulamıştır.

2.4.1.1.39. Baykara

Barthold bu maddesinde Timurun torunu, Şeyh Omar'ın oğlu Baykara hakkında bilgi vermiştir. Balh emiri olan Baykara kardeşi İskendere saldırıp ödürünce hapsedildi. Kaydu tarafından Kandahara gitmesine mücade edildi. Orda da isyan edince yakalandı. Bu kez Şahrüh tarafından affedilerek Hindistana gitmesine mücade edildi ve bir daha kimse ondan bahsetmedi.

2.4.1.1.40. Bayram Ali Han

Barthold bu maddesinde Merv emiri Bayram Ali Han hakkında bilgi vermiştir. Babası Kaçar ailesinin İzzaldinlu kolundan, annesi ise bir Türkmendi. Buharalı Murad-Bi'ye karşı savaşırken pusuya düşürülüp ödürülmüş ve kafası Buharaya götürülüp teşhir edilmiştir.

2.4.1.1.41. Baysungur

Barthold bu maddesinde Semerkand sultanı Mahmudun ikinci oğlu ve sultan Abu Saidin torunu Baysungur hakkında bilgi vermiştir. Babasının ölümünden sonra Semerkand'a çağırılmış ve tahtan indirilmiştir. Bir süre sonra Beg Husrav Şahin yardımıyla isyan etse de daha sonra aynı kişi tarafından ihanete uğramış ve ödürülmüştür.

2.4.1.1.42. Badahşan

Barthold bu maddesinde Amu Derya nehrinin kaynağı olan Penc nehrinin yukarı mecrasının sol sahilindeki dağlık memleket olan Badahşan hakkında bilgi vermiştir. Çoğu zaman Badahşan, Arap yazılarında ise Badahşanat olarak geçmiştir. Barthold bu memleket hakkında bilgi verirken tarihini çok geniş bir şekilde ele

almıştır. Bu memleketin sahip olduğu yeraltı zenginliklerinden dolayı yapılan mücadeleleri Rusların bu bölgeyi aldığı döneme kadar tefsilatlı bir şekilde yazmıştır.

2.4.1.1.43. Balami

Barthold bu maddesinde Samanoğulları devletinde iki nazir olan baba ve oğulun aile ismi olan Balami hakkında bilgi vermiştir. Samani'nin *Kitab al-ansab* eserinde geçen iki rivayeti nakletmiştir.

2.4.1.1.44. Benakit

Barthold bu maddesinde Orta Asya'da bulunan bir şehir olan Benakit hakkında bilgi vermiştir. Mukaddasi bu şehrin adını Binakas olarak bildirmiştir. Cengiz zamanında küçük bir moğol ordusuna teslim olan şehir Timur zamanına kadar harabe olarak kalmış. Timur şehri tamir ederek oğlu Şahruhun şerefine Şahruhiya adını vermiştir.

2.4.1.1.45. Benakiti

Barthold bu maddesinde İranlı şair ve tarihçi olan Fah al-din Ebu Süleyman Davud b. Muhammed hakkında bilgi vermiştir. Blochet Çin kaynaklarına dayanarak *Cami al-tavarih* eserinin Raşid al-din tarafından değil de Benakiti tarafından yazıldığını söylemesini yalanlamıştır. Benakitinin yazdığı 9 fasıllık eserin ise 8 faslının Çin tarihini ihtiva ettiğini belirtmiş ve Müller tarafından farsça ve latıncaya çevrildiğini bildirmiştir.

2.4.1.1.46. Bermekiler

Barthold bu maddesinde Bermekiler hakkında bilgi vermiştir. Balh civarındaki Navbahar mabedinin veraset ile intikad eden büyük rahiplik rütbesine Bermek yanı Barmak denildiği vurgulamıştır.

2.4.1.1.47. Berza'a

Barthold bu maddesinde Kafkasyanın bir zamanlar en büyük şehri olan Berzaa hakkında bilgi vermiştir. Tarter nehrinin Kür ile kavuştuğu yere 20 km

mesafede olan şehir bir zamanların Bağdatı olarak nitelendirilse de Ruslar şehri aldığı zaman askerlerin taun hastalığına yakalanmasından dolayı şehir boşaltılmış ve harabe olarak kalmıştır.

2.4.1.1.48. Bişbalık

Barthold bu maddesinde Şarki Türkistanda Tanrı dağlarının şimalinde bulunan bir şehir olan Bişbalık hakkında bilgi vermiştir. Orhun kitabelerinde bu şehirden bahsedilmiştir. Kaşgarlı Mahmut Bişbalıkın Uygurlarının payitahtı olduğunu zikretmiştir. Şehirin yeri hakkında ilk gerçek bilgiyi 1896 da Grum-Grjimaýlo ortaya atmıştır.

2.4.1.1.49. Böri-Tigin

Barthold bu maddesinde Böri-Teginin Maveraünnehir’de Karahanlılar yahut İlighanlar sülalesinden bir hükümdar olduğunu bildirmiştir. Asıl adının aslında Böri-Tigin Abu İshak İbrahim olduğunu ve Maveraünnehir fatihi İlig Naşirin oğlu ve Semerkand hanı olarak şöret bulan Tamgaç Han İbrahim b. Naşr ile aynı şahıstır.

2.4.1.1.50. Burtas

Barthold bu maddesinde İdil havzasında bulunan putperest bir kavim olan Burtas kabilesi hakkında bilgi vermiştir. Müsülmanlar onlarla yalnız kürk ticareti yapmışlar. Burtaslar lisan bakımından Bulgarların bir kısmi olan suvarlara yakın bir kavimdir.

2.4.1.1.51. Buşenc

Barthold bu maddesinde Herattan aşağıya doğru bir günlük mesafede olan Buşenc şehri hakkında bilgi vermiştir. Şehrin İslamiyetten önce mevcut olduğu düşünölmektedir.

2.4.1.1.52. Burhan Ailesi

Barthold bu maddesinde Buharada bir hanedan olan Burhan ve onun sülalesi hakkında bilgi vermiştir. Burhan VI asırda bu şehir hanefelerinin reisliğinde bulunmuş ve bu makam aile arasında babadan oğula geçmiştir.

2.4.1.1.53. Cengiz

Barthold bu maddesinde Moğol İmparatoru Cengiz Han hakkında geniş bilgi vermiştir. Cengiz Han'ın doğumundan ölümüne kadar olan dönemi geniş bir şekilde anlatmıştır. Cengiz Han'ın dağınık olan Moğol kabilelerini nasıl bir araya getirdiğini ve Moğol İmparatorluğu'nu kurduğuna geniş yer vermiştir.

2.4.1.1.54. Çağatay

Bu maddede Barthold Çağatay'ın kendi ismi ile anılan halk olduğunu söylemiştir. Bir boyun ve bölgenin hükümdarı olduğunu tanımlayarak giriş yapar. Cengiz Han ile eşi Börte Ucin'in ikinci oğludur. Çağatay babası daha sağken kardeşleri olan Cuci ve Ögedey ile babasının ordusunda savaşa katılırdı. Cengiz Han ölünce yerine Ögedey geçse de Çağatay ondan daha itibarlı idi. Babasının yasasını uygulamada çok hassastı. Büyük titizlikle uyguladığı Moğol yasasının bazı yönleri Müslümanlıkla örtüşmüyordu. Kendisinin İslam düşmanı olduğu bildiriliyor. Hatta Marco Polo'ya göre vaftiz edilmişti.

Çağatay adıyla bilinen Moğol devleti onun ölümünden 20-30 sene sonra kuruldu. Çağatay başlığı altında Cengiz'in oğlu Çağatay hakkında bilgi verdikten sonra kurulan Çağatay devleti hakkında bilgi vermiştir. Bu devletin ne zaman kurulduğu, kimler tarafından yönetildiği geniş bir şekilde anlatılmıştır. Yıkılışına yer vermiştir.

Çağatay hanlığından kalan medeniyet unsurlarını ele almıştır. Çağatay Hanlığı'nın İslamlaşması çabaları üzerine genişçe durmuştur. Hakikaten bir süre sonra Çağatayın sonraki nesilleri arasında İslamiyetin geliştiğini söylemek Barthold'un verdiği bilgiler çerçevesinde mümkündür.

2.4.1.1.55. Çağaniyan

Barthold bu maddesinde Çağaniyan'ın Amu Derya'nın yukarı mecrasında bulunan bir memleket olduğunu söylemiştir. Bu memlekette hüküm süren hükümdarın unvanı da Çağan Huzıt idi. Arapların fethinden önce Çağaniyan'da Budizm hüküm sürdüğünü belirten yazar Çinli seyyah Hüan Tsang'ı kaynak olarak göstermiştir. Moğol istilasını dönemi belgelerinde ise Çağaniyan'dan bahsedilmediğini söylemiştir.

2.4.1.1.56. Çağan-Rud

Barthold bu maddesinde Çağan Rud'un Amu Derya'nın bir kolu olduğunu ve şimdiki adının Surhan olduğunu söylemiştir. Bu ismin kaynağının İslamiyet öncesine ait olduğunu ve *Hudud al-alem* adlı eserde zikrolunduğunu söylemiştir.

2.4.1.1.57. Çarağan

Barthold bu maddesinde Çarçuy'un Amu Derya üzerindeki eski Amul'un bugünkü adı olduğunu ve yeni ismini Timurlular devrinde almış olduğunu söylemiştir. Burnes ve Joseph Wolff'un burası hakkında geniş bilgiler verdiğini ve bölge ticaretiyle bağlı olarak Ermenilerin söz sahibi olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türkistan'ın en meşhur kavunlarının Çarçuy'da yetiştiğini belirtmiştir.

2.4.1.1.58. Çelebi

Borthold bu maddesinde Çeleb (Allah) kelimesinden geldiği ihtimali olan Çelebi hakkında bilgi vermiştir. Anadolu'da Çeleb olarak telaffuz edilen bu kelime Anadolu gürükleri nezdinde Allahın adıdır. Osmanlı yazı lisanında ise XVII. asra kadar hanedan mansuplarının, yüksek dini erkanın ünvanı olarak geçmiştir.

2.4.1.1.59. Çimkent

Barthold bu maddesinde Çimkent'in Türkistan'da bir bölge merkezi olduğunu söylemiştir. Çimkent'in coğrafi özelliklerini verdikten sonra buranın tarihi ve halkı hakkında bilgi vermiş ve şehrin ziraat ve ticari geçmişine değinmiştir.

2.4.1.1.60. oban

Barthold bu maddesinde oban kelimesinin etimolojisine inmiş ve kelimenin Türkçe anlamlarını vermiştir.

2.4.1.1.61. oban Ata

Barthold bu maddesinde oban Ata ile bağlı halk arasında dolaşan bir efsaneyi anlatmış ve daha sonra oban Ata'nın bulunduğu dağın üzerindeki yapıların Timur tarafından yapıldığını nakletmiştir.

2.4.1.1.62. u

Barthold bu maddesinde u'nun Türkistan'da bir nehir olduğunu ve bu nehrin geçtiği mecralar hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra tarihi dönemler çerçevesinde bu nehrin çevresinde oluşan devletlerden ve ortaya çıkan olaylardan bahsetmiştir.

2.4.1.1.63. Demir Kapı

Barthold bu maddesinde önce Demir Kapı kelimesinin Türkçe anlamını vermiştir. Daha sonra Demir Kapı özelliği taşıyan iki bölge olan Semerkand ve Buhara'yı Belh'e bağlayan ana yol olan Beysun-Tag silsilesindeki geçit ve Kırım'daki Gurzuf yaylasındaki geçit hakkında bilgi vermiştir.

2.4.1.1.64. Derbend

Barthold bu maddesinde Derbend'in Hazar denizinin garp sahilinde bir şehir olduğunu söylemiştir. Derbend şehrini anlatırken bu şehrin tarihini geniş bir şekilde ele almıştır. İslamiyet ncesi tarihi kaynaklardan faydalanarak şehrin kurulduğu andan itibaren tarihini anlatmıştır. Bu şehrin ticari öneminden dolayı Müslüman ve Hazar Devleti arasında yaşanan mücadeleyi anlatmıştır.

2.4.1.1.65. Duğlat

Barthold bu maddesinde Duklat'ın aslında bir Moğol kabilesinin adı olduğunu söylemiştir. Raşid ad-din Cengiz Han'ın büyük ceddinin kardeşi Budancar Duklan'ı bu kabilenin cediti olduğunu söylemiştir. Bu kabilenin tarihi gelişimini anlatırken Barthold "Tarihi Raşidi"nin yazarını da eleştirmiş ve onun verdiği tarihi rakamların gerçeği yansıtmadığını söylemiştir.

2.4.1.1.66. Ebu Ali

Borthold bu maddesinde Kuhistan derebeyi olan Ebu Ali hakkında bilgi vermiştir. Daha babası sağken Horasan valisi olmuştur. Babası öldükten sonra ise Belh valisine karşı verdiği mücadele ile ayakta kalmıştır.

2.4.1.1.67. Ebülhasan

Barthold bu maddesinde Samanoğullarına tabi Kuhistan emiri Abul Hasan Muhammed b. İbrahim b. Simur hakkında bilgi vermiştir. Ebul Hasan Samanoğullarından Nuh II hükümdarlığı zamanı üç kere Horasan vadiliği yapmıştır. Vezirle aralarında çıkan sorun dolayısıyla görevinden çekilmiş. Vezir görevden alındıktan sonra tekrar valilik görevine gelerek ölene kadar çalışmıştır.

2.4.1.1.68. Etek

Barthold bu maddesinde Tükrmenistan Cumhuriyetinde Kopet Dağ silsilesinin şimal eteğinde yer alan Etek vadisi hakkında bilgi vermiştir. Bu vadinin coğrafi özelliğinden bahsettikten sonra kelimenin Türkçe anlamı üzerinde durmuş ve Türkçesinin "dağ eteği" olduğunu bildirmiştir.

2.4.1.1.69. Etrek

Barthold bu maddesinde Rusya ile İran arasında sınır nehri olan Etrek hakkında bilgi vermiştir. X asra kadar bu nehir hakkında bilgi yokken ilk bilgiyi Hamd Allah Kazvini vermiştir.

2.4.1.1.70. Evliya Ata

Barthold bu maddesinde Kazakistan Cumhuriyetinde Sır Derya vilayetinde bir şehir olan Evliya Ata hakkında bilgi vermiştir. Şehir ismini Kara Han ismindeki evliyadan almıştır. XIX. asırda kurulan şehir 1864 te Ruslar tarafından zaptedilmiştir.

2.4.1.1.71. Farab

Barthold bu maddesinde Sır Derya havzasında bir idari bölge olan Farab hakkında bilgi vermiştir. İstahri, Mukaddesi ve İran kaynaklarında Farab olarak zikredilirken Tumanskiy Parab olarak zikretmiştir. Farabın tarımsal öneminden ve qazları nehirlerin taşması sonucu su altında kaldığından bahsetmiştir.

2.4.1.1.72. Fergana

Barthold bu maddesinde Türkistanda Sır Derya havzasında yer alan Fergana bölgesi hakkında bilgi vermiştir. Fergana hakkında bilgi verirken bu bölgenin tarihini kurulduğu ilk dönemden başlatmış. Fergananın Çin tarih kaynaklarında zikrolunduğunu, Araplar ve Moğol dönemindeki öneminden bahsetmiştir.

2.4.1.1.73. Feyzabad

Barthold bu maddesinde Orta Asyada son dönemde kurulmuş iki şehir olan Feyzabad hakkında bilgi vermiştir. Buharada bulunan Feyzabad ve Bedeşşah bölgesinde bulunan Feyzabad hakkında bilgi vermiştir.

2.4.1.1.74. Gazan

Barthold bu maddesinde İlhanlı hükümdarı Gazan Mahmud hakkında bilgi vermiştir. 1271'de doğan Gazan budist olarak yetiştirilmiş tahta çıkışıyla da Budda mabetleri inşa etmiştir. Fakat Baydu aleyhine girmiş olduğu mücadeleden dolayı üzerine yürüyen kumandan Novruz islamiyeti kabul etmesine ikna etmiştir.

2.4.1.1.75. Gerdizi

Barthold bu maddesinde İranlı müverrih olan Abu Said Abd Alhayy b. Al-Zahhak b. Mahmud hakkında bilgi vermiştir. Hayatı hakkında heç bir malumat olmadığı için eseri Zayn al-ahbar hakkında yazmıştır. Bu eser Gaznevi Abd al Raşid zamanında kaleme alınmış ve 1041 yılına kadar olan olayları anlatmıştır. Türklerle ilgili olarak ibn Hurdazben, Cayhani ve ibn mukaffadan istifade etmiştir.

2.4.1.1.76. Germesir

Barthold bu maddesinde Germesirin Fars ve Kirmanın sıcak sahil mıntıksına daha serin olan yüksek yerlere zid olarak verilen bir isim olduğunu yazmıştır.

2.4.1.1.77. Geyhatu

Barthold bu maddesinde İran ilhanlı hükümdarı, Argunun kardeşi ve halefi olan Geyhatu hakkında bilgi vermiştir. Çok kıymetli cevher ünvanı tahta çıktıktan sonra kendisine buddist rahipleri tarafından verilmiştir. Vasaffa göre ise aynı isim Geyhatu zamanı tedavüle konulan kağıt paralar üzerinde de bulunmuştur.

2.4.1.1.78. Gök-Tepe

Barthold bu maddesinde 1870-1881 yıllarında Rusların saldırısına karşı Türkmenlerin kendi bağımsızlıklarını savunduğu ve bu savunma ilk ün kazanmış tarihi bir Türkmen kalesi olan Gök-Tepe kalesi hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra işğalı tamamlanınca bu isim Dengil Tepe yakınlarında kurulan bir istasyona verilmiştir.

2.4.1.1.79. Gucduvan

Borthold bu maddesinde Buhara'ya 6 fersah uzakta şehre benzeyen köy olan Gucduvan hakkında bilgi vermiştir. Abd al Malik Gucduvani burada doğmuştur. İslamiyet öncesi dönemden kalmadır. Babur 1512 yılında burada mağlub edilerek Maverainnehrde Timurlular hakimiyetine son vermiştir.

2.4.1.1.80. Gurhan

Borthold bu maddesinde Kara Hitay prenslerinin ünvanı olan Gurhan kelimesi üzerinde durmuştur. Müslüman kaynaklarında hanlar hanı olarak bilinmektedir. Grigoryev ise bu tercümeyi kabul etmeyerek Moğolcadaki gürgen kelimesiyle aynı olduğu bildiriliyor.

2.4.1.1.81. Gurganc

Borthold bu maddesinde Harizmin şimal havalisinde bir şehir olan Gurganc hakkında bilgi vermiştir. İlk defa Arap kaynaklarında zikredilmiş olsa da İslamiyet öncesine dayanan bir geçmişi vardır.

2.4.1.1.82. Hafız Ahmed Paşa

Barthold bu maddesinde XVII. asır Osmanlı Sadrazamı olan Hafız Ahmed Paşa'nın hayatını ve sadrazamlık döneminde yaptığı faaliyetlerini anlatmıştır. Hafız Ahmed Paşa'nın Dürzî'lerle giriştiği mücadele bu maddede geniş yer bulmuştur.

2.4.1.1.83. Halha

Barthold bu maddesinde Halha'nın Moğolistan ve Mançurya arasındaki hudutta Buyir Nor gölüne akan nehrin adı olduğunu söylemiştir. Bu nehrin adının Moğolların gizli tarihinde de geçtiğini vurgulamıştır. Moğolistan'ın şimal şark kısmına ve bu mıntıkanın halkına da Halha adı verilmiştir. Bu halkın cediti olarak da Geresen gösterilmiştir.

2.4.1.1.84. Halil Sultan

Barthold bu maddesinde Halil Sultan'ın Timur sülalesinden bir hükümdar olduğunu ve Timur'un torunu Miranşah'ın soyundan geldiğini söylemiştir. Halil Sultan aşağı tabakadan halk arasından bir kızla evlendiği için büyük babasının gazabına uğrasa da kısa süre sonra affedilmiştir.

2.4.1.1.85. Hanfu

Barthold bu maddesinde Hanfu'nun III. Ve IV. Asırda Çin'in büyük liman ve garbi Asya kavimleri ile deniz ticaretinin merkezi şehrinin Arapça ismi olduğunu söylemiştir. Bu şehrin Kanton olduğu düşünülmektedir. Şehir 758'de Arap ve İranlı korsanlar tarafından yağma edilse de fakat Arap kaynaklarında bu olay yer almamıştır.

2.4.1.1.86. Hansa

Barthold bu maddesinde Hansa'nın Çin'de Moğolların devirdiği Sang payitahtı olan bir şehir olduğunu ve Çince adının eskiden Kinj Sheu, şimdi ise Hang-chou-fu olduğunu söylemiştir. Moğol döneminde adının sık sık anıldığını ve dünyanın büyük ticaret şehirlerinden biri olduğunu kaydetmiştir.

2.4.1.1.87. Harizmşah

Barthold bu maddesinde Harizmşah'ın Harizm hükümdarlarının unvanı olduğunu ve bu unvanın Arap fütuhâtı zamanında bile mevcut olduğunu söylemiştir. İslam döneminde de bu unvan ülkenin birçok hâkim ve beyleri tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Harizmşahların bu unvanı taşıyan hükümdarları ve ülke yöneticilerinin varisleri hakkında geniş bilgi vermiştir.

2.4.1.1.88. Haydar Mirza

Barthold bu maddesinde bir Türk tarihçisi olan Haydar Mirza ve onun eseri olan *Tarih-i Reşidi*'nin müellifi olduğunu söylemiştir. Önce Haydar Mirza'nın hayatını anlattıktan sonra eseri hakkında da bilgi vermiştir.

2.4.1.1.89. Hisar

Barthold bu maddesinde Hisar'ın Türkistan'da bulunan bir vilayet olduğunu söylemiştir. Hisar adını ilk defa emir Kazan'ın ölümünü takip eden karışık dönemde duyurmuştur. Daha sonra Timur'un silah deposu olması dolayısıyla da önem kazanmıştır.

2.4.1.1.90. Hokand

Barthold bu maddesinde Hokand şehrinin nasıl kurulduğunu ve şehrin kurucuları olan Narbütâ'nın iki oğlu olan Alim ve Omar hakkında bilgi vermiştir.

2.4.2.91. Hoten

Barthold bu maddesinde Hoten'in Doğu Türkistan'da Kaşgar yöresinde bir şehir ve vahanın adı olduğunu söylemiştir. Hoten'in coğrafi konumu, şehrin halkı, özellikleri ve inançları Budizm hakkında geniş bilgi vermiştir.

2.4.1.1.92. Hulagu

Barthold bu maddesinde İran'da Moğol hanedanının (İlhanlılar) banisi olan Hülâgû hakkında bilgi vermiştir.

2.4.1.1.93. Huttel

Barthold bu maddesinde Huttel'in Amu Derya'nın (Ceyhun) yukarı mecrasında yer alan bir eyalet olduğunu söylemiştir. Esed b. Abdullah'ın yanlış okumasıyla Huttal olarak tanınsa da bu kent, İran şiirlerinde Hutlan veya Hatlan şeklinde zikredilmiştir. Huttal prensleriyle ilgili olarak Marguart tarafından bir kitap yazılmıştır.

2.4.1.1.94. İli

Barthold bu maddesinde Türkistan'ın büyük nehirlerinden biri olan İli nehri hakkında tarihi ve coğrafi bilgiler vermiştir.

2.4.1.1.95. İskender Bey Munşi

Barthold bu maddesinde Safevî döneminde yaşamış bir tarihçi olan İskender Bey hakkında bilgi vermiştir. Onun adı Ebül-Hasan el-kazvînî ve birçok tarihinin eserinde İskender Beğ olarak geçmiştir. İskender Bey'in hayatı hakkında bilgi verdikten sonra yazarın *Tarihi Alem Abbasi* adlı eseri hakkında da bilgi vermiştir.

2.4.1.1.96. İsmail B. Ahmed

Barthold bu maddesinde Maveraünnehr'in Samani hükümdarlarından olan İsmail b. Ahmed Ebû İbrahim'in hayatı hakkında bilgi vermiştir. Taraz'a kadar yaptığı sefer ve bu şehirdeki kiliseyi camiye dönüştürmesini anlatmıştır.

2.4.1.1.97. İsmail B. Nuh

Barthold bu maddesinde Sâ mânîlerden İsmail b. Nuh hakkında bilgi vermiştir. Mensup olduğu hanedanın çöküşü sebebiyle esir olarak Fergana'dan Ozkent'e götürülmüşse de kaçarak Amu Derya'nın ötesine geçmiştir. Merv civarında bir Arap kabile reisi tarafından öldürülmüştür.

2.4.1.1.98. Kefe

Borthold bu maddesinde Kırım yarmadasının güney sahilinde bulunan Kefe şehri hakkında bilgi vermiştir. Eski ismi Theodosia olan bu şehir günümüzde de aynı isimle anılmaktadır. Bu şehrin tarihi bu maddede geniş bir şekilde anlatılmıştır.

2.4.1.1.99. Kerç

Barthold bu maddesinde Kırım yarımadasının doğusunda ve Azov (Azak) denizinin Karadeniz'e birleştiren boğazda yer alan Kerç şehri hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra burası Bosporos ismi ile anı adı taşıyan krallığın başkenti olmuştur. Kerç ismi Yunanca kaynaklardan ve Rusca kaynaklarda bulunmaktadır.

2.4.1.1.100. Keş

Borthold bu maddesinde önce Buhara hanlığında daha sonra ise Özbekistan Cumhuriyetinde yer alan keş şehri hakkında bilgi vermiştir. Şehrin tarihine değenen Barthold coğrafi bilgileri hakkında da bilgi vermiştir.

2.4.1.1.101. Kuçan

Borthold bu maddesinde İranın Horasan eyaletinde bulunan Kuçan şehri hakkında bilgi vermiştir. Kuçan hakkında bilgi veren Barthold şehri isminin Ustuva, Raşid al-Din Yakut ve Mukaddesiye göre anlamlarını vermiştir.

2.4.1.1.102. Kulca

Borthold bu maddesinde Türkistanın şimal kısmında yer alan Kulca şehri hakkında bilgi vermiştir. Kulca şehri ili nehir kıyısında yer alması bakımından Barthold öncelikle nehrin şehre olan bağlantılı tarihi hakkında bilgi vermiştir. Bu bölgenin tarihini anlatırken bölge beylerinin de kısa bir şekilde anlatmıştır.

2.4.1.1.103. Kurama

Borthold bu maddesinde Radlof'a göre Türkistanda bir kabile olan kurama hakkında bilgi vermiştir. Radlof'a göre bu kabile Angen nehri sahilinde yerleşmiştir. Kırqızların iddialarına göre bir çok kabilenin birleşmesinden oluşmuştur. Rus kaynaklarına göre 1875'ten sonra ortaya çıkmışlardır.

2.4.1.1.104. Mangışlak

Borthold bu maddesinde Hazar denizinin şark sahilinde yerleşen ve siyah Kuh (Karadağ) olarak anılan Mangışlak hakkında tarihini ve coğrafi bilgiler vermiştir. Istahriye göre bu arazi boş olsa da fakat onu zamanına kadar Oğuz Türkleri sürüleriyle gelerek buraya yerleşmiştir.

2.4.1.1.105. Mangıt

Borthold bu maddesinde bir kavim ve kabile adı olan Mangıt hakkında bilgi vermiştir. Zafarname adlı eserde Mangıtlar Altın Orda devleti hududlar içinde yaşayan kavim olarak zikredilmiştir.

2.4.1.1.106. Mansur

Borthold bu maddesinde Samani hükümdarı olan I Mansur b. Nuh ve II Mansur b. Nuh hakkında bilgi vermiştir. Samani hükümlanlık tarihini anlatmıştır.

2.4.1.1.107. Maveräünnehir

Borthold bu maddesinde “Nehrin öte tarafında bulunan” anlamına gelen Maverainnehri Amu-Derya şimalinde Araplar tarafından feht ile islam hakimiyetine giren ölkelere verilen isimdir. Buraya Sogd, Atrgana, Şur, Eşrusene, Eski Buhara ve Hokand hanlıkları ile Türkistan şehirleri dahil bulunuyor.

2.4.1.1.108. Mezarı Şerif

Borthold bu maddesinde Efqanıstanın bir şehri olan Mezarı Şerif hakkında bilgi vermiştir. Halife Alinin mezarının burada olduğunun duyurulmasından sonra şehri ticari bakımdan gelişme göstermeye başlamıştır.

2.4.1.1.109. Saray

Borthold bu maddesinde Altın Orda davetinin başkenti olan Saray hakkında bilgi vermiştir. Coğrafiya ve tarih yazarları tarafından tek bir saraydan bahsedilirken, sikkeler üzerinde bulunan yeni saray yazısı bir şehir olma ihtimalini güçlendirmiştir. Tereşçenko ve Grigoryev şehrin kalıntılarını bulmuşlardı. Saray 1395 yılında Timur, 1472 yılında Ruslar tarafından tahrip edilmiştir.

2.4.1.1.110. Sart

Borthold bu maddesinde tacir anlamına gelen Sart kelimesi hakkında bilgi vermiştir. Kelimenin anlamını Kaşgarlı Mahmut Kutadgu Bilgi adlı eserinde izah etmiştir. Sart kelimesi Türkler ve Moğollar tarafından tacik gibi aynı manada bir kavim adı olarak kullanılmıştır.

2.4.1.1.111. Sendabil

Borthold bu maddesinde sözde Çin payitahtı olan Sendabil hakkında bilgi vermiştir. Şehrin tasvirini Yakut ve Zekerya al-Karvini Abu Duall Misar b. Muhalbilin tamamen hayal ürününe dayanan nakillerinden yapmıştır. Muhalbilin nakillri bir başkası tarafından teyit edilmediyi sürece hayal ürün olarak kalacaktır diye vurqulamıştır.

2.4.1.1.112. Sır Derya

Borthold bu maddesinde Orta Asiyada büyük bir nehir olan Sır Derya hakkında bilgi vermiştir. Sır deryanın uzunluğu nehrin diğer kolları bu nehrin sularında faydalanılarak tarım yapılan kırak toprakları nehrin hangi şehirlerden geçtiyi bu vadede geniş bir şekilde anlatılmıştır.

2.4.1.1.113. Sibir ve İbir

Borthold bu maddesinde bu kelimenin anlamı üzerinde durmuştur. Moğollar devrinde Sibiryaya verilen ismin olduğunu belirtmiştir. İohann Schiltberge de bu kelimeyi Bissubur yahut İbissibur olarak vermiştir.

2.4.1.1.114. Sin-i Kelan

Borthold bu maddesinde Moğol devrinde Çin liman şehri olan Katon hakkında bilgi vermiştir. Bu şehir Arpaçay farsça Sin-i kelan olarak kaynaklara geçmiştir. Bu tabir İbn Battutanın eserinde geçse de aynı zamanda Avrupalı müellifer de kullanmışlar.

2.4.1.1.115. Slavlar

Borthold bu maddesinde Slav halkı hakkında geniş bilgi vermiştir. Arapların ilk Bizans savaşında slavlarla tanıştıklarını bildirdikten sonra bu halkın tarihini derinlemesine ele almıştır.

2.4.1.1.116. Sogd

Borthold bu maddesinde Orta Asiyada bir yer ismi olan Sogd hakkında bilgi vermiştir. Amu deryaya kadar uzanan İrani menşeli bir kavim gösteriyordur. Al Biruni bu kavim hakkında bilgi vermiştir.

2.4.1.1.117. Sugdak

Borthold bu maddesinde vaktiyle Krimda büyük liman olan Sugdak hakkında bilgi vermiştir. M.ö.212 yılında kırılan şehir 1223 ve 1238 yılları arasında iki kez Tatarlar tarafından yağmalandı. Husan al-Din Çoban da şehrin yağmalanmış ve kısa sürede cami yaptırsada 1249-da şehri terketmeye mecbur kalmıştır. Özbek 1322-de Kara Bulut Komutasında şehri mükavemetsiz olsa da sonra şehri Cenevir hakimiyeti altında girmiştir.

2.4.1.1.118. Şeybaniler

Borthold bu maddesinde Şeybaniler hakkında bilgi vermiştir. Şeynabiler Moğol Hükmdarlarından ve Batu Hani kardeşlerinden birisi olan Şaybanın soyundan gelmiştir. Yazar ilk önce bu soy hakkında bilgi vererek bu soydan gelen hükmdarları yazmıştır.

2.4.1.1.119. Şirvan

Borthold bu maddesinde Hazar denizinin garp kıyısı üzerinde bulunan Şirvan ülkesi hakkında bilgi vermiştir. Şirvan adını müslüman vali olan Şammah b. Sucadan almıştır. Ülke İran nüfusunda bulunmuş ve daha sonra Safavi devleti sınırlarına katılmıştır. Sunni olan halk Şah İsmaille karşı Osmanlı devletinden yardım istemesiyle Osmanlı İmparatorluğu bu bölgeye almıştır. Nadir şah zamanında burası Osmanlıdan tekrar geri alınmıştır.

2.4.1.1.120. Şirvanşahlar

Borthold bu maddesinde Şirvan hükmdarlarının ünvanı olan Şirvanşah hakkında bilgi vermiştir. Bu ünvan islam öncesi devrinden beri Şirvan hükmdarlarına verilmiştir. Fütuh kitaplarında ise “Şirvan Malik” veya “Sahibi” denilmiştir.

2.4.1.1.121. Tacik

Borthold bu maddesinde Tacik kelimesinin kökeni üzerinde durmuştur. Tarik veya Tajik olarak yazılan kelime bir halk adı olarak Arapları işaret etmiştir. Fakat Kaşgarlı Mahmut eserinde kelimeyi İranlı olarak vermiş ve daha sonra Kutadgu bilgi adlı eserde de aynı anlamda gösterilmiştir.

2.4.1.1.122. Taciki

Borthold bu maddesinde Taciklerin dili olan Taciki hakkında bilgi vermiştir. Edebiyat dili olarak Taciki hiç de İran ediplerinin kullandığı farsçaya benzememiş ve 1920 yılı ihtilalinden sonra da ticaret ve kitabet dili olarak özberklerin dili olma özelliğini mühafaza etmiştir.

2.4.1.1.123. Tahiriler

Borthold bu maddesinde Horasında Tahir b. al-Hüseyn tarafından kurulan Tahiriler sülalesi hakkında bilgi vermiştir. Tahirilerin başlangıcı 810 yılında halife Mamunun ordusunda Tahirin başbuğ olmasıyla başlamıştır.

2.4.1.1.124. Taliş

Borthold bu maddesinde İranın Giln eyaletinin şimalinde kalan bölge ve o bölge halkı olan Taliş hakkında bilgi vermiştir. Taliş Gülistan antlaşması sonrası Rusların hakimiyetine girmiştir. Şii olan Talişlerin şivesi Gilan şivesiyle aynıdır. Merkezi Lenkeran şehri olan Taliş bölgesi bugünkü Azerbaycan Cumhuriyetinin toprakları arasındadır.

2.4.1.1.125. Taraz

Borthold bu maddesinde Orta Asiyada bir ırmak adı olan ve Evliya Ata civarında bulunan aynı adlı şehri olan Taraz şehri hakkında bilgi vermiştir. Şehri islamiyet öncesi mevcut olup Soğdlulardan kaldığı ihtimali mevcut. Samanilerden İsamil b. Ahmet şehri olarak müslümanlaştırılmıştır.

2.4.1.1.126. Tarım

Borthold bu maddesinde Türçe telafüzü Terim olan nehri hakkında bilgi vermiştir. Bu nehirden ilk olarak çinli seyyah Hivan-Çunay Si-to nehri diyerek bahsetmişken, Kaşgarlı Mahmut eserinde Türk yurdunda başlayıp uygur kumlarında kaybolan Usmi-Terim nehri diye bahsetmiştir.

2.4.1.1.127. Toharistan

Borthold bu maddesinde Amu Deryanın yukarı mecrasında bulunan Toharistan bölgesi hakkında bilgi vermiştir. Tohar halkının bulunduğu bölgeden dolayı Toharistan olarak anılmış fakat bu kavmin ve dil meselesi bakımından islami devri için hiç bir önemi yoktur. Huan-Çuang eski çin kaynaklarında Tu-ho-lo olarak bahsetmiştir.

2.4.1.1.128. Türkistan

Borthold bu maddesinde “Türk ili” anlamına gelen Türkistan hakkında bilgi vermiştir. Taberinin naklettiği efsaneye göre İraşın attığı okla Amu Deyra Türkleri İranlıların memleketi arasında sınır olarak kabul edilmiştir. Türklerin memleketi Amu Derya'nın şimalinden başlamaktadır.

2.4.2. Çok Yazarlı Ansiklopedi Maddeleri

- 2.4.2.1. Barthold W.- Mirza Bala, “Dağıstan”, *İA*, III, İstanbul 1950, 451-456.
- 2.4.2.2. Barthold W.- Mükrimin H. Yınanç, “Ebu Müslim”, *İA*, IV, İstanbul 1950, 39-41.
- 2.4.2.3. Barthold W.- A. Temir, “Tarançı”, *İA*, XI, İstanbul 1950, 768-769.
- 2.4.2.4. Barthold W.- N. Hoca, “Taşkent”, *İA*, XII1, İstanbul 1950, 38-41.
- 2.4.2.5. Barthold W.- V. Çabuk, “Turgay”, *İA*, XII2, İstanbul 1950, 118-119.

2.4.3. Konferansları

Barthold, Moskova Bakü (1926) ve Taşkent (1925 ve 1927) üniversitelerinde yerli kuruluşların daveti üzerine konferanslara gitmiştir; 1925 yılında Taşkent, Semerkant, Buhara ve Şahrısyabz'a³²⁴, 1927 yılında Taşkent, Buhara ve Çiva'ya gitti. Akademisyenin 1924 yılında Bakü Devlet Üniversitesi'nde verdiği dersler kitap halinde yayınlamıştır. Fakat kitap Türkçeye tercüme edilmemiştir. 1926 yılı Mart ayında Bakü'de I. Sovyetler Birliği Türkoloji Kongresi'ne katıldı. 1926'da Taşkent'te doktora tezini savunmasının 25. yılı öğretim üyeliği görevinin 30. yılı (1896–1926) kutlandı ve bu süre içerisinde Barthold'un ilmi çalışmalarının değerlendirilmesi yapıldı.

Barthold 1917 İhtilâlından sonra da yurt dışına çıkmıştır: 1917'de ve 1922–1923 yılları arasında Finlandiya, Londra-Oxford, Belçika, Hollanda, Almanya. 1923 yılında Brüksel'de yapılan Uluslararası Tarihçiler Kongresi'ne Rusya İlimler Akademisi adına katıldı.

Londra'da *Kings Kolej*'inde Türk ve Moğol tarihi üzerine altı saat ders verdi. İşte o zaman Barthold, H. A. R. Gibb ile birlikte klâsik eseri olan *Туркестан в эпоху монгольского нашествия* (Moğol İstilâsına Kadar Türkistan)'nın İngilizcesini hazırlamıştır.

Aralık ayı 1926 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin daveti ile ders vermesi için İstanbul'a geldi.³²⁵ İstanbul'da bulunduğu süre zarfında verdiği dersler daha sonra *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* adıyla kitap olarak basıldı.³²⁶ Barthold İstanbul'da bulunduğu süre zarfında Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan Reşid-ed Din'in meşhur tarih eserini de içeren iki elyazmasından Halil Ethem sayesinde birkaç sayfa alabilmiştir. Ayrıca Köprülü kütüphanesindeki çalışmaları sırasında burada bulunan *Muğmil et-Tevarih* adlı anonim Fars elyazması eseri görme fırsatı

³²⁴ Şehr-i sebz.

³²⁵ Barthold; 2006: 13.

³²⁶ Bu kitap hakkında yazarın eserlerinin tanıtıldığı üçüncü bölümde bilgi verilmişti.

bulmuştur. Yazar Haziran ayında Edirne'ye, Temmuz ayında da Ankara'ya gitmiştir.³²⁷

Mart 1926 yılında Bakü'ye giderek orada 27 Mart tarihinde “Türk Halklarının Şu anki Durumu ve Tarih Öğreniminin İleriki Aşamadaki Görevleri” isimli konferansı verdi.³²⁸

1929 yılında Almanya'ya (Berlin, Hamburg, Hettingen) konferans vermeye gitti.

2.4.4. “Doğu Bilimciler Heyeti”nde verdiği konferansları:

“Türkistan'a Yolculuk” (29.10.1925), “Sogd ve Tokar Dilleri Üzerine” (26.3.1925), “Birkaç İstanbul Elyazması Hakkında” (07.10.1926), “Orta Asya'daki Yeni Arkeolojik Keşifler”.

“Moskova'da Sovyetler Birliği Doğu Bilimi Akademik Sendikası”nda “Türkiye Seyahatinin Etkileri” üzerine konuşma yapmış (17.04.1926) ve “Türkmen Tarihi Hakkında” (22.11.1928) konferans vermiştir³²⁹.

Ayrıca “İran'daki Feodalite Sorunu Üzerine” isimli bir konferans vermiştir ve bu konferansın metni “*Yeni Doğu*” isimli dergide 1930 yılının başında yayımlanmıştır.³³⁰

³²⁷ Dostoyevski, s. 110.

³²⁸ Dostoyevski, s. 118

³²⁹ Dostoyevski, s. 120.

³³⁰ Dostoyevski, s. 129.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİKİRLERİ VE ORTA ÇAĞ TARİHİ'NİN DEĞİŞİK ALANLARINA KATKILARI

3.1. Tarihe Bakış Açısı ve Metodolojisi

Barthold kendisinin de ifade ettiği gibi Rusya'da doğmuş ve bölge şartları içerisinde büyüdüğü için Batı Avrupalı tarihçilerden kendisini ayırmış ve bu yanını bir nevi üstünlük olarak nitelendirmiştir. Hazır materyale sahip olduğu ve Asyatik şartları bünyesinde bulundurduğu için, ona göre bir Rus Şarkiyatçısı ve tarihçisi, Rus ve Asya tarihinde diğer tarihçilerden daha öndedir. O gelenek tarihçiliği yapmamış, Orta Asya Tarihi ile ilgili araştırmalara, kendi milletinin istek ve eğilimleri ile girmiştir.³³¹ Barthold çalışmalarını Sovyet gücü için değil, Sovyet gücüne rağmen kullanmıştır.³³²

Barthold tarih araştırmalarına başladığında, kendisinden önce hiç kimsenin Orta Asya Tarihi'ni "*Avrupa tarihi için oluşturulmuş evrim kanunları uygulayarak*"³³³ incelemeyeceğinin farkına vardı. Bundan dolayı Orta Asya Tarihi'nin araştırılmasını bilimsel sabit bir temele oturtmayı başaran yalnızca Barthold'dur. Kendisi bütün eserlerini bu bilimsel temeli esas alarak yazmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi St. Petesburg Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, Almanya'daki Halle Üniversitesi'nde E. Mayer'in Roma Tarihi dersine katılmıştır. Bu dersi Orta Asya Tarihi için kendisine bir çalışma modeli olabilecek örnek bir ders olarak kabul etmiştir.³³⁴

Barthold'a göre, Batı Avrupa İslamiyat araştırmalarının ilerlemesi esas olarak Alman tarihçilerinin ve bilginlerinin çalışması sayesinde gerçekleşmiştir. Bundan dolayı o insanlık tarihinde kültürel etkilerin önemine dair düşüncelerini XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki Alman tarihçilerin etkisi ile geliştirmiştir. Bu tarihçilerin

³³¹ Barthold, 2006: VIII

³³² Barthold, 2004: 19.

³³³ Barthold, 2004: 2.

³³⁴ Barthold, 2004: 3.

düşünceleri Barthold'un düşünce tarzı ve yazı üslubuna işlemiş ve onu Avrupa'daki diğer tarihçilerden daha ziyade Alman bilginlerine yaklaştırmıştır.³³⁵

Nitekim Barthold'un metoduna yüzeysel bakıldığında en belirgin özellik olarak onun yeni kaynaklara önem verdiği görülmektedir. Bunun sonucunda kaynaklar onun elinde daha gerçekçi bir anlam kazanarak değerlendirilmiştir. Öncelikle yeni kaynakları toplayıp, sonra eski yeni demeden bütün kaynakların yayınlanması için büyük bir çaba harcadığı bilinmektedir. Arşivci bir eğilime sahip olan Barthold, bütün kaynakları toplayarak tanıtma ve yayınlamayı, hayatı boyunca kendisi için bir görev saymıştır. Öyle ki onun ele alıp tanıttığı kaynaklara henüz yenileri katılamamıştır. Kaynaklar onun elinde daha gerçek bir anlam ve değer kazanmıştır. Bundan dolayı kaynak bilgileri geniş; fakat tarihçilik formasyonu eksik olan Marquart gibi bilginler onun karşısında daima başarısız kalmıştır.³³⁶

Barthold yurt dışında incelemeler yaptığı sürede Orta Asya Tarihi'ne ilişkin en önemli Arapça, Farsça ve Türkçe kaynakları incelemiştir.³³⁷ Onun bu kaynaklardan edindiği materyal uzun yıllar boyunca çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Buna rağmen o, son günlerine kadar yeni kaynaklar aramaya da devam etmiştir. Minorsky'nin dediği gibi, "*Barthold her yıl zenginleştirdiği kaynakları vasıtasıyla olgunlaşmıştır*".³³⁸ Barthold'un Orta Asya halkları tarihi araştırmalarıyla ilgili olarak akademisyen İ. Yu. Kraçkovskiy'in, "*Avâmî olarak hazırlanmış olan bu çalışmalar bu alanda çalışanlar için çok şeyler veriyordu, çünkü sadece ilmin ulaştığı genel sonuçları toparlamıyor, kendi araştırmalarında ulaştığı önemli sonuçları da ortaya koyuyordu*"³³⁹ şeklindeki ifadeleri onun çalışmalarının değerini ortaya koymaktadır.

Kültürün diğer kavimler yayılmasının en önemli vasıtalarından birisi ticari faaliyetlerdir. Ticari faaliyetler de ancak ticaret merkezi olan önemli şehirler ve bu şehirleri birbirlerine bağlayan ticaret yolları vasıtasıyla gerçekleştirilir. Bu durum

³³⁵ Barthold, 2004: 3.

³³⁶ Barthold, 2006: VIII.

³³⁷ Barthold, 2004: 3.

³³⁸ Barthold, 2004: 4.

³³⁹ Petruşevskiy, 2004: 1-6.

uluslar arası yolların ve ticaret merkezi olan şehirlerin tarihine önem vermeyi gerektirmektedir. Gerçekten de uluslar arası yollar bir bölgedeki bir şehrin yükselmesine sebep olurken, bir diğer şehrin de yok olmasına yol açmıştır. Bundan dolayı Barthold ticaret yollarını ve bunların değişimini incelemeye olağanüstü bir dikkat sarfetmiştir.³⁴⁰

O genel olarak eserlerinde tarihî tekâmülü göz önünde bulundurmuştur. Bundan dolayı çalışırken sürekli bir şekilde en yeni tarih eğilimlerine uygun bir şekilde hareket etmiştir.

Orta Asya Tarihi Barthold'a göre özel bir ilgiyi gerektirmektedir. Çünkü ona göre burada yaşayan halkların tarihsel sürecini bilimsel olarak ortaya koymak, dünya tarihinin seyrini anlamamız açısından son derece önemlidir. Özellikle İslam Dini'nin burada yayılması için batıya oranla diğer askerî, siyasi ve kültürel unsurlara karşı daha çok mücadele etmek zorunda kalınmıştır.

Barthold tarihsel sentezden ziyade tarihsel analiz üstadıydı. Çalışmalarını kaynaklardan çıkardığı yeni olgulardan oluşturmaktaydı. Kendisinden önce kullanılan kaynaklardan kimsenin dikkat etmediği küçük ayrıntıları büyük ustalıklarla almış bunları bir araya getirerek yeni bir yorum katmıştır.³⁴¹

Herhangi bir esere başlamadan önce tarihçi, kendisinden öncekilerin çalışmalarına göz atarak tarihsel olayların ilerleyişi hakkında fikir edinir. Bu da, genellikle, tarihçinin üzerinde çalışacağı temayı belirler. Elde ettiği birinci el kaynakları temel alarak çalışmaya başlayan tarihçi, kaynaklarda sunulan bazı bilgilerin kuşku uyandırdığını fark eder ve böylece elinde bulunan malzemeyi eleştirel bir tetkike tabi tutmak zorunda kalır. Buna benzer bir araştırmacının yeterince sağlam ve temellendirilmiş bir sonuca götürmesi için araştırmacı, mümkün olduğunca çok sayıda kaynak toplamak zorundadır. Tarihsel yapıya temel teşkil eden nedenleri aydınlatma teşebbüsleri, tarihsel eleştiri ilkelerinin belirlenmesinden önce

³⁴⁰ Barthold, 2004: 7.

³⁴¹ Barthold, 2004: 12.

gerçekleşmiştir. Arkeolojinin ve diğer yardımcı bilimlerin, kaynakların bilgisiyle ilgili rolü daha sonra ortaya çıkmıştır.³⁴²

Barthold genelde dikkate değer bir eleştirel mizaca sahipti, özellikle gençlik yıllarında giriştiği ve bazen hayli sert geçen kalem kavgaları nadir değildir.³⁴³ Başkalarının fikirlerini değerlendirirken taviz vermez ve herhangi biriyle girdiği kalem kavgasında, eleştirilerdeki ve kısa yaşam öykülerindeki hataları, özellikle dikkatsizlik ve üstü kapalı anlatılan konuları unutmazdı. Minorsky onun “*çevresine faydalı bir dehşet yaydığını*³⁴⁴” söylemektedir.³⁴⁵

Ona göre her bilgi alanının bir bilim olarak kabul edilmesi için aşağıdaki şartlara cevap vermesi gerekir:

1. Nedensellik kanununun kabulü ve farklı olaylar arasındaki nedensel bağı oluşturmak.
2. Olayların, kendi aralarında oluşturulmuş nedensel bağa göre sistematik olarak yerleştirilmesi.
3. Bu sistemin içine dâhil edilmiş olayların doğruluğu hususunda nesnel kanıtların ortaya konulması.³⁴⁶

Barthold bu konuda uyguladığı metodu bu şekilde açıkça ortaya koymuştur. Disiplinli çalışması ve kaynak zenginliği onu diğerlerinden ayırmış ve bir ekol olmasına yol açmıştır.

Bir antropolog, tarihçi, kültür ve din araştırmacısı olan Barthold, Asya'daki dinler hususunda da çok temkinli ve isabetli yaklaşımlarla uygulamalar yapmıştır. Çalışmalarında Orta Asya ve İran'da yayılan Zerdüştlük, Budizm, Hıristiyanlık ve

³⁴² Barthold, 2004: 60.

³⁴³ Özellikle Rus coğrafyacı ve seyyah G.E. Grum-Grzimalo ile aralarında geçen kalem kavgası “Soçineniya” adlı eserinde de makaleler halinde yer almıştır.

³⁴⁴ Barthold'un anısına yapılan bir toplantıda N. Marr onunla ilgili şöyle ifade eder: “*İyi huylu Vasiliy Vladimiroviçten ölüm gibi korkulurdu. Samimiyeti muhalifinde bile olsa çok fazla söz sarf etmeksizin tutar, sahteliği kardeşi bile olsa hiç kimsede affetmezdi*”.

³⁴⁵ Barthold, 2004: 13.

³⁴⁶ Barthold, 2004: 19-21.

özellikle de İslam gibi muhtelif dinlerin tarihine oldukça dikkat etmiştir. Fakat o, Dinler Tarihiyle bunların manevi hareketler olmaları hatırına ilgilenmemiştir. Bu dinlere esas olarak etkileşimleri tarihi süreci şekillendiren kültürel unsurlardan biri olarak ele almıştır. Dolayısıyla çeşitli dinlerin yayılımı sorununun incelenmesi ile özellikle dinsel propaganda temsilcileri tarafından kullanılan ve kültürel iç seyiri belirleyen uluslar arası ticaret yollarının incelenmesine özel bir önem vermiştir. C. Becker'in *Der İslam* Ansiklopedisinin ilk cildi için yazılan giriş makalesinde: “*Dinlerin kendilerini gerçek yaşam koşullarına uyarlamak zorunda oldukları, aksinin düşünülemez*” şeklinde ifade ettiği tezini kendisi mütemadiyen vurgulamıştır.³⁴⁷

Barthold, Orta Çağ Müslüman Doğu tarihi alanında karşı konulmaz bir otorite idi. Bu durum, o hayatta iken tasdik edildiği gibi, ölümünden sonra da tekrar tekrar belirtilmiştir. Onun çalışmalarının Orta Çağ Doğu -özellikle Orta Asya- tarihi incelemelerinin sonraki gelişimi üzerindeki etkisi çok büyüktür. Bu etki, özellikle ölümünden sonra, farklı sebeplerle de olsa, hem Batı'da hem de SSCB'de hissedilmeye başlanmıştır. Barthold'un himayesinde çalışanlardan bazıları sonradan meşhur şarkiyatçılar olmuştur. Fakat o, metodolojisini benimseyen ve çalışmalarını sürdüren bir grup öğrencinin onun etrafında birleşmesi anlamına gelen “*kendi okulu*”nu kurmamıştır.”³⁴⁸

3.2. Rus Oryantalizmindeki Yeri

Barthold, tarih dünyasının kapısını aralayıp girdiğinde zaten önünde kendinden öncekilerin, özellikle V.V. Grigoryev, D. A. Hvolson, P. İ. Lerh, N. İ. Berezin, V. G. Tiesenhausen, N. İ. Veselovsky, V. V. Radloff ve V. R. Rosen gibi şarkiyatçıların çalışmalarıyla ana çerçevesi belirlenmiş bir şablon hazırды.³⁴⁹ Adı geçen bu şarkiyatçılar Doğuya ait el yazma eserleri, onların dilleri ve dinleri hakkında çalışmalar yapmış, hatta bu çalışmaların birçoğu Rusça'ya tercüme edilmişti. Barthold'un kendisinin de söylediği gibi bu konuda birçok araştırma

³⁴⁷ Barthold, 2004: 8.

³⁴⁸ Barthold, 2004: 11-13.

³⁴⁹ Barthold, 2010: 9.

yapılmıştı ama eksik kalan bir nokta vardı ki, bu da onun dikkatini çekmişti. Bu konularla ilgili yazılan eserlerin birçoğu eski usullerle incelenmiş ve adeta Roma Tarihi incelenir gibi araştırılmıştı. Bundan dolayı Barthold bu konular hakkında bir başka şarkiyatçı olan Rosen'e mektup bile yazmıştır.

Petruşevski “Dünya tarih biliminde, birkaç neslin yapması gereken araştırmalar isteyen aynı ülkenin tarihinin tetkiki konusunda ve bir noktada onun tarihini kurarak bu kadar çok çalışma yapan başka bir bilim adamı bulmak zordu”³⁵⁰ ifadeleriyle “*Orta Asya Tarihi'nin üstadı*” olarak ilan ettiği Barthold'un çalışmaları aslında sadece Orta Asya ile sınırlı kalmamıştır. Dönemin birçok yazar ve araştırmacıları birbirlerine haset ettikleri halde, o kimseyi kıskanmamış hatta kendisinde cevher gördüğü kişilere kol kanat germiştir. Zeki Velidi Togan ondan himmet görenlerden birisidir. Konuyla alakalı olarak Togan hatıralarında “*Eğer o dönemde Barthold'un himmeti olmasaydı, Rus arşivlerinden faydalanma imkânı bulamayacaktım*” şeklindeki ifadeleriyle ona karşı minnet duygusunu belirtmektedir.³⁵¹

Barthold'un eserleri 1960 yılından itibaren ardı ardına Rusya'da yayınlanmaya başladı. Yazar ister kendisinden önce, isterse de aynı dönem içinde çalışma yapan şarkiyatçıların yazdıkları makale ya da eserlere birçok makale ilave etmiştir ki bu makalelerin çoğunluğu eleştiri niteliğindedir. Orta Asya hakkında dönemin oryantalistlerinin eserlerindeki hataların bu konuda engin bilgiye sahip olan Barthold tarafından eleştirilmemesi ve bu hataların düzeltilmemesi doğru olmazdı. Nitekim o da bunu gereğini yerine getirmiştir.

3.3. Ortaçağ Tarihine Katkıları

Türk kavimleri ile Rusların temasları Sovyetler Birliği Coğrafyası'nda yaşayan halkların dilerinde bir takım izler bırakmıştır. Kavimler arası evlilikten doğan birçok soyadı Türk kökenlidir. Bunlara Aksakov, Bulgakov, Arakçayev, Koçubey, Mansurov gibi soyadları örnek verilebilir. Rus araştırmacıların Türk

³⁵⁰ Barthold, 2010: 10.

³⁵¹ Barthold, 2010: 9.

dilinde ilk çalışmaları XVIII. yüzyılda I. Petro zamanında başladı.³⁵² XIX. yüzyılda V.V. Radlof, I.N. Berezin, P.M.Melioranski, V.D. Smirnov bu alanda çalışmalar yapmıştır.

SSCB döneminde de Türk dili Slav dilinden sonra en önemli dil olmuştur. Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Özbek Cumhuriyetlerinin yanı sıra Özerk Cumhuriyet olan Başkurt, Karakalpak, Tatar, Tuva, Çuvaş ve Yakut Özerk Cumhuriyetlerinde Türk dilinde konuşulduğu için Sovyetler Birliğinde Türk Filolojisi'nin öğrenilmesi önemli olmuştur.

Sovyetler Birliği'nde Taşkent ve Kiev'de Şarkiyat Enstitüleri açıldı. 1920 yılında ise Petrograd'da "*Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü*" kuruldu.³⁵³ O yıllarda Azerbaycan Devlet Üniversitesi bünyesinde de Doğu Çalışmaları Bölümü kurulmuştu.

Azerbaycanlı bilgin ve yazar Mirza Fatali Ahundov (1812-1878) daha Çarlık Rusya'sı zamanında Türk Cumhuriyetlerinin bir birleri ile olan bağlantısının daha da güçlenmesi bakımından aynı alfabe kullanılmasını önermişti. Onun bu önerisi 1924 yılında Türk Cumhuriyetlerini kontrolü altına alan Sovyetler Birliği tarafından ilk önce kabul edildi ki Latin alfabesi kullanılmaya başlandı. Dil sorunu yüzünden daha sonra başkent Moskova ile olan bağlantıların kopabileceğini düşünüldüğünden ve o yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin de Latin alfabesi kullanmaya başlamasından dolayı Sovyetler Birliği yeni bir karar alarak Kiril alfabesi uygulamasına başlandı.

Rusların Türkoloji çalışmaları 1917 yılına kadar filoloji alanında olmuşsa da daha sonra Rus diplomatı P. A. Levaşev, Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarında üç buçuk yıl yaşamış M.P. Vrançenko, Türkiye ve İran'da bulunmuş Rus Türkolog İ.N. Berezin ve Orta Asya seyahatlerinde bulunan Barthold'un kitapları tarih ve siyasi bilgiler içermektedir.³⁵⁴

³⁵² Türkkaya Ataöv, 2010, *Sovyetler Birliğinde Türkoloji Çalışmaları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, S.1, C.27, Ankara.

³⁵³ Ataöv, 2010.

³⁵⁴ İ.N. Berezin, "*Sovremennaya Turtsiya*", Moskova, 1856, cilt 1, s. 29.

Türk folklor, etnograf ve edebiyat tarihi alanının en önemli isimlerinden biri V.A. Gordlevski olduğu gibi Türk Tarihi alanında da en önemli çalışmaları olan Barthold'dur.³⁵⁵ XX. yüzyılın başlarında yapılan bu tarih çalışmalarına rağmen filoloji alanındaki çalışmalar daha fazlaydı.

Çarlık Rusya'sı zamanında Türk tarihi ile ilgili herhangi bir dergi ya da gazete olmasa da daha sonra V.V. Barthold'un *Mir İslama* ve *Musulmanski Mir* adlı dergileri ve Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de bulunan Bilimler Akademisinin 1969 yılından beri yayınladığı *Sovetskaya Turkologiya*³⁵⁶ adlı dergisi Türk Tarihi'yle ilgili bilgiler sunmaktaydı. Günümüzde ise Rusya'da *Noviy Vostok*, "*Revalutsionni Vostok*³⁵⁷", *Mejdunarodnaya Jizn*³⁵⁸, *Mirovoy Xozaystvo i Mirovoy Politika*³⁵⁹, *Mirovoy Ekonomika i Mejdunarodnaya Atnoşeniya*³⁶⁰, *Sovetskaya Vostokovideniya*³⁶¹ ve *Norodi Azii i Afriki*³⁶² dergilerinde Türkiye ve Türk Tarihi'yle ilgili makaleler yayınlanmaktadır.

Barthold'un hakkında yazdığı V.A. Gordlevski de Orta Çağ Türk Tarihi hakkında eserler vermiş ve *Soçineniya*'daki biyografisinde onun *Ön Asya'da Selçuklu Devleti*, *Türkiye'de Halifelik Hakkında İnceleme*, *Ön Asya'da Kızılbaşların Dinsel Töreleri*, *İstanbul'da Bedesten Sistemi*, *Ahi Dervişleri* ve *Konya'da Suyun Kullanımı* başlıklı makalelerinin bulunduğu vurgulanmıştır.³⁶³

Barthold St. Petersburg Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra eğitimini Alman üniversitelerinde tamamlamış ve burada sadece Şarkiyatçıların değil tarihçilerin de derslerine katılmıştır. Bunu Orta Asya tarihi için bir çalışma modeli olabilecek "tam manasıyla bilimsel bir ders" örneği olarak kabul etmiştir. Barthold'un görüşüne göre Batı Avrupa İslamiyat araştırmalarının ilerlemesi esas olarak Alman bilginlerinin sayesinde gerçekleşmiştir. O, insanlık tarihinde kültürel

³⁵⁵ Yuri Fliqin, "Mejdu Çitadelyu i Moqilov Daniyara", Vostok Svişe, Taşkent, 2005, sayı X.

³⁵⁶ Sovyet Türkolojisi.

³⁵⁷ Devrimci Doğu.

³⁵⁸ Uluslararası Hayat.

³⁵⁹ Dünya Ekonomisi ve Dünya Politikası.

³⁶⁰ Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler.

³⁶¹ Sovyet Doğu Çalışmaları.

³⁶² Asya ve Afrika Halkları.

³⁶³ Barthold, 1977: 469.

etkilerin önemine dair düşüncelerini XIX. yüzyılın ikinci yarısında Alman tarihçilerin etkisiyle geliştirmiştir. Bu bakımdan düşünce tarzı ve yazılarındaki üslubuyla Alman bilginlerine diğerlerinden daha yakındı. Barthold genel olarak modern tarih biliminin başarılarının ve onun eski tarih biliminden başlıca farkının, temelde yeni tarihsel yorumlama metotlarında değil tarihsel eleştiri yöntemlerinin gelişmesinde olduğuna inanmıştır.

Barthold tarihsel sentezden ziyade bir tarihsel analiz üstadıydı. Çalışmalarının çoğu öncelikle kaynaklardan çıkarılmış yeni olgularla doludur. Ondan önce bilinen ve kullanılan aynı kaynaklardan kimsenin dikkat etmediği detayları büyük bir ustalıkla almış ve bunların tümüne yeni bir yorum getirmiştir. Ona göre tarihsel delilin eleştirisi, var olan kavramların düzeltilmesi ve eleştirel tetkikle ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir. Bazı durumlarda tespit edilmiş görüşleri reddetmesi onu yeni kaynakları keşif ve inceleme yolunda teşvik etmiştir. Bundan dolayı onun çalışmasının amacı sadece tarihsel gelişmenin seyrini tespit etmek değil, aynı zamanda ve aynı derecede selefleri tarafından yaşatılan “*hayali imajları*” tahrip etmektir.

3.4. Türk-İslam Tarihi’ne Bakış Açısı ve Katkıları

Barthold Türk İslam Tarihi’yle alakalı olarak görüşlerini *İlk Müslüman Türkler* adlı eserinde açıklamıştır. Genel olarak tarih araştırmacılığına farklı bir bakış açısıyla baktığından ilk olarak kaynak değerlendirmesi yapmıştır. Türk İslam devletleri olarak Samanoğulları, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti ve Harzemşah hakkında bilgi vermiştir.

Müslümanların fethinden önce Orta Asya’da tarihsel eserlerin yazılıp yazılmadığının bilinmediğini söyleyen Barthold, genel tarih tasnifine Müslümanların fetihlerinden sonra başlamıştır.

İlk olarak kaynak değerlendirmesi kapsamında dönemin tarih ve coğrafya eserleriyle edebiyat dalında yazılan eserleri incelemiştir. Bu eserleri incelerken bir sisteme bağlı kalan yazar, yazılan eserleri kronolojik olarak tasnif etmiştir.

Arap fetihlerinin başlamasıyla Hicretin ilk üç yüz yılında İslam ülkelerinin tamamında yazı olarak Arapça hâkimdi. Hicretin dördüncü yüzyılından sonra ise Farsça yaygınlaşmaya başladı. Farsça zaman zaman saray dili, edebiyat dili olmuş, günümüze kadar da bu önemini kaybetmemiştir. Türkçe yazılan eserlerin sayısı ise çok azdı.

Barthold da önce Arapça yazılan tarihi, coğrafi ve edebi eserleri tanıtmış ve bu eserlerin öneminden bahsederek, Avrupa'da bu eserlerin kullanılmasını sağlamıştır.

Türk İslam Tarihi denildiği zaman genel olarak tüm tarihçiler 751 Talas Savaşı'nda Türklerin Araplarla tanışmasından ve daha sonra İslam'ı kabul eden Türk devletlerinden bahsettikten sonra Osmanlı Devleti'ne kadar olan dönemi anlatmışlardır. Fakat Barthold bu tarz bir anlatımı seçmemiş, genel olarak Türk İslam devletlerinin tarihi süreç içinde gösterdiği gelişimi, dönemin şartlarına göre ortaya koymuştur.

İstanbul Üniversitesinin daveti üzerine şehre gelen ve burada bir konferans veren Barthold, İslamı kabul eden Türk devletlerini ele alırken bu kez farklı bir metotla bu devletlerin İslamı kabul sürecini anlatmıştır. Örneğin İslamiyet'in Türk devletleri arasında yayılmasını Bulgarlar ve Karahanlılar üzerinde durmuş ve bu devletlerde İslamiyet'in yayılma sürecini geniş bir şekilde ele almıştır. Satuk Buğra Han'ın İslamı kabul edişini, Gazneli Mahmud'u ve onun ülkesinde İslam'ın yayılış sürecini geniş bir şekilde çeşitli kaynaklardan faydalanarak ortaya koymuştur.

Metodolojik olarak bir biriyle çelişkiye düşen iki eser hakkında bilgi veren Barthold, tarafsız bir şekilde her iki kaynağın da üzerinde durduğu konuyu verdikten sonra bu konuyla alakalı kendi düşüncesini açıklamıştır. Fakat Türk İslam Tarihi çerçevesinde Selçuklu devleti tarihini daha derinlemesine araştırması gerekiyordu. *Orta Asya'da Hıristiyanlık* adlı makalesinde Oğuzların Hıristiyan olduğutezini öne süren Barthold'a bu konuda Zeki Velidi Togan ciddi bir eleştiri yapmıştır.³⁶⁴

³⁶⁴ Togan: 1926.

Barthold Türk İslam Tarihini anlatırken zaman zaman bazı hatalara düşmüşse de genel hatlarıyla çok isabetli görüşler öne sürmüştür. Bu sebeple eserleri hâlâ önemini kaybetmemiştir.

3.5. Orta Asya Türk Tarihi'ne Getirdiği Yenilikler

Barthold'un Orta Asya Türk Tarihi hakkında görüşleri derli toplu olarak İstanbul Üniversitesinde 1926 yılında öğretim üyeliği yaptığı zaman anlatmış olduğu 12 dersten oluşan *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* adlı kitabında bulunmaktadır.

Orhun Abideleri üzerinde duran Barthold, Türk göçlerinden bahsetmiş ve Türklerin sadece Batı ve Doğu yönünde göç etmediğini vurgulamıştır. Güney Rusya bozkırlarında bulunan Taşnine Abidelerinin Orhun Abidelerine benzerliğine değinen Barthold Türklerin kuzeye doğru göç ettiklerini ve bu Taşnine Abidelerini Orhun Abidelerinden esinlenerek yaptıklarını vurgulamaktadır.

Orta Asya Türk Tarihini Orhun Abidelerinden başlatan Barthold Türklerin dini inançlarına da değinerek Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık, Şamanizm ve Doğu İran Soğd kültürü üzerinde durmaktadır. Türklerin dini inançlarından bahsederken Şamanizm ve Budizmin Türkler için faydalı ve zararlı yanlarına değinmiştir. Bir Türk kavmi olan Hazarların iddia edildiği gibi tamamen değil sadece yöneticilerinin Musevilik Dini'ne girdiğini vurgulamış ve ülke genelinde hâkim olan hoşgörüden bahsetmiştir.

Karahanlı Devleti'ne ilişkin ders yaparken dönemin önemli yazarı olan Kaşgarlı Mahmud hakkında bilgi vererek onun yazdığı *Dîvân-ı Lügâti't-Türk* eseri üzerinde durmuş ve bu eserin Türkler için öneminden bahsederek eserde bulunan İslami bilgileri ve Türk isimlerini ele almıştır.

Türklerin kurduğu önemli devletlerden Selçuk devletinin nasıl ortaya çıktığını, Selçuk adının kökenleri üzerinde durduktan sonra hükümdarlık unvanlarını ve Türkler arasında yaygın olan törenlerden bahsetmiştir.

Orta Asya Türk Tarihi anlatılırken Moğol İstilalarından bahsetmemek mümkün değildir.³⁶⁵ Bu sebeptendir ki Barthold Moğol İstilalarından önceki Türk devletlerinden bu devletlerin şehir yapılanmasından ve maliyesinden söz ederek Moğol İstilasası öncesi Türk devletlerinin genel durumuna değinmiştir. Sonra Harizmşahlar Devleti'nden ve Otrar olayından bahsederek Moğolların Harizme saldırmaları üzerinde durmuş, Cengiz Han ve oğlu Cuci hakkında geniş bilgiler vermiştir. Cengiz'in ikinci Çin seferi hazırlığı ve sefer öncesi ölmesine değinip bu seferin aslında daha önceden yapılması gerektiğini de vurgulamıştır.

Cengiz İmparatorluğundan bahsederken bu imparatorluğun bu kadar muhteşem olmasını Çinli vezir Ye-Lui-Çu Ts'ai'ye bağlamış ve bu Çinli vezirin yaptıklarından bahsederek Cengiz Han'ın ölümünden sonra imparatorluk topraklarının oğulları arasında paylaşılmasını anlatmıştır. Barthold'un bu konuda Moğol hizmetinde bulunan Müslüman bürokratları ve özellikle Uygur yöneticilerinin etkisini görmediği veya görmezden geldiği açıktır.

Moğol imparatorluğunda hâkim olan Moğol dili ve kültürüne değinerek Çağataylar arasında önemli olan Arlat, Celayir, Kavçin ve Barlas uluslarından bahsetmiştir. Türklerin göçebe hayat tarzından yerleşik hayat tarzına geçişlerini de burada anlatmıştır.

3.6. İslam Tarihi'ne Bakış Açısı

Eserleri incelendiğinde Barthold'un çalışma tarzı hakkında bilgi edinilebilir. Mesela "*İslam Medeniyeti Tarihi*"³⁶⁶ isimli eserine bakıldığında şu şekilde bir kanı yürütülebilir.

Türk ve İslam tarihinin en ilgi çeken devirlerinden birisi İslamiyet'i kabulden Tanzimat'a kadar geçen süredir.

Ümmet kavramı adı altında İslam Medeniyeti çerçevesindeki büyük kültür dairesinin gelişimi bin yıldan daha uzun bir süre devam etmiş, dünyanın değişik

³⁶⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilasası*, İstanbul 2005.

³⁶⁶ Barthold 1973.

bölgelerinde muhtelif devletler kurulmuş ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun tesisinden başlayarak son asra kadar Türkler İslam dünyasının üstünlüğünü ellerinde tutmuşlardır.

Köprülü'nün (1940) "*Türklerin tarihini bilmeden İslam Tarihi'ni anlamak mümkün olamayacağı nasıl tabii ise, İslam tarihi çerçevesi içine sokmadan Orta Zaman Türk Tarihini anlamak mümkün olmayacaktır*" tespiti bu konuda çok önemli bir tespittir.³⁶⁷

Yine bu eserde Köprülü'nün güzel bir tespiti yer almaktadır;

"W. Barthold'un küçük eseri, umumi planı itibariyle, bu bahsettiğimiz eserlerden hiçbirine benzemez. Burada, diğer bütün eserlerde görülen 'İslam dininin esaslarına müteallik dogmatik hulâsa' bulunmadığı gibi, İslamiyet'in zuhuru, peygamberin hayatı ve talimatı hakkında da eski yeni bu cins bütün eserlerde bulunan izahata rast gelinmez. O, İslam medeniyetini, 'cihan tarihinin umumi kadrosu' içinde, yalnız dâhili değil, harici amilleriyle de tasvir ve izaha çalışmıştır.

*Umumi bir girişten sonra, Hıristiyan Şark'ın İslam için ehemmiyetini tebarüz ettiren müellif, sırasıyla, Halifelik devrinde bu medeniyetin başlangıcını, Abbasi devrindeki parlak yükselişi, İran medeniyetinin İslam kültüründeki mevkiini, Moğol istilasının umumi neticelerini anlatıyor ve XV. asırdan sonraki Müslüman dünyasının çok acele ve eksik bir tavsifini yaparak, eserini birden bire çok acele bir tarzda bitiriyor."*³⁶⁸

Eser genel itibariyle değerlendirildiğinde Barthold'un farkı ortaya çıkmaktadır. Bu, ayrıca Barthold'u bu konu hakkındaki uzmanlardan ayıran en büyük özellik olarak da yorumlanabilir. İslam medeniyeti hakkında yazılan birçok eserde hep aynı plan takip edilmesine rağmen Barthold tamamen tarihi tekamülü göz önüne alan bir plan takip etmiştir.

³⁶⁷ Barthold 1973: 21.

³⁶⁸ Barthold, 1973: 27.

O, eserinde kültür hayatını bölmeyerek gerçekçi bir tavırda ve bir bütün halinde tasvir ve izahat ortaya koymaktadır. Eser, bu şekilde incelenirse plansız bir kitap manzarası çizdiği sonucuna varılabilir.

Barthold en yeni tarih açılımlarına uygun bir biçimde bu eserini yazmıştır. İslam medeniyetini ilmi bağlamda özetleyerek ortaya koymuştur.

Kitaptan anlaşılacağı üzere kaynakların yoğunluğuna rağmen bir kuyumcu titizliğinde adeta can alıcı noktalarını cımbızlayarak konuyu az ama derin bir anlatımla ortaya koymuştur.

Barthold'tan önce yazılan eserleri tetkik edildiğinde onun eserini vücuda getirirken kaynaklar üzerinde ne kadar titiz davrandığı görülmektedir. Önceki eserler resmen hikâyelere, efsanelere boğulurken, Barthold eserlerinde hikâyelerden ve efsanelerden uzaklaşarak gerçekçi belgeleri ortaya koymaktadır.

*“Kitabın 19. sayfasında Barthold’un birçok tarihçilerin hiç bahsetmedikleri ‘Fars Paul’ yani İranlı Pol’ü zikretmesi, müellifin İran ilim tarihine derin vukufunu gösterir. Vakıa bu Suriyeli Feylesof, Husrev’e takdim olunan ‘Aristo Mantığı’ adıyla Süryanice bir eserle belki birinci defa olarak İran âlemine Aristo’yu tanıtmıştır.”*³⁶⁹ Fuat Köprülü’nün bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere Barthold yazmış olduğu konular üzerinde kesin bir hâkimiyet sağlamıştır.

Barthold’un İslam tarihiyle ilgili görüşlerini yoğun biçimde dile getirdiği *İslam Medeniyeti Tarihi* adlı eser, G. Demombynes’in 1921 yılında neşredilen *Les Institutions Musulmannes*³⁷⁰ ve I. Goldziher’in 1920’de neşredilen *Le Dogme et la loi de l’Islam*³⁷¹ adlı kitaplardan farklıdır. Bu eserler genel itibariyle İslamiyet’in doğuşundan, İslamın esas akidelerinden, felsefe ve kelimadan, çeşitli İslam mezheplerinden, tasavvuf ve tarikatlerden, ehl-i sünnet akidelerinden bahsetmektedir. Bu eserler İslam kavimlerinin tarihi tekâmülü hakkında hiç bilgi vermemiştir.

³⁶⁹ Barthold, 1973: 306

³⁷⁰ İslam Kurumları

³⁷¹ İslam Hukuku ve Doğuşu.

Barthold kendi eserinde, Peygamberin hayatı ve talimatları hakkında bilgi vermemiştir ama İslam medeniyetini “cihan tarihinin umumi kadrosu” içinde yalnız dâhili değil harici amilleriyle de kıyaslamıştır. Genel bir girişten sonra, Hristiyan doğunun İslam için ehemmiyetini dile getiren yazar, sırayla Halifelik döneminde bu medeniyetin başlangıcını, Abbasi dönemindeki parlak yükselişini, İran medeniyetinin İslam kültüründeki yerini, Moğol istilasının genel neticelerini anlatarak XV. asırdan sonraki Müslüman dünyasını çok kısa anlatarak eserini bitirmektedir.

Barthold’un tarihi tekâmülü göz önünde tutan bir plan takip etmesi bu eseri diğer eserlerden ayıran başlıca özelliklerdendir. Yazar İslam kültürü hakkında bilgi verirken onları bölümlere ayırmadan anlatmıştır. Bu anlatım tarzı eserin sanki plansız bir şekilde yazıldığını gösteriyor fakat kültür hayatının dönemler içinde bir biriyle iç içe geçmiş şekilde bağlı olduğunu göze alırsak aslında dönemlere ayırmadan yapılan anlatım yerinde olmuştur.

Eserin diğer bir önemli özelliği ise o dönemlerde bütün ilim âleminde Türklere karşı olumsuz bir düşünce hâkim olsa da Barthold eserinde İslam medeniyetinin umumi yürüyüşünde Türklerin rolünü büsbütün inkâr etmeyerek bunu dile getirmiştir. Barthold her ne kadar tarafsız olmaya çalışsa da Türkler hakkında olumsuz görüşler onda da mevcuttu ve Fuat Köprülü kitabı tercüme ederken düzeltmeler kısmında bu konulara değinmiş ve Osmanlı Tarihiyle hakkında genel bir bilgiye sahip olan Barthold’un görüşlerinde tashihler yapmıştır.

Yazar İslam kültürünü anlatırken Kuzey Afrika memleketleri ve Arap dünyasıyla fazla ilgilenmeden İran ve Türk kültürüne önem vermiştir. Bu bakımdan eser bu konuda yazılan diğer eserlerden farklılık göstermektedir. Oysa İslam tarihinin anlatıldığı eserlerde Türklerden bahsedilmez, bahsedenler de Türklerin yıkıcı bir güç olduğunu ifade ederlerdi.

Müslüman medeniyeti ya da Arap medeniyeti adı Orta Çağ Doğu medeniyetine verilmektedir. Bu medeniyetin kurucusu ise Araplardır. Bundan dolayı Yakın Asya ve Afrika halklarının bir kısmını birleştiren devlet dini İslamiyet, ilim ve edebiyat dili ise Arapça olmuştur.

Doğuda Hıristiyanlar tarafından başlatılan yenileşme tam anlamıyla tamamlanmadan ona rakip olarak İslam dini ortaya çıktı. Dünyaya hızlı bir şekilde yayılmış olmasına bakmayarak Arap dilinde Hıristiyan edebiyatının mevcudiyeti daha ispatlanamadı. Hıristiyanlığın yayılmaya başlamasından sonra ise aniden duraksaması ve dağılmaya başlaması Roma İnan savaşları ile sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Bu savaşlar sonucunda Asya vilayetleri ve Mısır İnan'ın eline geçmişti. Bizans'ta medeniyet seviyesinin daha yüksek olmasına bakmayarak İnan daha fazla terakki memleketiydi.

Barthold'un Arap eserlerinde medeniyetinin başlangıcı olarak İslam dininin yayılmasıyla oluşan şehirleşme yapısı kapsamında yapılan evler, bahçeler ve surlar hakkında bilgiler mevcuttur. Meydanlar ve meydan çevresinde oluşan şehir yapılanmasını anlatan yazar, Arap medeniyetinin İnan medeniyetinden etkilendiğini iddia eder. Sanat anlayışında inceliği Çinlilere verirken, ikincilik koltuğunda Yunanlılar bulunmaktaydı. Eserde eğitim sistemi hakkında bilgi verildiği gibi bilim dallarından da bahsedilmiştir.

Ona göre İslam devrindeki ilimle İslam'dan önce İnan'da oluşan ilim arasında ilişki bulunmaktadır. Araplar, Yunan ilim ve felsefesiyle ikinci elden tanıştıkları için Yunan şair, bilim adamlarını ve tarihçilerini tanımıyorlardı. Arapçaya yapılan tercümeleden kaynaklanan hatalar mevcuttu. Birçok bilim adamı Yunanca yazılan bazı eserlerin tercüme olduğunu değil de Arapça yazıldığını düşünüyordu.

Abbasilerin halifelik döneminde ise hâkimiyet sahası daraldı. Önce İnan daha sonra da Türk hanedanlarının hâkimiyet dönemi başladı. Bununla birlikte İnan ve Bağdat'ta karışıklıklar yaşandı. Bir zamanlar ihtişamlı şehir olan Bağdat XIII. asırda epeyce küçüldü ki, bu küçülme muhtemelen XI. asırda başlamıştır.

İslam dünyasında edebi dil Arapça idi fakat İslam medeniyeti ve devletinin en büyük adamları Farslardı. Daha sonradan Fars dili de yayılmaya başladı. Arap kültürü ve Arap dili kendi etkisini kaybediyordu.

Arapların etkisi altında kaldığı ilk kültür Fars kültürü olmuştur. Daha sonra kurulan Türk devletlerinin güç kazanması ve Abbasi döneminde Halifelerin Türklere yakınlık göstermesiyle Türk kültürü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Abbasi dönemine kadar Türkler her ne kadar dışlansalar da onların askeri gücü yadırganamazdı. Selçuklular döneminde Bağdata giderek Büveyhoğulları tehlikesinden Halifeyi kurtaran Türk hükümdarı Tügrül Bey bizzat Halife tarafından “Doğu ve Batı’nın sultanı” ilan edildi. Bu andan itibaren de İslam dünyasının siyasi gücünü Türkler temsil etmeye başladılar.

3.7. Eleştirileri

Tarih anlayışına farklı bir bakış açısı getiren Barthold hayatı boyunca yapılan hiçbir hataya göz yummamış ve yapılan hataları makalelerinde acımasız bir dille eleştirmiştir. Barthold’un yaptığı bu eleştiriler *Soçineniya* adlı külliyatta mevcuttur. En çok kalem kavgasına girdiği şahıslar arasında G.Y. Grumm-Grjimaylo, S.P. Tolstov ve Aristov olmuştur.

Grumm-Grjimaylov’un en önemli eseri “Западная Монголия и Урянхайский Край” (*Batı Moğolistan ve Uranha Bölgesi*) adlı eseridir. Yazar bu esere yıllarını vermiş ve devletin maddi yardımlarıyla Orta Asya ve Moğolistan’a geziler yapmıştır. Hatta yazarın bu eseri ülkemizde Zeki Velidi Togan tarafından incelenmesi gereken bir eser olarak tavsiye edilmesine rağmen Barthold yazarın eserini “gerçek bir tarihi ve filolojik çalışma” olmamakla suçlamış ve şöyle demiştir: “Aşağı yukarı bütün seyyahlardan benzeri coğrafi ve etnografik sonuçlar ve hatta aynı şekilde arkeolojik bilgiler bekleriz. Ama biz, yazarımızın Asya tarihi literatürünün incelenmesinde çok fazla minnetle karşılayamayacağımız problemler ortaya çıkarmasını saygıyla karşılayamayız.”³⁷². Bu eleştiri üzerine Grumm-Grjimaylo yazdığı cevap makalesinde Barthold’u yumuşatsa da Barthold yazarın çözdüğü onomastik problemlerle ilgili filolojik çalışmaları acı bir dille tenkide devam etti. Sonuç olarak Barthold yazara yazdığı şahsi mektupta önceki fikirlerinden vazgeçtiğini belirtse de daha sonra Yakubovsky’nin Barthold’un yanında yer alarak eseri tenkit etmesi Grumm-Grjimaylo’nun bu eserine olan ilgiyi azalttı.

³⁷² Barthold, 2010: 13.

Barthold'un eleştirdiği eserlerden bir diğeri de Miss Ella Sykes ve Brigadier-General Sir Percy Sykes'in yazdığı *Through deserts and oasis of Central Asia* (Orta Asya Çölleri ve Vahaları) adlı eseridir. Burada yazar İslamiyet hakkında yanlış düşünceler sergilediği gibi Sarıkul dağında Hüsrev Perviz'le ilgili bir efsane olan Ferhad ve Şirin hikâyesinden bahsetmiştir.³⁷³ Barthold bu efsanenin Hüsrev Perviz'le değil Afrasyab'la ilgili olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yazar X. yüzyılda Kaşgar halkının zorla Müslüman yapıldığını, önce Buhara Hanlığına ve daha sonra Osmanlı devletine bağlandığını söylemiştir. Bu yanlışını devam ettiren yazar yine sünnet olmanın İslam'ın beş şartından biri olduğu gibi tuhaf bir iddiada bulunmuştur ki bu görüş elbette yanlıştır ve sünnet olmak İslam dininde sadece “sünnet” olarak geçmektedir ve İslamın şartlarından değildir. Bunun dışında yazarın bir hatası da yine Kaşgarlı bir tacirin yaptıklarıyla ilgilidir. Eserde Kaşgarlı bir tüccarın pazara at satmaya götürdüğünü, günün sonunda atı satamadığı için nazar değmesin diye kuyruğunu boyamasını Hıristiyanlıkla ilişkilendirmiştir. Oysa bu görüş tamamen yanlıştır.

Barthold'un eleştiri oklarının hedefi olan bir diğer tarihçi ise Leon Cahun olmuştur. Leon Cahun yazdığı *Introduction à l'histoire de l'Asie (Asya Tarihinin Giriş)* adlı eserinde Timur'un lakabındaki Köregen (damat) kelimesini Köreken diye bir kabileye (Orta Asya'da bu adlı bir kabile yoktur) ve onu da Kurıkanlara bağlaması Barthold'a göre tarihçilik adına yapılmış çok büyük bir hatadır.

Barthold'un yaptığı eleştiriler bunlarla da bitmiyor. G. Le Strange'nin *The Lands of the Eastern Caliphate, Mesopotamiya, Persia and Central Asia from the Moslem Conquest to the time of Timur* (İslam fetihlerinden Timur zamanına kadar Doğu Halifeliği, Mezopotamya, İran ve Orta Asya Toprakları) adlı eseri de Barthold tarafından eleştiriye maruz kalmıştır.³⁷⁴ Barthold, yazarın Doğu Hilafet tarih, coğrafya ve edebiyat yazarlarının eserlerini bırakın, Rus tarihçiler olan Tomashek ve Markvart'ın eserlerinden habersiz olduğunu söylemektedir. Yazar yukarı Berhsan şehrini Hoten'e birleştirmiştir. Oysa bu şehir Issık-Göl'ün yakınlarında

³⁷³ Barthold, 2010: 14.

³⁷⁴ Barthold, 1977: 277.

bulunmaktadır. Şehirlerin harabelikleri ile ilişkili bilgiler verirken yazar kaynaklardan eksik faydalanmış ve Buhara şehrini anlatırken herkes tarafından bilinen *Tarih-i Narşahi*'nden yararlanmamıştır. Yazar tarihi kaynakların değerlendirilmesi konusunda dönemin yazarlarını ele almış ve kendisinden önce bu bölgelerle ilgili bilgi veren yazarları değerlendirmede için şehir isimleri ve anlamları yanlış verilmiş ve değiştirilmiştir.

Barthold'un bir diğer eleştirisi ise *Reçenziya na Kniqu Spravochnaya knijka Samarkandskoy Oblast*³⁷⁵ (Semerkand Bölgesinin Tarihi Adlı Kitaba Eleştiri)'dir. Bu makalede Barthold 151 numaralı vakıf ve diğer evrakların kronolojik sırasını vermiş ve yazarın eserinde belirtmiş olduğu listeyi eleştirmiştir. Sonra ise bu listeye dayanarak Kabud ve Yaryaylağı bölgesi hakkında kısa bilgi vermesini eleştirmiştir. Yazarın bu bölgelerle ilgili olarak göstermiş olduğu kaynakların hiç birisinde bu bölgeler hakkında bilgi verilmediğini belirten Barthold eleştiride çok haklıydı. Yazar eserinde tarihi bölgelerin adlarını verirken onların ne en eski Türk adlarını ne de daha sonra değişen Fars isimlerini vermemiştir. Oysa vakıf evrakları bu bölgedeki şehirlerin isimlerinden en azından birisini kayıt altına almış olması gerekirdi.

Kitabın eksiklerinden birisi de Semerkant şehri hakkında bilgi verilirken şehrin plan ve haritasının eksik olmasıdır. En azından yazar bunlardan birisini vermiş olsaydı eseri okumak biraz daha kolay olurdu. Bir başka konu da yine her bir şehir veya bölge adının hangi evraktan alındığını belirtmemiş olmasıdır. Bu durumda yazarın vermiş olduğu kaynağa güvenip şehrin veya bölgenin adını onun okuduğu gibi okumak hatasına düşülecektir.

Barthold'un bir diğer eleştirisi yine yanlış okunan bölge isimleri ve eksik gösterilen kaynaklar üzerine yazmış olduğu *Reçenziya na Kniqu İTORQO*³⁷⁶ (Nikolay Fedoroviç Sitnyakovskoço, *İTORQO*, 1899, kitabına Eleştiri) adlı makalesidir. Bu makalede Barthold, yazarın Karakul-Derya kanalının bir zamanlar Farab'a kadar gittiğine ve Amu-Derya'ya dökülmesine dair verdiği bilgiyi eleştirmiştir.

³⁷⁵ Barthold, 1977: 268.

³⁷⁶ Barthold, 1965: 244.

Bu eleştirinin yanı sıra Barthold yazarın hangi Arap abidelerinden ve Araplara kadarki hangi kalınlardan söz ettiğinin belli olmadığını ve Buhara'da Araplara, hatta Moğol dönemine ait hiçbir yapıtın kalmadığını söylüyor.

Görüldüğü gibi Barthold'un yapmış olduğu eleştiriler hiç de haksız ve gaddarca değildir. Zaten Orta Asya tarihini çok iyi bilen bir akademisyenin bu tür hatalar karşısında sessiz kalması da beklenemezdi.

3.8. Hakkında Yapılan Eleştiriler

Dönemin en önemli bilim adamlarından olan Barthold da her akademisyen gibi hatalar yapmıştır. Okuma yanlışları, hatalı kanaatleri olmuş ve onun başkalarını acımasız bir şekilde eleştirdiği gibi ona da bu tür hatalardan dolayı şefkatli davranılmamıştır. Barthold'a yalnız çağdaşları değil ondan bir kuşak hatta iki kuşak sonra yetişen bilim adamları eleştiri yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ilim adamlarına karşı din adamlarını çiftçi, şehirlilere karşı Arnavut ve Kürt gibi muharib barbarları iltizama mecbur olduğu hakkında Barthold tarafından ileri sürülen mütalaa tamamıyla yanlıştır. Mevzuya yabancı yazar bu konularda aldanmış ve eski fikirleri tekrar etmiştir.³⁷⁷

Barthold'a eleştiri yapanlardan birisi de onun eserlerinin birçoğunu çeviren V. F. Minorsky'dir. Yazar Barthold'un elyazma eserlerdeki bazı okuyuşlarını tenkit etmekte ve farklı görüşler ileri sürmektedir. Bu gün Orta Asya'da harabeleri dahi kalmamış eski yerleşim birimlerinin yerlerinin tespiti konusunda Barthold'la aynı görüşte değildir.³⁷⁸

Minorsky'e göre Barthold Amu-Derya adlı makalesinde Müslümanlıktaki Zü'l-Karneyn'i Makedonyalı İskender'le ilişkilendirmekle büyük bir yanılığa düşmüştür. Kur'an'da geçen Zü'l-Karneyn'le bu İskender arasında hiçbir bağlantı

³⁷⁷ Topal, 1998: 13.

³⁷⁸ Barthold, 2010: 13.

yoktur ve bu yanlış algılama İskender’le ilgili uydurulmuş bir söylentiden kaynaklanmaktadır.³⁷⁹

Yine aynı makalede Minorsky bir hususa daha değinmektedir. S. P. Tolstov’a göre Adak, Vezir’in 40 km güneybatısında ve Sarıkamış’ın doğu sahilindeki Ak-kala kasabasına tekabül etmektedir. Barthold ise onu Talayhan-Ata ile özdeşleştirmektedir. (Uzboy’un Sarıkamış’tan çıktığı yerin takriben 80 km. güneyindedir.)³⁸⁰

Barthold *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* adlı kitabında Türklere ait olan Orhun Abideleri üzerinde dururken yazar Orhun Abideleri’nin okunmasında büyük emeği geçen Radloff ve Thomsen’in tercümeleri arasında kıyaslama yapmış ve Radloff’un tercümelerinin daha doğru olduğunu belirtmiştir. Burada yazarın Radloff’un Rus kökenli olmasından dolayı yanlı olarak karar verip vermediğini kesinleştirmek mümkün gözükmemektedir. Konu hakkında bir eser kaleme alan Muharrem Ergin buna değinmemiştir. Hüseyin Namık Orkun *Eski Türk Yazıtları* adlı kitabında hem Radloff hem de Thomsen’i kıyaslayarak bazen Radloff’un bazen de Thomsen’in hatalı okuduğunu belirtmiştir.³⁸¹ Bundan dolayı Barthold’un Radloff’un tercümeleri daha doğru derken yanlı karar verip vermediği tartışmaya açıktır.

Moğol İstilas Döneminde Türkistan adlı eserin giriş kısmında Barthold, İslamiyet’ten önceki Türk tarihiyle bağlantılı olarak bu dönemde Türk tarihine ilişkin kaynakların yetersiz olduğunu savunuyor. Fakat muhtemelen burada yanılığa düşmüştür. Zira İslamiyet öncesi Türk Tarihiyle alakalı olarak özellikle Çin kaynaklarında daha geniş olmak üzere İslam kaynaklarında da bilgiler mevcuttur.

Büyük Hun İmparatorluğu’nun kuruluşundan itibaren Türklerle ilgili kaynakların büyük çoğunluğu Çince’dir. Bunların başında hanedanların resmi tarihleri gelmektedir. Örneğin *Shih-Chi, Han-shu, Hou Han Shu, Chin Shu, Chou Shu Sui Shu, Chiu T’ang Shu, Hsin T’ang Shu, Wu-tai-shih, San Kuo Chih, Liang*

³⁷⁹ Barthold, 2010: 376.

³⁸⁰ Barthold, 2010: 390.

³⁸¹ Orkun, 1941: VIII, IX, XI, XVI, XIX.

*Shu, Wei Shu, Pei Shih, Pei Ch'i Shu, T'ung Chih.*³⁸² Bu bilgilerin yanı sıra çok önemli kronolojik bilgileri ihtiva eden *T'ung Tien, T'ai-p'ing Huan-yü Chi, Ts'e-fu Yüan-Kui, Wen-hsien T'ung-k'ao* gibi ansiklopedik ve *Tsu-chih T'ung-chien* gibi kronolojik eserler vardır. *T'ung Tien, Wen-hsien T'ung K'ao, Ts'e-fu Yüan-Kui* gibi ansiklopedik kaynaklarda ise müstakil boy isimleri bulunmaktadır. Hsin T'ang Shu'nun 217B'sinde boyların çoğunun soy kütüğü mevcuttur. Çin kaynaklarını araştıran Ahmet Taşağıl bu kaynaklarda bulunan VI. ve IX. asırlar arasında Orta Asya'da yaşayan Türk boylarından Apar (Avar), Aramutlar, A-tie (Ediz), Az'lar, Bayırku'lar, Basmıllar, Berçik, Bulak, Çaruk, Oğrak, Oğuz, Saka, Türkmenler, Türgişler, Tarduş, Tuhsiler, Töles, Tokuz oğuzlar hakkında geniş bilgi verir.³⁸³

İslam kaynakları içerisinde de *Hudud'ül-âlem, Zeyn'ül-ahbar* ve *İbn Hurdazbih* gibi Türk boyları ve ülkeleri hakkında bilgi veren eserler çoktur.

Barthold'a yapılacak bir diğer eleştiri ise onun *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* adlı eserinin 33. sayfasında Türklerle ilgili yer verdiği cümleyle bağlıdır. Barthold burada Hz. Peygamber'in "*Türkler size dokunmadığı sürece siz de onlara dokunmayın*" hadisine itiraz etmektedir.³⁸⁴ Barthold bir yanılgıya düşmüş ve Peygamber'in Türklerden haberdar olmadığını iddia etmiştir. Oysa bu konuyla ilgili hadisler mevcuttur.

Türklerle ilgili hadisler İmam-ı Buhari ve İmam-ı Müslim'in "Sahih" adını verdiği ve Kur'an-ı Kerim'den sonra Müslümanların en sağlam kabul ettikleri büyük hadis koleksiyonları ile yine "Sünen" adı verilen dört büyük kitapta yer almaktadır³⁸⁵. Bu hadislerden bazıları şöyledir: Amr b. Tağlib'in müstakil senetle Hz. Peygamberden rivayet ettiği hadisin metni şudur: "*Amr b. Tağlib'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber buyurmuştur ki; Kıyamet kopmasının şartlarından (biri de, sizlerin kıldan çarıklar giyen bir kavim olan (Türkler)le harp etmenizdir. Yine kıyamet kopmasının şartlarından bir (diğeri de) sizlerin yuvarlak yüzlü öyle ki,*

³⁸² Taşağıl, 2004: 5.

³⁸³ Konu hakkında ayrıca bk. H. Ahmet Özdemir, "Moğol İstilâsıyla İlgili Çin Kaynakları ve Si Shi Ki'ye Göre Hülâgû'nun Batı Seferi", *Marife*, c. 5-1, Konya 2005, s. 85-96.

³⁸⁴ Barthold, 2010: 33.

³⁸⁵ Kitapçı, 1996: 37.

yüzleri (örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış (sağlam) kalkanlar gibi bir kavim (olan Türklerle) çarpışmanızdır.”

Buhari'nin Türklerle ilgili bir hadisi de yine muttasıl bir senetle büyük sahabe tarafından nakledilmiştir. Bu hadis de şudur: *“Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber buyurmuştur ki; Sizler küçük çekik gözlü, kırmızı benizli, yatık burunlu, çehreleri sanki (örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış (sağlam) kalkanlar gibi bir kavim olan Türklerle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler, kıldan çarık (ve çoraplar) giyen bir kavimle (Türk) çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”*

Ebu Müslim ise şöyle anlatmaktadır: *“Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber buyurmuştur ki, müslümanlar kıldan elbiseler giyen ve kıldan çoraplar çarıklarla yürüyen çehreleri (sanki örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış kalkanlar gibi kuvvetli bir kavim olan Türklerle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”*

İmamı Müslim'in Türklerle ilgili buraya kaydetmek istediğimiz bir diğer hadisi de aynen şöyledir: *“Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber, buyurmuştur ki; Sizler kıldan çarıklar giyen bir kavim (Türklerle) çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler çekik gözlü, ince ve yassı burunlu, 'kırmızı benizli' bir kavimle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”*

Peygamberin Türk varlığından söz ederken söylenmesi gereken bir diğer husus da Peygamberin zati eşyaları ve bunlar arasında bulunan Türk çadırı, Peygamberin dilinde Türk Kubbesi, Türk Zırhı hatta bir dereceye kadar Türk Tolgası'dır.³⁸⁶ Et-Taberi bu konuyla bağlı olarak şöyle rivayet etmektedir: *“Hz. Peygamber Arap kabilelerinin hücumu yılında Medine'nin etrafında kazılmak istenen hendeğin sınırlarını bizzat kendisi çizdi. Biz hiçbir zaman bu sınırları (önümüze kaya parçaları da çıksa) aşmak istemiyorduk. Fakat, bir defasında karşımıza bir kaya çıktı, çok zorlandık. Selman hendekten çıkarak (durumu haber*

³⁸⁶ Kitapçı, 1996: 95.

vermek üzere) Hz. Peygamber'in bulunduğu yere geldi. Bu sırada Hz. Peygamber Türk Kubbesi'ni kurmakla meşgul idi."³⁸⁷

Barthold başkaları tarafından yapılan hataları acımasız bir dille eleştirirken kendisinin yaptığı hataları acımasız şekilde eleştirmeyen tek yazar Mehmet Fuat Köprülü olmuştur. Barthold'un yazmış olduğu *İslam Medeniyeti Tarihi* adlı eserde sayfa 95'ten başlayarak 232. sayfaya kadar Köprülü Barthold'un 106 hatasını bularak onlara düzeltme yapmıştır. Bu düzeltmeler çerçevesinde Köprülü Barthold'un yanlış yazımlarını düzeltmiş, eksik kısımlar hakkında faydalanılacak farklı kaynaklar önerirken bazen de Barthold'un fikriyle kendi fikrinin örtüştüğünü vurgulamıştır.

Barthold biyografisinde diyor ki, "Daha talebe iken hocam Vesolovsky'nin tavsiyesiyle Orta Asya'da Hristiyanlık adlı makaleyi kaleme aldım ve bu bana bir gümüş madalya kazandırdı."³⁸⁸ Barthold'un gümüş madalya aldığı bu makalesi Zeki Velidi Togan tarafından tutarlı bir şekilde eleştirilmiştir. Hatta Barthold o dönemlerde hayatta olmasına rağmen Togan'ın bu eleştirisine cevap verememiştir.

Oğuzların Hristiyan olduğu hakkındaki fikirlerin esası Barthold'un *Türkiyat mecmuasının* birinci cildinde neşr olunan "Orta Asya'da Hristiyanlık" makalesinde izah olunmuştur. Bunun esası ise Selçuk'un bazı oğullarının "Mikail, Yunus, Davut" isimleri taşıması ve aynı zamanda Zekeriya Kazvini'nin "*Asaru'l-bilad*"ında Oğuzların Hristiyan oldukları hakkında getirilen malumdur.³⁸⁹

Zeki Velidi Togan'ın bu konuda Barthold'a yönelttiği en büyük eleştiri onun Kazvini'nin eserini tam anlayamadığı hatta tamamen yanlış anladığıdır. Togan Barthold'un *Asaru'l-bilad*'da geçen Avrupa'ya göç eden Oğuz boylarının Hristiyanlaştığına dair bilgileri Orta Asya Türk ve Kıpçak boyları için söylenmiş zannederek büyük bir yanlışlığa düşmüştür. Hâlbuki Orta Asya'da yerleşik bulunan Türk boyları Müslümandırlar ve zaten Kazvini de bunu söylemektedir. İbn Fadlan'ın Seyahatnamesinde Oğuzların Türkistandaki ve İdil havzasının şarkında Ural vilayetindeki Hristiyanlıkla münasebetleri olmadığı açıkça bildirilmiştir.

³⁸⁷ Kitapçı, 1996: 97.

³⁸⁸ Barthold, 2010: 7.

³⁸⁹ Togan, 1926: 61-67.

Barthold'un kalem kavgasına girdiği tarihçilerden biri de S. P. Tolstov'dur. Barthold Oğuzların bir ikiden fazla şehri olmadığını söylerken Tolstov bu fikre karşı gelerek "Goroda Oğuzov" (Oğuzların Şehirleri) adlı makalesiyle buna cevap vermiş ve bu kalem kavgasının galibi Tolstov olmuştur.³⁹⁰

3.9. Kaynakları Değerlendirmesi

Barthold Orta Asya Türk Tarihi hakkında çok önemli kaynaklara ulaşmıştır. Bu kaynaklarını *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* adlı eserinde topluca görmek mümkündür.

Türklerin İslamı kabul etmesinden sonraki dönemlerle alakalı kaynakları "Arapça Tarihi Eserler" başlığı altında toplamıştır. Burada yazar XVII. yüzyılda Latinceye çevrilen eserlerden başlayarak kaynaklarını şöylece sıralıyor:

el-Mekin ile Ebu'l-Ferec'in eserleri XVII. yüzyılda Latinceye çevrilmiştir.

Ebu'l-Fida hicretten itibaren ilk VI asrın tarihini kendinden önceki tarihçi İbnü'l-Esir'den almıştır. İbnü'l-Esir'in tarihi 628/1231 yılına kadar gelir. İbnü'l-Esir ile Taberi'nin eserlerini Brockelmann incelemiş ve kıyaslamıştır. "Doğu İslam Devletleri" tarihiyle alakalı eser yazarlar İbn Haldun ve İbnü'l-Esir'in eserlerinden faydalanmışlar fakat İbn Haldun Endülüs ve Kuzey Afrika'da yaşamış olduğundan Orta Asya tarihiyle bağlı verdiği bilgiler İbnü'l-Esir'e oranla daha azdır.

Flügel ve Roediger tarafından X yüzyılın sonunda eseri neşredilen Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak en-Nedim'in *Fihristü'l-Ulum* adlı bibliografik eseri yayımlanmıştır.

Arapça yazar tarihçilerin bir listesi el-Mes'udi'nin *Mürücü'z-Zeheb* adlı meşhur ansiklopedik eserinde bulunmaktadır.

³⁹⁰ Barthold, 2010: 12.

Arap fetihleriyle ilgili en iyi bilgileri veren eser Hollandalı müsteşriklerden Prof. M.J. de Goeje tarafından neşredilen el-Belazuri'nin kitabı *Futuhu'l-Buldan*'dır.³⁹¹

Büveyhiler tarihiyle ilgili olarak Ebu İshak İbrahim b. Hilal 371 (981-982) yılında Büveyhilerden Adududdevle adına *Kitabü't-Tac fi devlet'i'd-Deylem* kitabını yazdı.

Bilinen tek nüshası 1892'de Buhara'da bulunan *Hududu'l-Alem* adlı eser A.G. Tumansky'nin elinde idi. Fakat daha sonra ömrü vefa etmediği için kitabı yayımlayamadı. Baron Rozen tarafından kopya edilen bir nüshası vardır. V. Minorsky tarafından yapılan İngilizce tercümesinin yanı sıra eser Barthold tarafından Farsça bastırılmıştır.

Samanilerin başşehri olan Buhara tarihiyle ilgili olarak Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Süleyman el-Buhari bir eser yazmıştır. Buhara tarihiyle bağlı olarak bir başka eser de Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed en-Nişaburi'nin yazdığı *İlimlerin Hazineleri* adlı eserdir. Buhara tarihine ilişkin bir diğer eser de "El-Verrak" lakabıyla anılan ve kâğıtçı ya da kitapçı olduğu düşünülen Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Buhari el-Güncar tarafından yazılmıştır.

Karahanlılar dönemine dair yazılan eserlerden günümüze kadar sadece bir tanesi ulaşmıştır o da Muhammed b. Ali el-Katip es-Semerikandi'nin *A'radü's-siyase fi ağradir-riyase* eseridir. Karahanlı dönemine ilişkin Tamgaç Han İbrahim b. El-Hüseyin adına Mecdüddin Muhammed b. Adnan tarafından yazılmış olan *Türkistan Tarihi ve Hitay Tarihi* önemlidir. Karahanlılar ile çağdaş olup Doğu Türkistan'da yaşayan âlimlerden yalnız bir tarihçi biliniyor o da; Ebu'l-Futuh Abdulgafir b. Hüseyin el-Alma'i'dir.

Gaznelilerle ilgili en eski tarih eseri Ebu Mansur Hüseyin b. Muhammed Se'alibi'nin yazdığı *Kitabül-gurer fi siyeri'l-müluk ve ahbarihim* adlı eserdir.

³⁹¹ *Futuhu'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, Ankara 1980.

Nasr'ın ölümünü müteakiben Ebu Nasr Muhammed b. Abdülcebbar Utbi tarafından Arapça *Tarihül-Yemini* adlı bir kitap yazıldı. Utbi'nin çağdaşlarından Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Biruni, İslam âlimlerinin en büyüğü olarak tarihle alakalı *Harizm Tarihi* adlı kitap yazmıştır. Daha sonra Ebu Sa'id Abdulhayy b. Dahhak Gerdizi takriben 1050'de Farsça *Zeynü'l-ahbar* adlı eser yazdı. XIII yüzyılın tarihçilerinden Cüzcani Gazneli tarihi hakkında Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ali İmadi'nin *Tarihi Mücedvel* adlı kitabından bahsediyor. Eser günümüze ulaşmamıştır.

Selçuklu dönemiyle alakadar olarak yazılan tek eser Nizamülmülk'ün *Siyasetname* eseridir. XII. yüzyılda yazılmış eserler arasında ilk önce *Mücmilü't-tevarih ve'l-kısas* gelmektedir. Bu dönemde Ebu'l-Futuh Berekat b. Mübarek b. İsmail'in yazdığı *Lemü't-tevarih* adlı bir eser daha vardır.

Şerefeddin Ebu Nasr Anuşirvan b. Halid Kaşani hayatının sonunda hatıralarını Farsça olarak *Fütur-ı zamanu's-sudur ve sudur-ı zaman'ül-futur* adı altında bir eser yazmıştır.

İmadeddin İsfahani'nin yazdığı *Nusretü'l-Fatra ve Usretü'l-Katra* adlı eserinin bugün ancak bir yazma nüshası bilinmektedir. Bu eser Bundari tarafından kısaltılarak *Zubdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l Usra* adıyla yeniden kaleme alındı.

Emir Sadreddin Ebu'l-Hasan Ali b. Nasr el-Hüseyni, Selçuklular tarihini içine alan *Zubdetü't-tevarih* adlı bir eser yazmıştır. 599/1202-1203 yılında Anadolu'da Ebu Bekr Muhammed b. Ali er-Revandi, *Rahatü's-sudur ve Ayetü's-surur* adlı bir eser yazdı.

Selçuklu tarihiyle bağlı olarak Cemaleddin Ali b. Yusif el-Kifti'nin *Tarih-i Ali Selçuk* adlı eseri günümüze intikal etmemiştir.

Gurlularla ilgili başlıca kaynak Cuzcani'nin *Tabakat-ı Nasiri* adlı eseridir. Ebu'l-Hasan Heysem b. Muhammed Nabi'nin *Kısas-ı Sani* adlı eserini kullanmıştır.

Cüveyni'nin *Tarih-i Cihan-güşay* adlı eserinin büyük bir kısmı Harizmşahlar tarihine ayrılmıştır. Hem Cüveyni hem de İbnü'l-Esir Harizmşahlar hakkında Ebu'l-

Hasan Ali b. Zeyd Beyhaki'nin *Meşaribü't-tecarib ve gavaribü'l-garaib* adlı kitabını kullanmışlardır. Katib Çelebi ise Seyyid Sadrüddin'in *Tarih-i Harizmşahi* isimli kitabını zikretmiştir.

Coğrafi eserler bakımından ve seyyahlar hakkında da kaynaklar veren Barthold bu konuyla bağlı olarak aşağıda ismi yazılı olan kaynakları zikretmektedir:

Barthold XII. yüzyıl seyyahlarının çok az olduğunu bildirirken bunların arasında Şihabeddin Ebu Abdullah Ahmed el-Gırnati'yi İspanyol olmasına rağmen zikretmiştir.

Sem'ani *Kitabü'l-Ensab* adlı bir lügatlügat yazmıştır ama bu lügat lügatcoğrafi bilgiler bakımından da çok önemlidir. Coğrafi eser olması bakımından Safiyüddin Ebu Bekr Abdullah b. Ömer 610/1214 yılında Belh şehrinin tarihini yazmıştır. Ayrıca yine Muhammed Avfi *Cevamiü'l-hikayet ve levamiü'r-rivayet* adlı antolojisini 625/1228 yılında Hindistan'da tamamlamıştır³⁹².

Maveraünnehrin coğrafyası ve Kara-Hıtaylar tarihi hakkında dikkate değer bir diğer eser ise Muhammed b. Necib Bekran'ın Farsça yazdığı *Cihanname* adlı eseridir. XII. yüzyılın başında Haydar b. Ali Hüseyini Razi'nin yazdığı eser ise *Tarih-i Haydari* dir.

Moğol İstilasası dönemiyle alakalı kaynakların sıralanmasında ise yine, Cengiz Han'dan Hülagu'ya kadar Moğol tarihini çok kısa anlatan eser Nasreddin Tusi'nin yazmış olduğu *Zic-i İlhani* dir. Moğol hâkimiyeti nihayete erdikten sonra ise Çin âdeti üzerine geniş bir tarihi (Yuan-şi) meydana getirildi. İran'da Moğol tarihinin yazılması Gazan Han tarafından mesleği tabiplik olan Reşidüddin Fazlullah b. İmadüddeve Ebu'l-Hayr'a verildi. Reşidüddin'in eseri Şaban 699/Nisan-Mayıs 1300'da meydana getirilmeden önce Abdullah b. Fazlullah (sonradan Vassafu'l Hadrat lakabını aldı) Moğolların tarihini yazmaya başladığını iddia eder.

³⁹² Muhammed Avfi Uygurlardan bahseden ilk İran'lı yazar.

Hamdullah b. Ebu Bekr Müstevfi Kazvini'nin tarih ve coğrafyaya ait eserleri XIV yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de *Tarih-i Güzide*'dir. *Nüzhetü'l-Kulub* adlı coğrafya eseri ise 740/1339 yılında tamamlanmıştır.

Timur devletiyle bağlı devletin son yıllarında yazılan ve İran ve Orta Asya tarihi için Avrupalı araştırmacıların yegâne kaynağı Mirhond'un *Ravsatü's-safa fi siret-il-enbiya ve'l-müluk ve'l-hulefa* adlı eseridir.

3.10. Çağdaş Araştırmacıları ve Çalışmalarını Değerlendirmesi

Barthold kendinden önce yaşamış ve tarih alanında eser kaleme almış yazarlar hakkında geniş bir bilgi verdikten sonra kendi çağdaşları olan tarihçilerin eserlerini ele almış ve *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* adlı çalışmasında bunları irdelemiştir.

Türk Moğol boylarının Tarihi hakkında ilk genel eskiz denemesi Deguignes tarafından yapılmıştır.

Moğol tarihiyle ilgili İslam kaynakları ayrıntılı olarak ilk defa Baron d'Ohsson tarafından incelenmiştir. *Historie des Mongols* adlı eserin ilk basımı 1824 yılında yayımlanmıştır. Bu eser Hammer-Purgstall, Wolff, Erdman'ın kitapları ve hatta Sır Henry Howorth tarafından yazılan hacimli *Moğol Tarihi*'nden mukayese kabul etmez derecede kıymetlidir.

Bir başka yazar da Cüzcani'nin eserinin tercümesine eklediği müfassal notlarla dikkat çeken Binbaşı Raverty'dir.³⁹³

Türkistan Tarihi'nin kısa bir eskizi 1899'da E.D. Ross tarafından yayımlanmıştır. Bu eser *The Heart of Asia* adlı kitabın birinci kısmıdır. En büyük başarısı Taberi'nin hem Arapça hem de Farsça nüshasına dayanarak Müslümanlığın

³⁹³ Maulana Minhaj-ud-din Abu-Umar-ı-Usman, 660/1262, *Tabakat-ı Nasiri : a general history of the Muhammadan dynasties of Asia, including Hindustan; from A.H. 194 (810 A.D.) to A.H. 658 (1260 A.D.)*, translated by Major H. G. Raverty, New Delhi 1970.

ilk yüzyıllarına ait nisbeten etraflı bilgi vermesidir. Daha sonraki kaynaklardan sadece Nizamüddin Şami'nin *Zafername* adlı eserinden yararlanmıştır.

Barthold'a göre Jeremiah Curtin'in 1908 yılında yayımlanmış ve ilkinde Theodor Roosevelt tarafından bir önsöz yazılmış olan iki ciltlik *The Mongols: A History* ve *The Mongols in Russia* adlı eserlerinin ilmi bir değeri olduğu iddia edilemez.

Rus dilinde Altın Ordu Tarihi'yle ilgili olarak birkaç eser dışında Moğol Tarihi ve Moğol Öncesi Orta Asya hanedanlarının tarihi ile ilgilenen detaylı ve ilmi bir araştırma yoktur. Özel monografilerden bir tanesi Prof. V.A. Zhukovsky'nin Merv hakkındaki eseri olup günümüz ilmi standartlarına uygundur. Semerkant bölgesinin tarihiyle ilişkili olarak V. Vyatkin tarafından Semerkant'ta kayda değer bir kitap yayımlanmıştır.

SONUÇ

Mevcut kaynaklar ve araştırmalar ışığında Barthold'un hayatı ve eserleri incelenmeye çalışılmıştır. Orta çağ Tarihinin eğitimine katkıları göz önüne alındığında Barthold'un ne kadar büyük bir tarihçi olduğu daha bir önem kazanır. O, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak henüz lise çağlarından itibaren büyük bir tarihçi olmayı hedeflemiş ve bu uğurda üzerine düşenleri fazlasıyla yerine getirmiştir. Barthold'un yetişmesinde ailesinin yanı sıra dönemin fevkalade ilgili ve idealist öğretim üyeleri de çok etkili olmuşlardır. Bu anlamda 1887 yılında girdiği St. Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi hocalarından N.İ. Veselovskiy, Viktor Romanoviç Rozen, P.M. Melioranskiy ve V.V. Radloff sayılabilir. O Rusya dışında da bilimsel faaliyetlerde bulunmuş ve üniversiteyi bitirir bitirmez Finlandiya, Almanya, İtalya, Avusturya Macaristan ve Polonya'da alanıyla ilgili derslere katılmıştır. Barthold bu ülkelerde ünlü Orta Çağ tarihçilerinden yararlanmıştır. Bunlar arasında Berlin Halle Üniversitesinden August Müler ve Eduard Meyer; Strasburg Üniversitesinden Theodor Nöldeke kayda değer isimlerdir.

Gerek ülkesinde gerek yurt dışında böylesine önemli bilim adamlarının ilgisine mazhar olan ve gösterdiği performansla büyük bir tarihçi olacağının ipuçlarını veren Barthold, Rusya'ya dönmüş ve St. Petersburg Üniversitesinde istihdam edilmiştir. Doktorasını başarıyla veren ve diğer akademik aşamaları da peşpeşe geçen Barthold hocalarının beklentisini tam anlamıyla gerçekleştirmiştir. Bundan sonrası çeşitli akademik görevler ve bilimsel etkinliklerle dolu bir hayattır.

Üstün çalışma gayreti sayesinde öğrencilerin hocalığını tercih ettiği, bilimsel topluluklara üye olması için çağrılar aldığı, akademik dergilerde birçok görev üstlendiği bir hayat tarzını benimseyen Barthold'un araştırmacılığı bugün dahi bütün tarihçiler arasında büyük saygı uyandırmaktadır. O, çocukları olmamasına rağmen büyük bir sevgi ile bağlı olduğu eşini yitirdikten sonra fazla yaşamamıştır.

Dünya tarih biliminde ancak birkaç neslin yapabileceği çalışmaları tek başına yapan bir akademisyen olarak tarihe geçmiştir.

Tutuculuktan uzak bilimsel anlayışı dünyanın değişik bölgelerindeki tarihçilere yardımlarından sezilebilir.

İyi bir Orta Asya tarihçisi olmasına rağmen sadece bir bölgeyi çalışmamıştır.

Pek çok konferansa katılmış ve dünyanın farklı ülkelerinde dersler vermiştir. Nitekim 1926–1927 eğitim öğretim yılında İstanbul Üniversitesi'nde de hocalık yapmıştır. Burada Orta Asya Türk Tarihi adı altında takdim ettiği ders notları öğrenciler ve hocalar tarafından büyük bir ilgi ile izlenmiştir. Söz konusu dersin notları daha sonra kitaplaştırılmış, defalarca basılmış hatta Arapça ve Almanca'ya çevrilmiştir.

O, İslam tarihi ile de yakından ilgilenmiş, İslam'da yönetim anlayışını ve İslam tarihindeki değişik konulara ilişkin etkisini günümüzde bile sürdüren kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Özellikle M. Fuat Köprülü tarafından yakın takibe alındığı anlaşılan Barthold'un pek çok eseri genellikle Köprülü tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.

Onun eserlerinin dilimize tercümesi noktasında son zamanlara gelindiğinde yoğunlaşan bir faaliyet gözlenmektedir. Barthold, 90'lı yıllardan itibaren Türk tarihçileri tarafından yeniden gündeme alınmaya başlanmıştır denilebilir. *Moğol İstilasına kadar Türkistan; İslam Medeniyeti Tarihi; Orta Asya, Tarih ve Uygarlık; Uluğ Beg ve Zamanı; Kırgızlar; Halife ve Sultan; Asya'nın Keşfi, Rusya ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi* vb. kitapları Türkiye'deki bilimsel çevrelerce araştırma el kitabı olarak hala büyük bir beğeni ile kullanılmaktadır.

İslam Ansiklopedisi'nin yayımı sırasında uzmanlık alanına giren konularda yüzlerce maddeyi büyük bir özveri ve yetkinlikle kaleme almıştır.

Sonuç olarak Barthold'un Orta Çağ Tarihi araştırmaları, Orta Çağ Tarihi Eğitimi, Orta Asya Tarihi, Genel Türk Tarihi, İslam Tarihi, İslam Medeniyeti Tarihi, şehircilik tarihi, mezraalardan şehirlere kadar Orta Çağ İslam dünyasının yerleşim birimleri konularında en azından belli başlı bazı tartışmaları sona erdirecek düzeyde derinlikli incelemelerde bulunduğunu söylemek gerekir.

O, aynı zamanda dürüst ve tarafsız bir tarihçidir. Gerek Türkler gerekse Müslümanlar hakkında yazdıklarından bu husustaki tarafsızlığı ortaya çıkmaktadır. Saygın bir akademisyen olarak Barthold; tezleriyle, varsayımlarıyla, önerileriyle Orta Çağ Tarihi gündemindeki yerini hala korumaktadır. O, yakından tanınmayı hak eden tarihçilerin başında gelmektedir ve hakkında yapılacak daha çok çalışma vardır.

BİBLİYOGRAFYA

ADİLBAYEV, Alau, (2000), *Rus Oryantalistlerin Kur'an Çalışmaları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ALP, Alper, (2009) "Mir İslama Dergisine Göre 20. Asır Başında İdil-Ural Bölgesinde Mektep ve Medrese Meselesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 26, Konya, 327-345.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (1977), *Soçineniya*, Moskova.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2004) *Asya'nın Keşfi Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2006) *Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni*, İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2008), *İlk Müslüman Türkler*, İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç (1973), *İslam Medeniyeti Tarihi*, başlangıç, izah, düzeltme ve ilaveler M. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2002), *Kırgızlar*, çev. Ufuk Deniz Aşçı, Kömen yay., Konya.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (1990), *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, TTK yay., İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (1999), *Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Devletlerin Yeri*, çev. Ziya Bünyadov, Bakü.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2013), *Müslüman Kültürü*, İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2010), *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2006), *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, yay. Kazım Yaşar Kopraran- İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2008), *Tarihte Türk Dünyası*, çev. M.A.Yalman-T. Andaç- N. Uğurlu, Örgün yayınevi, İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (2006), *Türk Moğol Ulusları Tarihi*, çev. Hasan Eren, TTK yay., İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (1997), *Uluğ Bey ve Zamanı*, çev. Tahiroğlu Akdes Nimet, TTK yay., İstanbul.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (1927) “Avtobiografiya”, *Ogenok Dergisi*, sy. 40, 5.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, (1915), “Materialı Dlya Biografiçeskogo Slovarya Deystvitelnih Çlenov Akademi Nauk”, Bölüm I,

BARTHOLD, Wilhelm, (1352), *Kitab-ı hududi'l-âlem mine'l-maşrik ile'l-mağrib*, Tahran Meclis Matbaası, Tahran.

BEREZİN, İ. N., (1856), *Sovremennaya Turtsiya*, Moskova.

BREGEL, Yuri, “Barthold, Vasili Vladimiroviç”, *Encyclopedia Iranica*, Moskova, 385-403.

BREGEL, Yuri, “Barthold, Vasili Vladimiroviç” *Encyclopaedia Iranica*.
<http://www.iranica.com/articles/barthold-vasilii> (31.05.2011)

CİLACI, Osman, (1992), *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara.

DOSTEYEVSKİ, Milius, (1930–1931), “Versuch einer Charakteristik” (Karakter Analizi Çalışması), *Die Welt des Islams (İslam Dünyası)*, sy. 12, Mart 1930–1931, 89-135.

EDWARD, Said, (1991), *Oryantalizm*, İstanbul.

EREN, Hasan, (1977), “Rusya’da Türkoloji Çalışmaları”, *Dünya Edebiyatından Seçmeler*, sy. 2, Kültür Bakanlığı yay., (Nisan 1977), s. 72–84.

ERGİN, Muharrem, (2002), *Orhun Abideleri*, İstanbul.

FLİGİN, Yuri, (2005), “Mejdu Çitadelyu i Moqilov Daniyara”, *Vostok Svışe*, sy. X, Taşkent, 65-89.

INAYATULLAH, (1961), “V.V. Barthold: His Life and Works”, *Journal of the Pakistan Historical Society*, c. IX, Pakistan, 81-86.

KIRPIK, Güray, (2009), “Oryantalizm ve Necip el-Akikiye göre Oryantalizmin Bazı Önemli Temsilcileri”, *Akademik Bakış*, c. II, sy. 3, s. 243-258.

KİTAPÇI, Zekeriya, (1996), *Hz. Peygamber’in Hadislerinde Türkler*, Konya.

KRAÇKOVSKİY, (1930), “Pamyati V. V. Bartolda”, *Krasnaya Gazete*, L, (21. VIII.), sy. 197 (2555) (Akşam baskısı).

MARAŞ, İbrahim, (2005) “Türkoloji; Kazan Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi ve Türkoloji Bölümü Hakkında Düşünceler” *Avrasya Bülteni*, sy.30, Kazan, 21.

MARR, N. Ya., (1931), “Vasiliy Vladimiroviç Bartold”, *Soobşçeniya GAIMK (GAIMK Bildirileri)*, nr: 1, 8-12.

Maulana, Minhaj-ud-din Abu-Umar-ı-Usman, (1970), 660/1262, *Tabakat-ı Nasıri : a general history of the Muhammadan dynasties of Asia, including Hindustan; from A.H. 194 (810 A.D.) to A.H. 658 (1260 A.D.)*, translated by Major H. G. Raverty, New Delhi.

ORKUN, Hüseyin Namık, (1941), *Eski Türk Yazıtları*, İstanbul.

ÖZDEMİR, H. Ahmet, (2005a), *Moğol İstilasası*, İstanbul.

ÖZDEMİR, H. Ahmet, (2005b), “Moğol İstilâsıyla İlgili Çin Kaynakları ve Si Shi Ki’ye Göre Hülâgû’nun Batı Seferi”, *Marife*, c. 5-1, Konya, s. 85-96.

PELIOT, P., (1930), “W. Bartold”, *T’oung Pao*, c. XXVII, Moskova, 458-459.

PETRUŞEVSKİY, İ., (2004), “Akademisyen V.V. Bartold”, çev. Cengiz Buyar, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 11, sy. I, Bişkek, 1-6.

SİFİL, Ebubekir, (2004), *İslâm ve Modern Çağ*, İstanbul.

SMİRNOV, N. A., (1966), “Barthold”, *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*, c. III, Moskova 39-40.

Soobşçeniya GAIMK (GAIMK Bildirileri), 1931, Numara 1.

SOLTAYEV, Zelimhan, (2009) *Rus Oryantalistlerinin Siyer Çalışmaları 19 ve 20. yüzyıllar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TAŞAĞIL, Ahmet, (2004), *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, TTK yay. Ankara.

TOPAL, Mustafa, (1998), *Prof.Dr. Barthold ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

TOGAN, Ahmed Zeki Velidî (1926), “Oğuzların Hıristiyanlığı Meselesine Ait”, *Türkiyat Mecmuası*, c. 2, İstanbul, 527-539

TÜRKKAYA, Ataöv, (2010), “Sovyetler Birliğinde Türkoloji Çalışmaları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 27, sy. 1, Ankara, 25-52.

UMNİYAKOV, Í. Í., (1926), “V. V. Bartold, Po Povodu 30-Letiya Professorskoy Deyatelnosti”, *Byull. SAGU*, Taşkent.

UMNİYAKOV, Í. Í., (1976), *Annotirovannoy Bibliografii Trudov Akademika V.V. Bartolda*, Moskova.

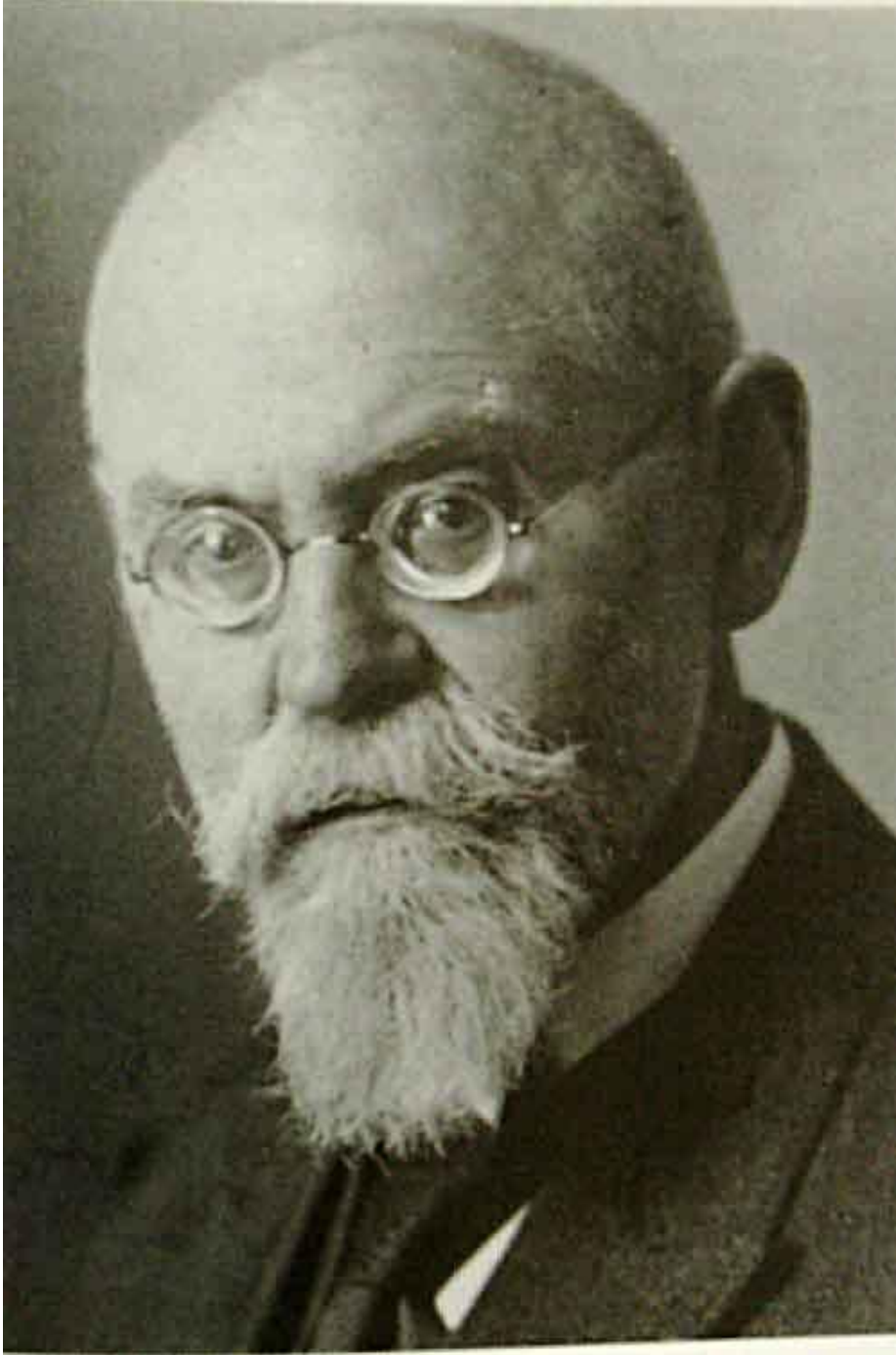
EK: 1

VAİSLİY VLADİMİROVIÇ BARTHOLD

(1869-1930)

EK: 2

AUGUST MÜLLER

(1864-1949)

(August Müller Halle Üniversitesinde Barthold'un Orta Çağ tarihine yönelmesine yardımcı olmuştur.)

EK: 3

VİKTOR ROMANOVİCH ROZEN

(1849-1908)

(Viktor Romanovich Rozen Barthold'un esas danışmanı olmuştur.)

EK: 4

1. "Avrupa ve Dünyada Şarkî Tettebbu' Tarihi", *Milli Tettebbular Mecmuası*, c. I, sy. 1, İstanbul 1331 (1915), s. 163-186.

« آثار اسلامیه و ملیه تدقیق انجمنی » طرفندره ایکی آیمه بر نشر ایدیلیمه

برنجی جلد

اسلام مدینه و نورک حرته عا

ملی تبعلر مجموعسی

دین ، اخلاق ، حقوق ، اقتصاد ، لسانیات ، بدیعیات ، قیات ، بنیه اجتماعیة تدقیقانی

مدیر :

کویریلی زاده محمد فؤاد

دارالفنون تورک تاریخ ادبیاتی معلمی

« آثار اسلامیه و ملیه تدقیق انجمنی » کاتب عمومیسسی

استانبول — مطبعه عامره

۱۳۳۱

ملى تېنلەر جۇمھۇرىيىتى: بىرىنچى جىلد

صاھىبى ۱-۳

شەخسى تەدقىقلار

توراك ادبىياتىدا عاشق طرزىنىڭ مەنىسىنى تەكشۈرۈش ۋە تەكشۈرۈش بىر تەجربە [كوپرېلى زادە مۇھەممەد فۇاد]	۴۶ — ۵
بىر قۇمۇش تەدقىقىدا تەقىبىپ اولۇنە جىق. اصول [ضىيا كوك آلپ]	۲۰۵ — ۱۹۳
اسكى توركلاردا ھاجتەئى تەشكىلاتلار مەنطقى تەسۋىپلەر آراسىدا تەناظر [ضىيا كوك آلپ]	۴۵۶ — ۳۸۵
اسكى تورك مۇسۇقىسىدا دائىر تەنلەر: « كوك ە لر [رۇف يىكتا]	۴۶۳ — ۴۵۷

تەرجىمىلەر

« مازدە ئىزىم » كى اسكى تورك اعتقادلىرى اوزرىندە كى تائىرى [ادغار بلوشە: مۇھەممەد فۇاد]	۱۶۲ — ۱۲۵
اورتە آسىيا توركچەسى اوزرىندە تەدقىقلار [تۇرى پوزدەف: راغب خلوۋى]	۲۳۳ — ۲۰۷
شەرقى تەبىئە تارىخى [مەلم بارتولد: راغب خلوۋى]	{ ۱۸۶ — ۱۶۳ ۳۸۰ — ۳۴۹ ۵۷۰ — ۵۴۵

مەتلەر

رسالە والدىيە تەرجىمىسى [ظەيرالدىن مۇھەممەد بابىر شاھ: مۇھەممەد فۇاد]	۱۲۴ — ۱۱۳
نەفس الامر نامە [نىكسارى زادە: شەرفالدىن]	۵۷۶ — ۵۷۱
عثمانلى قانۇننامەلىرى [اون بىرىنچى واون ايكىنچى عصرلەر عائد]	{ ۱۱۲ — ۴۹ ۳۴۸ — ۳۰۵
عثمانلى قانۇننامەلىرى [تۇقىي عبدالرحمن باشا]	۵۴۴ — ۴۹۷
بابىر شاھك شەئىرلىرى [ظەيرالدىن مۇھەممەد بابىر شاھ: مۇھەممەد فۇاد]	{ ۲۵۶ — ۲۳۵ ۴۸۰ — ۴۶۴
العراضە فى الحكاية السليوية تەرجىمىسى [شەرفالدىن]	{ ۳۰۴ — ۲۵۷ ۹۶ — ۴۸۱

مەنوعە

آثار اسلامىيە وملىيە تەدقىق انجىمىنى نىظامنامە وتەلپاتنامەسى	۱۹۲ — ۱۸۷
آثار اسلامىيە وملىيە تەدقىق انجىمىنى مەدەل تەلپاتنامەسى	۳۸۴ — ۳۸۱
انجىمە انتخاب ايدىلن اعضا	۵۷۶

2. "Avrupa ve Dünyada Şarkî Tetkik Tarihi II", *Milli Tettebular Mecmuası*, c. I, s. 2, İstanbul 1331 (1915),

اوروپا و روسیادہ

شرقی تنبع تاریخی

محرری : معلم و . بار تولد

۲

اوروپا عالمی و شرق تاریخی — هندستانک جاذبه سی — مصریات — آسیای قریب تاریخی —
آوریات — ویتقار مکتبی — شرق مدینتک انحطاطی مسئلہ سی و بو حادثہ نک سبیلری .

تاریخی انشاء و تاریخی انتقاد اصولریک اساسلری (نیبوز و سائرلری کبی) قرون اولی
تاریخی، ویا (رانک و سائرلری کبی) قرون وسطی دنیاسنی و بالخاصہ بوصو کرا کینی تدقیق
ایدن عالمی طرفدن حاضر لائمشدر . حتی زامنزه قدر، تاریک اصولیاتنه عائد کتابلرده
کورولن نظری فرضیلر هان دائما قرون وسطی تاریخندن آینمه اللرله ایضاح اولونمقدهدر .
زیرا غربی اوروپا عالمی، زمانلرنده کی حیاتک، اوزمانکی قوملرک تاریخی ایله و کندینسک
تأثیری آئنده انکشاف ایتمش اولدینی قرون اولو مدینتیله اولان ارتباطنی قبول و تصدیقده
کیکمه مشلردر . شوقادار وارکه، اوروپا تاریخیله، دنیانک دیکر قسملرنده کی قوملرک تاریخی
آراسنده بر رابطه تأسینس ایتمک، دها بر آز کوچ اولدی . اوزون زمانلر، عمومی «جهان
تاریخی» نامی آئنده یالکز اوروپا اقوامنک تاریخی آکلا شیلیردی . ایشته «عمومی تاریخ»ک،
— اون یدنچی عصرده وضع اولنوبده، علیهنده اساسلی اعتراضلرده بولونلش اولمنسهرغماً
شیمدی یه قدر اهمیتی محافظه ایدن — «قرون اولی، وسطی و اخیر» تقسیمی بونک اوزرینه
استناد ایدر . حتی دها اون دو قوزنجی عصرده، شرق اقوامنک، بر اوروپالی دوشونجه سنده
بوکلہ نک آلدینی مضایه کوره، تاریخلری اولمادینی و اولامایه جنی، بناء علیہ اوروپا
مورخلری طرفدن تاریخی تدقیقلر ایچون وضع ایدیلش اصوللرک شرق تاریخنه تطبیق
اولونه مایه جنی مطالعہ سی درمیان ایدیلشدی .
بوصوک نظر، بویوک بر تمامیت و منطقیته شلوسرک «اون سکزنجی عصر تاریخنه

ملی تبتببلا رجموعی

صافی : ۳

تموز — اغستوس ۱۳۳۱

جلد : ۱

اسکی تورکلرود

اجتماعی تشکیلات ایله منطقی تصنیفلر آره منظر

ضیا کونک آلب

دارالفنون « علم اجتماع » ملی

باشملا نفع

« L'année sociologique » ک آلتنجی جلدنده « دورقهیم » ایله « موس » ک بعض ابتدائی تصنیفلر « عنوانی مشترک بر مقاله لری وار . بو مقاله ده کی تدقیقلر کوستریورکه مدنی ملتر ، « علمی منطق » ی بالنسبه یکی زمانلرده طابیشدر . ابتدائی قوملرک منطقی باشقه ماهیته ایدی ؛ اولرک منطقی تصنیفلری بوکون بزم مفکره منرک ناظمی اولان منطقی تصنیفه بکنزه مزدی . اولرده کی « جنس » لر و « نوع » لر اجتماعی تشکیلاتلرله مناسبتدار اولوب احتوا ایتدکلزی فردلر آراسنده کی ممالک یالکز بونلرک قدسیتلری یعنی اجتماعی قیمتلری اعتباریه ایدی . بو ابتدائی منطق بالآخره تکامل ایده رک علمی منطقی دوغورمشدر . بو تدقیقلردن آکلاشیلدی که علمی منطق ده دیگر اجتماعی واقعه لرکی تاریخی بر محصول ، اجتماعی بر مؤسسه در . مذکور مقاله دن سوکرا ، کرک اسملرینی ذکر ایتدیکز اجتماعیاخیلر ، کرک « لهوی برول » ، « هوبه » کی باشقه اجتماعات عالملری بومسئله حقدده متعدد تبعلر یازارق منطقک اجتماعی منشأینی تنور و ایضاحه

اوروپا و روسیاده

شرقی تنبع تاریخی

محرری : معلم و . بارنولد

۴

هرب مدینتی - جغرافیاجیلر - چینلیلرک غرب ایلرینه عائد معلومانلری - موغول
ایمپراطورلری - رشیدالدین .

عرب مدینتک نشانی یکی بر عالمشمول دین : اسلامیت - ویکی بر جهانکیر دولت :
هرب خلافتی ایله رابطه دارد . بوضو کرا کینک حوزه سنه ، اورتا آسیا و هندستان ایالتلری
ایرانه الحاق ایدن ساسانی حکومتدن ماعدا ، عربستان یاریم آداسی ، بیزانس ایمپراطورلغینک
هان بوتون ولایتلری ، مصر ، شمالی آفریقا و اسپانیا داخل اولویوردی . کندیسندن
اولکی شرق حکومتلرینک عکسنه اوله رق ، خلیفه لکک مختلف قطعه لری آره سنده بالکنز
سیاسی بر وحدتک ظاهری علامتلی ده کیل ، عمومی ردین اوزرینه مستند و حکومتک
سقوطندن سو کرا ده اهمیتنی غائب اتمه یین صیقی بر داخلی رابطه تأسس ایشمدی . دها
قدیم زمانلرده - آخه نیدی ، ماکدونیالی اسکندر و سنه له فکیدلر دورنده - قریب آسیا
جهانکیر دولتلرینک حوزه سنه داخل اولان اورتا آسیانک برطاقم اقسامی ، آنجاق اسلامیت
دورنده ، قریب آسیا جهان مدینتک دائره سی داخله ادخال اولونه بیلمشدر . حکومتک
ویکی دینک مؤسسلی اولان عربلر ، فتوحات دورنده تابعیتلری آلتنه آلدقاری یونانیلر ،
سامیلر و ایرانیلر نظر آ ، مدینتجه ، قیاس اولونه ماز درجه ده آشای ایدیلر . بناء علیه پک
طبیعدرکه ماضیده کی بیزانس وینه ماضیده کی ایران حرثلرینک عناصرینی مقایسه زمینی
اوزرنده یابیلان بو مدنی سعیرک بویوک برقسسی ، اصلاً عرب اولمایان اشخاص طرفندن
وجوده کتیرلشدر . بونکه برابر ، عمومی دینک لسانی اولان عربجه ده ، عمومی مدینتک
مشترک لسانی اولمشدی .

علمی تفکرک بوتون شعبه لرنده ، از جمله جغرافیا ساحه سنده ، بونکه صیقی بر صورتده

4. "Avrupa ve Dünya'da Şarkî Tettebbu' Tarihi", *Milli Tettebbular Mecmuası*, c. II, sy. 5, İstanbul 1331 (1915), s. 343-349.

اظہار : بوصایہ بہ متندن خارج انکی لوحہ فونولشد

« آثار اسلامیہ و ملیہ تدقیقہ انجمنی » طرفندہ ایک آبدہ بر نشہ ابریلیر

جلد : ۲ تھریں ثانی — کانون اول صائی : ۵

اسلام مدینتہ و تورک حرمتہ علم

ملی تبصائر مجموعی

دین ، اخلاق ، حقوق ، اقتصاد ، لسانیات ، بدعیات ، فیات ، غیر اجتماعیہ تدقیقاتی

تدیر :

کوربیلی زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنون « تورک ادبیاتی تاریخی » معلمی
« آثار اسلامیہ و ملیہ تدقیقہ انجمنی » کاتب عمومی

بوصایہ بہ :

سلجوقیل زمانندہ آناتولیدہ تورک مدنیق [کوربیلی زاده فؤاد]
اسکی تورک موسیقیندہ داتر تہیل [رؤف یکتا]
« العراضہ فی الحکایة السلیوقیہ » ترجمہ سی [شرف الدین]
عرض نامہ [جلال الدین دوانی]
بایرشاہک شہرزی ، [ظہیر الدین بایرشاہ]
وشیقلر و عطلرہار : اسکی تورک تقویہ حقندہ [شرف الدین]
شرقی تنبع تاریخی [یار تولد : راغب خلوصی]
کتابیات تنقیدلری : عجائب الطائف — حبة الخنایق [کوربیلی زاده فؤاد]
یکی نصریات : « دیوان لغات الترک » [م . ف]

استانبول — مطبعہ عامرہ
۱۳۳۱

ملی تبعاړ مجموعی

جلد : ۲

تصویر ثانی — کانون اول ۱۳۳۱

صافی : ۵

سلیو قیدر زمانده

آناطولیده تورک مدینتی [*]

کورسبلی زاده محمد فواد

استانبول دارالفنونی « تورک ادبیاتی تاریخی » معلمی

عثمانی سلطنتک تأسسندن اول آناطولی تورکریستک کچیردکری صفحهلر ، بوکونه قدر یالکز سیاسی وعسکری بر نقطه نظرندن تدقیق ایدیله بیلیمش ، اجتماعی حیاتک لسان ، ادبیات ، صنایع نفیسه ، اقتصادیات ، دین ، عادات و اخلاق ، حقوق کچی مختلف تجلیلری ، خلاصه بر کله ایله غرب تورکریستک ابداع ایتدکری مدینتک شکل ورنکی تامایله مجهول قالشدر . تاریخی یالکز سیاسی وعسکری خادنه لک معکسی عداپدن اسکی تاریخچیلرمنزک بزه لازم کلن وثائق بر اقامالری بوجھولیتده قسماً مدخلدار اولسه بیله ، اصل مسؤلیت تاریخ مدلولی آکلایمان بوکونکی مورخلرمنه راجعدر : عثمانی تاریخی کندیسنه تقدم ایدهن صفحهلرندن تامایله ابرارق موهوم و مجرد بر صورتده تدقیق چالیشان او کچی مدققلر ایچون سکزنچی عصرندن اولکی زمانک هیچ بر قیمتی یوقدر ؛ لسانک ، ادبیاتک ،

[*] آناطولیده انکشاف ایدهن تورک ادبیاتک بدینچی و سکزنچی عصرلرده ناصل بر شکل وماهیتده بولوندینی ، بو مسئله فی نسبتاً الک ابی تدقیق ایتش اولان « کپ » ده داخل اولدینی حالده ، بوتون مورخلرجه مجهول قالشدر . یوقاریده کی مقاله ، آناطولیده کی تورک ادبیاتک ایلك صفحهلری حقنده پیدری نشر ایتک امیدنده بولوندینمن سلسله تدقیقاته مدخل اولقی اوزره ، بوندن اوچ سنه اول یازیلش و ۱۳۳۰ — ۱۳۳۱ سنه درسیه سینده دارالفنونده تقرر ایدیلشدی . بودغه اونی طبع ونشر ایدهرکن برچوق بر لرخی — جان کاملاً دینه جک درجه ده — تبدیل وتوسیع لزومی حسن ایتدکسه ده ، باشلی باشنه اوزون بر تنبیه محتاج اولقی اعتباریله بوجھتی ایلری به تعلیق وشمیدیلک بر قاق اوفاق حاشیه علاوه نسبیله اکتفا ایلهدک .

آورويا درو-ياده

شرقي تنج تاريخي

محرري : معلم و . بارنولد

۶

آوروپالير و تيمور - اون بشنچي عصرده و نديك ايلچيلري - نيولوقوتى - بحري
كشفر ، خريطه لر و اطلسلر

اون دردنجي عصرده آناطولیده تأسس ايدوب بالقان ياريم آداسنا، بر قسمي اشغال و پايختني ادرنه يه نقل ايدن « عثمانلي - تورك » حكومتك قوتله مسمي اوزرينه ، آوروپايي شرقدن يكي برتهلكه تهديدده باشلادی . امپراطور « سيغيسموند » و متفقلرينك نيكبولي ميدان محاربه سنده [۱۳۹۶] هزيمتلي ، يالكنز « بيزانس » ي دكل ، غربي آوروپايي ده تهديد ايدن تهلكه نك درجه جسامتي ميدانه چيقاردی . براقچ عصر قدر برمدت ، آوروپالير ، يالكنز يكي دشمنك مادی و معنوی قوتلري تدقيق ايله اكنفا ايمه يرك ، اوكلارشي ايران حكمداريله ده براتفاق عقد ايتك ايجون تدبيرلر اتخاذه غيرت اينديلر .

ايشته آوروپايي و بيزانسيلرك ايلك متفق ، هر نه قدر نيتنده بوقسه ده ، اورتا آسيا فاتحي « تيمور » اولمشدر . ايران و الجزيره يي تابعيتي آلتنه آلان « تيمور » سوريه و آناطولي يه ده تجاوز ايتدی . نيكبولي ده غالب اولان عثمانلي سلطاني « بايزيد » بودفمه مغلوب اوله رق « انقره » ده « تيمور » طرفدن اسير ايدیلدی [۱۴۰۲] . « بايزيد » ه انقره يه قدر رفاقت ايدن برچوق ايلچيلر آراسنده « قاتيليا » قرالی « اوچنجي هانزي » نك ايلچيلري ده بولونوبوردی كه ، بونلر ، قرالك امر و تنبهي و جهله ، كرك « بايزيد » و كرك « تيمور » حقدنه معلومات آلق و آرالزنده كي محاربه ده حاضر بولونمق وظيفه سيله مكلفديلر . بونلر غالبك حضورينه چيقاريلد قلري وقت ، « تيمور » كنديلري رفق ايله قبول ايتمش و اونلري مملكتلرينه اعاده ايدرك برابرلنده كندی ايلچيسيني ده كونده زمشدی . بو ايلچي ، حكومت مشوعه سي نزدينه دونديكي زمان ،

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Gurban HÜSEYNOV	İmza:	
Doğum Yeri:	Nahcivan/AZERBAYCAN		
Doğum Tarihi:	04.08.1981		
Medeni Durumu:	Bekar		

Öğrenim Durumu

Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Hüseyin Cavid	İlköğretim	Nahcivan	1987
Ortaöğretim	Hüseyin Cavid	Ortaöğretim	Nahcivan	1990
Lise	Nahcivan Türk Lisesi	Lise	Nahcivan	1993
Lisans	Selçuk Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Türkiye	2005
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üni.	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Türkiye	2009